

glasul BUcovinei

CERNĂUȚI BUCUREȘTI

1/1996
An III. Nr.9

FUNDATIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1996, Nr. 1

Anul III, Nr. 9

Redactor-șef : ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACTIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordache (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Z. Ornea (București),
acad. Vladimir Trebici (București), prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Tărățeanu (redactor-șef adjunct).

SUMAR

Vladimir Trebici – Alexandrina Cernov, Dialoguri cu bucovinenii	3
DIN ISTORIA NEAMULUI	
Ştefan Ștefănescu, Ştefan cel Mare – orizonturile domniei	10
PERSONALITĂȚI BUCOVINENE	
Gheorghe Nandriș, Ion Nandriș (1989 – 1967)	15
TEORIE, ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ	
Mircea A. Diaconu, Mihail Iordache. Singurătatea și tristețea oglinzelor	37
Mihail Iordache, Un precursor al Avangardei: Adrian Maniu	43
Tudor Palladi, Metafora între cuvânt și dramă	48
Alexandrina Cernov, Pentru o istorie a culturii și literaturii române din Bucovina	58
LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALĂ	
Jeana-Constanța Horga, Lucian Blaga. Activitatea creatoare. Universul liric. <i>Eu nu strivesc corola de minuni a lumii și Gorunul.</i> (Texte comentate)	62
POEZIE. PROZĂ	
Arcadie Suceveanu, Versuri pentru copii	75
Ştefan Hostiuc, Răni deschise ale neamului (tableta)	83
ARHIVA BUCOVINEI	
Din arhiva familiei Nandriș: Satul nostru Mahala din Bucovina. <i>Însemnări pentru mai târziu</i> (continuare) de dr. Ionică Nandriș	86
CĂRȚI. REVISTE	
Ştefan Munteanu, O carte cutremurătoare: Dumitru Nimigeanu, <i>Însemnările unui țăran deportat din Bucovina</i> , Editura de Vest, Timișoara, 1993	100
Ştefan Purici, P.P. Brîkii, <i>Ukraina u drubi svitovii viini (1939 – 1945)</i> , Cernivți Cernivețkii derjavnii universitet im. Iu.Fedkovicia, 1995, 114 p.	108

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Acad. Vladimir Trebici – Alexandrina Cernov

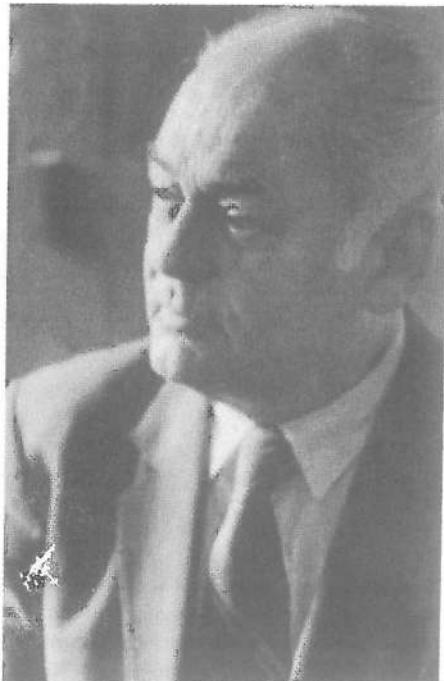
I Stimulate Domnule academician Vladimir Trebici, anul acesta, la 28 februarie, ați împlinit vîrstă de 80 de ani. Redacția „Glasului Bucovinei” vă urează la mulți ani, sănătate, putere și dorește ca munca Dumneavoastră pentru Bucovina să fie tot atât de rodnică ca și până acum.

Revista noastră deschide un nou capitol – Dialoguri cu bucovinenii – căruia îi va acorda o importanță deosebită. Am dori să inaugurăm această pagină cu colaborarea Dumneavoastră, în primul rând. Ați fost tot timpul alături de noi, de la începuturile revistei. Sfaturile înțelepte pe care ni le-ați dat au fost de bun augur și întotdeauna de mare ajutor. Spiritul Dumneavoastră de observație și conduită științifică ne-a disciplinat și a creat în redacție o atmosferă de continuă căutare, de principialitate de idei și o permanentă ordonare în realizarea lor.

Sunteți cernăuțean la origine. Cu noașteți Cernăuții de altădată, orașul copilăriei și tinereții Dumneavoastră. Revenind la Cernăuți, aproape după o jumătate de secol, ați fost martorul începuturilor mișcării de renaștere națională a românilor de aici. **Ce înseamnă pentru Dumneavoastră astăzi orașul Cernăuți?**

R Vă mulțumesc pentru urările adresate cu prilejul aniversării zilei mele de nastere.

Să încep cu o precizare la întrebarea Dumneavoastră. Sunt născut în satul Horecea-Mănăstirii, la 3-4 km depărtare de Cernăuți, devenit suburbie a Municipiului Cernăuți. Era un sat românesc, cu toate însușirile satelor românești din Bucovina. Cu

Acad. Vladimir Trebici

gospodari vrednici, respectând tradiția, buna cuviință, omenia și buna înțelegere. În acest sat mi-am petrecut deci copilăria și adolescența, împreună cu frații mei mai mari, cu colegii și prietenii. Fiind de obârșie tărânească – sunt mândru de aceasta! – am asimilat și eu valorile spirituale perene ale satului, căutând să le păstreze de-a lungul întregii vieți. Școala primară, liceul și universitatea le-am făcut la Cernăuți. Tot aici mi-am început cariera profesională, ca profesor la Liceul Militar „Ștefan cel Mare“ (1939).

Am părăsit satul natal, Cernăuți, în 1940, în urma tragicului eveniment din iunie al acelui an. Am revenit după cincizeci de ani, la festivitatea organizată la Casa lui Aron Pumnul. Desigur, totul este profund schimbat. Centrul istoric al orașului s-a păstrat: clădirea Liceului „Aron Pumnul“ există, la fel universitatea, ca și fosta reședință mitropolitană, care este astăzi sediul universității.

M-a bucurat faptul că satul Horecea-Mănăstirii continuă să fie sat românesc, biserică mănăstirii străjuiește frumoasa dumbravă, îndrăgită nu numai de noi, cei din localitate, dar și de atâtia cernăuteni, printre care și de „învățăcelul“ Mihai Eminescu care, adesea, se refugia în această dumbravă.

O mare bucurie ne-a făcut, celor veniți la manifestarea amintită, știrea că la Cernăuți a luat ființă „Societatea pentru cultură românească „Mihai Eminescu“, a cărei activitate marchează începutul Renașterii naționale a românilor din regiunea Cernăuți. Misiunea ei, nobilă și importantă, trebuie continuată și sprijinită cu toată energia și dăruirea.

Înălțări învățat la Liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți, sunteți absolvent al Universității „Regele Carol al II-lea“ din Cernăuți, Facultatea de Filozofie și Litere (1933-1938) și Facultatea de Drept (1939). Cunoașteți bine preocupările tineretului de atunci?

R. Universitatea avea patru facultăți: cea mai veche era Facultatea de Teologie, al cărei înaintaș fusese Institutul Teologic, înființat în 1827. Cea mai Tânără era Facultatea de Științe, cu eminenți profesori, deveniți mai târziu membri ai Academiei Române. Numărul maxim al studenților a fost de circa 2 500 – 2 600. Frecvența, cu excepția unor secții de la Facultatea de Științe, nu era obligatorie.

Viața studențească de la Cernăuți avea o particularitate conferită de existența mai multor etnii și de tradiția universitară din spațiul cultural german. Foarte importante erau deci societățile studențești. Pe vremea studenției mele existau aproape 25 de asemenea societăți: române, germane, ucrainene, evreiești și poloneze. Voi aminti pe cele românești: „Junimea“ (1878), succesoarea celebrei „Arboroasa“, „Bucovina“ (1880), „Academia Ortodoxă“ (1884), „Dacia“ (1905), „Moldova“ (1910) și „Arboroasa“ (1921). Fiecare societate avea însemnele sale. Eu am fost membru al întrunirii academice române „Bucovina“, care, împreună cu sora sa mai Tânără „Moldova“, erau „conservative“, practicau duelul studentesc („mensura“) și aveau ca model „Burschenschaft“-ul german. Monografiile consacrate acestor societăți, redactate de foștii membri, au fost depuse la începutul anilor 1980 la Casa memorială „Simeon Florea Marian“ din Suceava. Despre ele s-a mai publicat câte ceva de către prof. Orest Tofan și Mircea Grigoroviță.

Despre cele germane, evreiești, ucrainene s-au publicat monografii în Austria, Germania, Canada, SUA, Israel.

Desigur, studenții participau la cursuri, seminarii, laboratoare. O bună parte din timpul unui student era afectată vietii sociale: serate, baluri, excursii, activități cultural-muzicale. Cernăuții de altădată erau un oraș atât de romantic: parcurile Schiller și Dominic, Grădina Publică, parcul Mitropoliei, ca și pădurea de la Horecea, erau locurile preferate de studenți și studente. Să nu uit să amintesc Prutul – încă nu era poluat – și terenurile asociațiilor sportive printre care „Dragoș Vodă”, casele de odihnă ale studenților de la Cernauca și Gura Humorului. Ce mai! O viață frumoasă, din care ne-au rămas atâtea amintiri!

Universitatea a dat strălucitii absolvenți – teologi, istorici, filologi, fizicieni, naturaliști, geografi. I-am amintit când am fost, la 3-4 octombrie 1995, la cea de-a 120-a aniversare a Universității din Cernăuți, împreună cu acad. Radu Grigorovici, strălucit absolvent al Universității cernăuțene.

I. *Orașul Cernăuți a fost un centru de cultură. La Cernăuți au evoluat mari artiști, renumiți muzicieni ai vremii. Publicul cernăuțean era bine inițiat în probleme de cultură universală. Aici funcționa un Conservator. Orașul trăia o viață teatrală intensă. Această tradiție s-a păstrat parțial și mai târziu, chiar în perioada studenției mele, în anii '60-'70, îndeosebi în muzică, când se obișnuia ca la Cernăuți să fie invitați maeștri cu renume, pe care-i puteai asculta pe atunci doar la Moscova, Sankt Petersburg sau Kiev. Apoi, această tradiție s-a stins treptat. După război am avut un teatru profesionist ucrainean. Nu se obișnuia însă ca să fie invitate colective teatrale sau personalități ale culturii românești. De la Chișinău veneau din ce în ce mai rar, din România nici atât. Îmi părea că orașul se degradează ireversibil în plan spiritual. Astăzi ne putem lăuda numai cu înființarea unei orchestre simfonice, a cărei prezență a împrospătat și a animat considerabil viața muzicală a Cernăuților. Simțim însă din plin lipsa unui Conservator.*

Cum se manifesta viața culturală cernăuțeană în perioada studenției Dumnevoastră?

R. Într-adevăr, orașul era un centru cultural, atât în perioada austriacă, cât și în anii interbelici, în perioada românească. și aici trebuie spus că și celealte etnii aveau societăți și activități culturale. A funcționat Teatrul Național din Cernăuți, unde a fost cândva director Victor Ion Popa și au evoluat Mișu Fotino, Grigore Vasiliu-Birlic, Lili și Nae Bulandra. Existau două conservatoare de muzică – unul de stat, altul municipal (Musikverein). Activau corurile „Armonia” și „Tudor Flondor”. Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina (înființată în 1862) desfășura o amplă activitate culturală.

Orașul era vizitat de mari personalități artistice, muzicale, literare. Venea trupa celebrului Burgtheater din Viena; i-am văzut pe celebrii actori Hans Moser, Theo Lingen, Liana Haid... Venea cu regularitate Opera Română din Cluj, cu celebrul dirijor Jean Bobescu, cu soliști de renome european. Ce să mai vorbim de turneele teatrelor din București? Evenimente erau și turneele Companiei „Cărăbuș”, în frunte cu marele actor Constantin Tănase, un prieten bun al studenților (păstrează o fotografie cu C. Tănase în mijlocul studenților bucovinei). Au rămas neuitatea sezariorile literare, la

care participau Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Ionel Teodoreanu. Vorbesc de cele la care am participat eu ca elev și student.

Da, orașul era într-adevăr un centru de cultură, ospitalier, deschis tuturor. Să nu uit turneele celebrului tenor Joseph Schmidt (născut la Davideni-Storojinet), fost oberkantor la Templul Israilit din Cernăuți, devenit o celebritate mondială.

Î. *Din orașul nostru au pornit în lume multe personalități culturale și științifice, care s-au format în perioada interbelică la școala cernăuțeană. Am citit, nu de mult, într-o publicație despre maestrul Roman Vlad, personalitate marcantă a vieții muzicale internaționale, pianist, dirijor și muzicolog. S-a născut la Cernăuți (29 decembrie 1919), a absolvit Conservatorul de Muzică, unde au fost directori Al. Zirra și George Onciu, avându-i ca profesori pe Liviu Rusu și Tit Tarnavscbi. Am descoperit nu de mult că și Gregor von Rezzori s-a născut tot la Cernăuți (13 mai 1914). Ce ne puteți spune în acest sens?*

R. În afară de Roman Vlad – pe care l-am cunoscut la București, în casa lui Liviu Rusu – ar trebui amintite multe nume. Dintre cei aparținând altor etnii, cel mai important este Paul Celan (1920-1970), poet de limbă germană, recunoscut pe plan european. Pe Gregor von Rezzori nu l-am cunoscut decât la București, în 1991, cu prilejul unei conferințe la Institutul Goethe. Proza sa, de multe ori cu subiecte din Bucovina, este extraordinară. Nu de mult a fost premiat de Fundația Culturală Română.

Dintre români, să-i amintim pe compozitorii Liviu Rusu (1908-1991), pe Mircea Hoinic (1910-1986), pe George Onciu (1904-1981). N-o vom putea uita pe célébra cântăreață Viorica Ursuleac.

Scriitori și poeți precum Traian Chelariu (1906-1966), Mircea Streinul (1910-1945), George Antonescu (1908-1993), George Drumur (1911-1955) – aceștia doi din urmă consăteni de-a mei din Horecea – Vasile Posteucă (1912-1972) sunt tot atâtea „producții bucovinene“. Lista este prea lungă. Unele nume figurează în „Știință în Bucovina“ (3 volume, Suceava), în „Muzica în Bucovina“ (Suceava, 1981), în istoriografii literare, enciclopedii etc.

S-a spus că Bucovina a fost un spațiu cultural privilegiat. Așa este!

Î. *Știm că fiica Dumneavoastră și-a susținut recent la Viena teza de doctorat în domeniul muzicii bizantine, fapt pentru care vă felicităm. Prin bunăvoiețea Dumneavoastră am dori să cunoaștem mai multe amănunte din activitatea ei.*

R. Vă mulțumesc din toată inima pentru felicitări. Hrisanta a fost elevă la Liceul de muzică „George Enescu“, a urmat Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu“ din București. A fost elevă și studentă premiantă. A urmat cursuri de specializare în SUA și în Danemarca, unde a avut șansa unor bizantinologi celebri – Velimirović și J. Raasted. Specialitatea ei este muzica bizantină. A urmat cursurile Institutului de Bizantinistică al Universității din Viena, a dat multe examene pentru doctorat, iar la 3 iulie 1995 a obținut titlul de doctor al celebrei universități, cu o teză ce tratează aspectele muzicale și hagiografice ale unui manuscris bizantin din secolul al XII-lea.

Soțul ei, Ion Marin, fiul bine cunoscutului dirijor și profesor Constantin Marin, este dirijor, bine apreciat pe plan internațional. Sunt stabiliți în Elveția.

I. *La 22-23 noiembrie 1991 Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți a organizat, în Aula Universității din Cernăuți, fosta Sală Sinodală a Palatului Mitropoliei, o conferință științifică în problemele culturii și istoriei Bucovinei. Atunci s-au determinat multe direcții de cercetare în domeniul istoriei și culturii românești în Bucovina. S-au concretizat anumite atitudini în ceea ce privește sferele de studiere, s-au conturat și personalitățile ce se manifestaseră în procesul de renastere a culturii și științei românești din nordul Bucovinei. De atunci, s-a acumulat o experiență, după părerea mea, benefică și destul de concretă. Au apărut mai multe publicații științifice, atât în țară, cât și la Cernăuți. Tot atunci ne-am gândit și noi la o revistă care să oglindească procesele istorice și culturale din Bucovina. Astfel a luat ființă „Glasul Bucovinei“. Ce ar trebui să facem, după părerea Dumneavoastră, în acest domeniu de cercetare?*

R. Mi-aduc bine aminte de conferința științifică din 22-23 noiembrie 1991; am și prezentat o comunicare. S-a discutat mult, s-au evaluat diverse direcții de cercetare, s-au formulat sugestii utile. Ideea „Glasului Bucovinei“ este materializarea uneia din aceste idei. Editarea ei sub auspiciile Fundației Culturale Române asigură bune condiții grafice și o înfățișare modernă. Judecând după conținutul materialelor publicate – majoritatea autorilor sunt din regiunea Cernăuți – „Glasul Bucovinei“ s-a impus prin calitate, tematică și obiectivitatea științifică. O mențiune specială pentru materialele care se bazează pe informațiile de arhivă din Cernăuți – uneori absolut inedite – ca și cele rezultate din anchetele folclorice și etnografice privind aria nordului Bucovinei. Se pot sugera modalități de îmbunătățire și diversificare a conținutului. La aceasta ar putea contribui o anchetă de opinie în rândul cititorilor. Principalul este că „Glasul Bucovinei“ a pornit cu dreptul. Deși mult schimbat, „Glasul Bucovinei“ merită acest titlu al ziarului din octombrie 1918, al cărui eminent redactor a fost profesorul Sextil Pușcariu.

Î. *În țară și în străinătate sunteți cunoscut ca demograf și statistician. Care ar fi, în concepția Dumneavoastră, problemele demografice esențiale ce vizează astăzi România?*

R. Prezintă un interes faptul cum am ajuns statistician și demograf. Prin formația mea universitară sunt istoric, sociolog și jurist.

M-am pregătit să devin profesor de liceu pentru specialitățile istorie și filozofie. De altfel, Seminarul Pedagogic Universitar l-am urmat în anii 1937/38, la aceste specialități. Istoria a hotărât altfel. Am lucrat, la București, după război, la Institutul Central de Statistică, unde a trebuit să fac statistică. În învățământul universitar, din 1948, am predat statistică teoretică și economică, iar ca redactor la unele reviste m-am ocupat de economie. Din 1962, preocuparea mea de bază a devenit demografia. Prin urmare, unele specialități le-am dobândit la universitate, altele – prin practică.

Demografia românească – vorbesc ca știință – are un domeniu vast de studiu: natalitate, mortalitate, structura demografică, repartitia teritorială, migrația internă și

internațională. Ea are însă și un capitol special, care este cel al demografiei istorice și al demografiei românilor de peste hotare. De altfel, Centrul de Cercetări Demografice al Academiei Române, înființat în 1995, și al căruia director am avut cinstea să fiu numit eu, și-a formulat un program în care figurează și demografia românilor de peste hotare.

Î. Cercetările academicianului Vladimir Trebici în domeniul istoriei populației fac cinste științei românești. Și în acest context, care ar fi importanța studiilor de istorie a populației și fenomenelor demografice ale Bucovinei?

R. Aprecierea Dumneavoastră este prea elogioasă. Am scris cărți despre populația Terrei, despre populația României și fenomenele demografice. E adevărat, lucrez la o istorie a populației României împreună cu distinși mei colegi.

Cu demografia Bucovinei mă ocup doar din 1989. Am scris pe această temă circa 20 de studii. Și alți colegi – istorici, geografi, etnologi – se ocupă de aceste probleme.

Cât de importante sunt istoria populației și demografia istorică, aş aminti ceea ce spunea un istoric spaniol: „Istoria fără demografie este o enigmă”. Pentru Bucovina acest adevăr este incontestabil. Dacă ne gândim numai la perioada 1775-1918, ne dăm seama ce multe sunt de făcut pentru explicarea structurii etnice a populației Bucovinei, a migrației și colonizărilor. Au început să se editeze cărți de istorie a Bucovinei, să se publice studii – printre care și cele în „Analele Bucovinei”, publicație a Centrului de Cercetări „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul în Rădăuți. Mai sunt multe de făcut.

Î. Facem o revistă în care dorim să reflectăm procesele istorice, sociale și culturale din Bucovina. Publicăm în același timp materiale de istorie, de cultură și civilizație românească, materiale cu caracter didactic, în primul rând, în ajutorul profesorilor de limba și literatura română... Prin aceasta se explică prezența mai multor capitole tematice, care au menirea să acopere lipsa de informație științifică (mai ales la Cernăuți), referitoare la prezența istorică și culturală a românilor în nordul Bucovinei.

Această diversitate de probleme nu ne reușește din toate punctele de vedere, o considerăm însă ca fiind necesară în condițiile în care la Cernăuți pătrund cu mari greutăți cărți și reviste din România, iar scriitorii și oamenii de știință de aici nu au posibilitatea de a se realiza, fiecare în sfera sa. Institutul de Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea din Cernăuți nu are și o secție de românoologie, cum s-ar fi cuvenit să fie. Dorim să reflectăm cât mai complet soarta bucovinenilor, oriunde s-ar afla ei, la Cernăuți, în România sau în alte țări.

Știm că scrieți Memoriu, pe care dorim mult de tot să le publicați în revista noastră, ca apoi să realizăm o carte la Editura „Alexandru cel Bun” din Cernăuți. E o datorie a noastră de a culege și a păstra o informație cât mai autentică și corectă despre cine au fost și cine sunt bucovinenii noștri, ce s-a întâmplat timp de mai multe secole în Bucovina. Vă rog să comentați toate aceste momente.

R. Ceea ce spuneți despre revistă, despre situația intelectualilor români din regiunea Cernăuți, despre proiectele în legătură cu tematica revistei este, de fapt, o analiză realistă, cu multe aspecte triste. Personal vă promit să fiu alături de toate eforturile pe care le face redactorul-șef al revistei, împreună cu eminenții săi redacitori.

Cât privește publicarea *Memoriilor* mele în paginile „Glasului Bucovinei”, invitația Dumneavoastră mă onorează. Am și scris o bună parte din aceste amintiri – le-am dat titlul de *Însemnări din memorie* – în care prezint epoci la care am fost martor: elev la școala primară (1921-1926), elev la Liceul „Aron Pumnul” (1926-1933), student la Universitatea din Cernăuți (1933-1938), începutul vieții profesionale (1939). Alte capitole – participarea la cel de-al doilea război mondial (1941-1943), anii de prizonierat (1943-1946)...

Am cunoscut mulți oameni, am fost martor la multe evenimente – unele istorice –, am trăit în state succesoare: monarhia austro-ungară, regatul României, apoi Republica Populară și, respectiv, Republica Socialistă România, iar din 1990 România, pur și simplu.

Da, am multe de spus. Dacă se va închega o carte, îi promit Editurii „Alexandru cel Bun” un „copy right” absolut! și urez editurii o activitate pe măsura misiunii sale exceptionale pentru cultura românilor din regiunea Cernăuți, pentru cultivarea limbii române, a spiritualității pe aceste străvechi meleaguri de românitate.

Din istoria neamului

ȘTEFAN CEL MARE – ORIZONTURILE DOMNIEI

Acad. Ștefan Ștefănescu

București

Dacă forța unui popor vine și din conștiința despre oamenii aleși pe care i-a avut, ca și din cultul acestora, Ștefan cel Mare face parte din existența noastră actuală și dă putere mersului nostru înainte.

Personalitate viguroasă, continuator, dar, totodată, și creator de tradiție politică, Ștefan cel Mare a reușit să simbolizeze, atât forță de creativitate a poporului român, în cele mai diverse domenii, cât și ideea luptei pentru păstrarea ființei lui statale.

Prin durata ei – de peste 47 de ani –, prin largul orizont politic, ca și prin mărețele ei înfăptuiri, domnia lui Ștefan cel Mare a intrat în istorie ca o epocă a aspirației spre bine, frumos și demn.

În Ștefan cel Mare – scria N. Iorga – a găsit poporul român cea mai deplină și mai curată icoană a sufletului său: „cinstit și harnic, răbdător – fără să uite – și viteaz – fără cruzime –, strănic în mânie și senin în iertare, răspicat, cu măsură în grai, gospodar și iubitor al lucrurilor frumoase, fără trufie în faptele sale, care i se par că vin printr-însul de aiurea și de mai sus. Și cu cât se vede această icoană mai limpede, cu atât se înțelege mai desăvârșit și se iubește mai mult, cu atâtă și viitorul se vestește mai bun, căci atunci neamul merge pe drumul strămoșului cuminte”¹.

„Părinte”, apărător al Moldovei, Ștefan cel Mare a apărat, deopotrivă, Țara Românească, împiedicând căderea ei sub stăpânire otomană, ca și Transilvania, care privea spre el ca spre un salvator al libertății ei.

Ștefan cel Mare și-a dat seama de timpuriu că Moldova nu poate birui dacă nu va și să lege interesele ei de interesele celoralte state. Pregătirile lui de luptă împotriva turcilor, ca și crâncenele confruntări moldo-otomane, definitorii pentru principalul său program politic, s-au făcut sub semnul apărării Moldovei, dar și al celoralte țări românești și chiar al Europei întregi, amenintată de tăvălugul otoman.

În numele alianței active împotriva turcilor a intervenit Ștefan cel Mare în mai multe rânduri în Țara Românească în dorința de a pune pe tronul ei un aliat – factor politic hotărât să contribuie la lupta împotriva turcilor.

Cronicile muntene din secolul al XVII-lea, exagerând vădit, afirmă că Ștefan cel Mare ar fi domnit în Țara Românească timp de 16 ani („și au săzut aicea în țară de au domnit 16 ani”)². Faptul în sine este sugestiv pentru a relifica că în vremea lui Ștefan cel Mare istoria celor două țări românești, continuând tradiția din vremea lui Mircea cel Bătrân și Iancu de Hunedoara, era strâns legată.

Dacă Țara Românească nu a intrat în stăpânirea turcilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea aceasta se datorește în bună măsură rolului politic jucat de Ștefan cel Mare, cu toate că în mare parte domnii impuși de el pe tronul Munteniei au renunțat la lupta împotriva turcilor și în unele cazuri i-au însoțit chiar pe dușmani împotriva domnului Moldovei.

Preocupat de a avea un domn aliat în Țara Românească, care și baza în împrejurările vremii măntuirea pe brațul său înarmat, Ștefan cel Mare a căutat, totodată, să-și asigure sprijinul Transilvaniei, care, la rându-i, în condițiile în care regele Mateiaș Corvin își avea îndreptată atenția spre cuceriri în Apus, căuta protecția lui Ștefan cel Mare, mai ales după ce acesta își dovedise în câteva rânduri forța țării sale, ce inspira încredere în putința de apărare față de aduersiunea externă. În așteptarea unei invazii turcești, ce părea iminentă, brașovenii, cerând ajutor domnitorului român, i se adresau: „Parcă ai fost ales și trimis de Dumnezeu peste cărmuirea și apărarea Transilvaniei... de aceea cu mare dor și dragoste rugăm pe Măria Ta ca să binevoiești și te grăbi și a te apropiă de părțile acestea, spre a le apăra de mai sus-zisii turci prea cumpliți”³. Aceeași scrisoare aducea la cunoștință lui Ștefan cel Mare starea în care se aflau și voința locuitorilor din Țara Românească, care „sunt aduși cu sila și cu putere să asculte de acei turci, ca și cum s-ar fi depărtat de credința creștină și ar fi și ei turci. Pentru care și credincioșii pomeniți așteaptă suspinând din greu pe Măria Ta. Căci nădăjduiesc în Măria Ta că-i vei scăpa de silă și robia acestor păgâni”⁴.

Autoritatea lui Ștefan cel Mare era atât de puternică în Transilvania, încât unii dintre contemporani considerau că în unele părți ale ei – și nu numai asupra cetăților concedate lui de regele Ungariei, cum erau Ciceul și Cetatea de Baltă – domnul român stăpânea efectiv. Cronicarul polon Jan Dlugosz, amintind de participarea secuilor la eroica luptă de la Vaslui, adăuga: „a căror țară rupând-o (Ștefan) din regatul Ungariei și-o supuseșe sieși”⁵.

Arhidiacconul catolic din Polonia, Maciey Stryjkovski, care în anii 1574-1575 a făcut parte din solia trimisă la Constantinopol, trecând prin Moldova și Țara Românească, impresionat de puternica prezență a lui Ștefan cel „Sfânt” în conștiința românească, relata, printre altele, că în urma victoriei de la Baia împotriva regelui Ungariei, Ștefan cel Mare „i-a luat și Țara secuiască”⁶.

Sublinind prin acțiunile lui politice importanța alianței Țărilor Române împotriva turcilor, Ștefan cel Mare a căutat permanent să convingă puterile europene ca să se unească într-o alianță mai largă, în cadrul căreia eforturile Moldovei ar da mai mult pentru cauza ei și cea generală a Europei⁷. Conștient de însemnatatea țării sale în sistemul de alianțe al statelor creștine împotriva Imperiului otoman, numind Moldova „poarta creștinătății”, Ștefan cel Mare atrăgea atenția curților europene că „dacă această poartă (a creștinătății), care este țara noastră, va fi pierdută, atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie”⁸.

De importanță Moldovei pentru apărarea Europei își dădea foarte bine seama, de altfel, și puterea otomană. În 1502, sultanul Baiazid II, îndemnând pe hanul tătarilor să atace Moldova, ii scria: „Dacă tu vei avea în mâna Moldova, noi vom putea înainta în toate părțile lumii”⁹.

Războaiele purtate de Ștefan cel Mare, după propria lui marturisire 36 la număr¹⁰, încheiate cele mai multe (34) cu victorii, au făcut să crescă încrederea poporului român în forța pe care el o reprezenta și în destoinicia conducătorului său – după expresia vornicului Grigore Ureche – „om întreg la fire, neleneș și lucrul său îl știa a-l acoperi și unde nu gândeai acolo îl aflai. La lucruri de războie meșter, unde

era nevoie însuși se vâra, ca săzându-l ai săi să nu se îndepărteze, și pentru aceea rar război de nu biruia, și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea că știindu-se căzut jos, se rădica deasupra biruitorilor¹¹.

Faptele lui Ștefan cel Mare, ca și actele emise de la el scot în evidență energia lui extraordinară, rapiditatea cu care acționa – conștient că de ea depinde în mare măsură reușita – și pe care căuta să-o impună celor din jurul său, ca și aliaților străini¹².

Mândru, cu un pronunțat sentiment al demnitatei, dat de încredere în el și în supușii săi, Ștefan cel Mare a întruchipat în cel mai înalt grad calitățile adevăratului șef de stat, care știe să impună respect. Cu satisfacția datoriei împlinite pentru patrie și creștinătate, Ștefan cel Mare anunță principiilor europeni biruința de la Vaslui: „Am luat sabia în mâna și cu ajutorul domnului Dumnezeului nostru atotputernic am mers împotriva dușmanilor creștinătăii, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre...“¹³.

Demn, Ștefan cel Mare transmitea, în noiembrie 1502, prin starostele de Liov, regelui polon să-i recunoască stăpânirea asupra Pocuției, fiind „țara lui și patrimoniul lui“, pe care înțelegea să le apere cu orice preț¹⁴. Solului polon Firley, trimis de cardinalul Frederic, fratele regelui, care încerca să scuze absența cardinalului în ziua fixată pentru discuție în problema Pocuției, ca fiind bolnav, Ștefan cel Mare îi răspundea în noiembrie 1503: „Dacă cardinalul era bolnav, se găseau alții în regat, dar polonii cred că au de a face cu un copil. De acum încolo vreau să-mi păstreze propriul meu (pământ) cu prețul capului meu“¹⁵.

În raporturile cu supușii săi, Ștefan cel Mare – informează izvoarele istorice – era ca un părinte bland, drept, dănic și de aceea foarte iubit de ei. Anul morții lui Ștefan cel Mare a fost un an de mare durere pentru țara Moldovei: „Atâtă jale era – scria Gr. Ureche – de plângerea toții ca după un părinte al său, că cunoștiua toții că s-au scăpat de mult bine și de multă apărătură“¹⁶.

Pe cât de mare oștean pe câmpul de luptă, pe atât de mare organizator și ziditor de țară s-a dovedit Ștefan cel Mare în timp de pace. Domnia lui a fost o epocă de mari înfăptuiri în Moldova și pe întreg spațiul românesc.

Dincolo de hotarele țării, de ctitorii însemnate și-a legat numele domnul român la Muntele Athos.

Numeroase construcții realizate în „stilul arhitectonic moldovenesc“ i-au făcut, ca și faptele lui de arme, veșnică faima și pilduitoare opera.

Se consideră îndeobște că aprecierea internațională este pentru popoare, ca și pentru indivizi, proba cea mai sigură a valorii și măririi lor. În cazul lui Ștefan cel Mare se impune remarcă că nici un domnitor până la el nu s-a bucurat încă din timpul vieții de o faimă internațională atât de mare ca a lui. Biruințele, îndeosebi împotriva Imperiului otoman, venite după înfrângerile în cascadă suferite de puternice state europene, au stârnit aprecieri elogioase la adresa viteazului comandant de oști și au născut speranțe în noi victorii împotriva turcilor. „Faptele tale, săvârșite până acum cu înțelepciune și vitejie contra turcilor infideți, inamicii comuni, au adus atâtă celebritate numelui tău – i se adresa papa Sixt al IV-lea lui Ștefan cel Mare – încât ești în gura tuturor și ești în unanimitate foarte mult lăudat“¹⁷. Cronicarul polon Matei Miechowski, continuator al operei lui Jan Długosz, a avut, ca și magistrul său, cuvinte alese la adresa lui Ștefan cel Mare¹⁸. Bonfinius, panegiristul regelui Mateiaș Corvin, găsea că „Ștefan cel Mare era „suflet viteaz și cuget neîmblâzit“, pe lângă acestea neobosit și aprig la război“¹⁹. În *Chronicon Dubnicense*, voievodul român era prezentat ca „bun apărător al țării sale și al poporului său, care s-a împotrivit cu

bărbătie (turcilor) în mijlocul țării sale, gata să moară pentru ai săi“²⁰. Cronica rusă *Hustinscaia Letopis* însemna, referitor la moartea lui Ștefan cel Mare: „A murit Ștefan voievodul Moldovei, oștean viteaz, ca un al doilea Alexandru, de multe ori a biruit pe împăratul turcesc cu ostile lui cele mari, de asemenea și pe tătari și pe Mateiaș, regele Ungariei, și pe regele Poloniei, Albert“²¹.

Amintirea lui *Stephanus ille magnus* („acel mare Ștefan“), epitet atribuit domnului român de regele Poloniei Sigismund I cel Bătrân²² și care exprima cea mai înaltă recunoaștere a unei personalități, a dăinuit după el în cursul secolelor în mediul românesc și călători străini, care au vizitat țările noastre, au putut observa cât de vii erau în conștiința poporului faptele sale de vitejie. Comandanțul maghiar Prépostvari, cunosător al realităților românești din ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, căutând să-l atragă pe Aron Tiranul, domnul Moldovei (1591-1592; 1592-1595), în coaliția antotomană ce se crease, îl îndemna, prin scrisoarea din 25 decembrie 1593, să urmeze pilda lui Ștefan cel Mare, „Măria Ta – scria el – acum și-ai putea trece în nemurire faima Măriei Tale de viteaz, rămânându-ți pe vecie același renume bun al înaintașului Măriei Tale, evlaviosul Ștefan Vodă de odinioară, a cărui slavă de viteaz mai trăiește și acum și nici nu se va stinge slava lui cât va ființa lumea“²³.

Numele lui Ștefan cel Mare, ca și cel al lui Mircea cel Bătrân, Vlad Tepeș sau Mihai Viteazul, a intrat cu trecerea vremii în legendă, a căpătat valoare de simbol al identității românești, al voinei poporului român de a depăși momentele de grea cumpănană și de a-și făuri liber viitorul.

O povestire culeasă din satul Hemeiuș (Bacău) – și povestiri similare sunt numeroase pe întreg cuprinsul țării noastre – redă credința existentă în popor că „duhul lui Ștefan cel Mare umblă când și când pe pământ, mai ales când nația noastră-i în cumpănană mare. Așa zice că la '77, când a fost bătălia cu turcul – la Plevna – Ștefan când a văzut că se strângе lume din munți și din câmpii să pornească la război, el s-a sculat din mormânt și duhul lui a cărmuit și povățuit ostirea noastră, de-a făcut pe Turc să mai simtă o dată, trecând prinț-înșii spaima de altădată“²⁴.

Veritabilă forță a vremii noastre, prin tot ce ne-a lăsat ca testament al dăinurii și puterii ființei statale românești, Ștefan cel Mare „dovedește – scria inspirat Mihail Sadoveanu – că anume domni nu pier decât prin pulberea lor. Puterea lor adevărată stăruiește dincolo de ceea ce numesc oamenii de rând moarte. La sfânta Putna, unde Măria Sa și-a aşezat singur mormântul și piatra cu inscripția între flori de acantă, nu s-a stins nici o clipă candela aprinsă în iulie 1504“²⁵.

NOTE

1. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, București, 1966, p. 315.
2. *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, p. 5; *Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu*, ediție critică de C. Grecescu, București, 1963, p. 253.
3. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 354-355; I. Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1957, p. 220-221.
4. *Ibidem*.
5. N. Orghidan, *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Craiova, 1915, p. 15.
6. *Călători străini despre țările române*, vol. II, București, 1970, p. 454.

7. *Literatura română veche (1402-1647)*. Introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihailă și Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 48-52.
8. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II, p. 319.
9. E. Hurmuzaki, *Documente*, II, p. 498; I. Sabău, *op.cit.*, p. 220.
10. Vezi *Raportul lui Matteo Muriano din 1502 către dogele Venetiei Leonardo Loredano*, în *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 149.
11. *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595)*, ediție C. Giurescu, București, 1916, p. 90.
12. I. Ursu, *Personalitatea lui Ștefan cel Mare*, București, 1921, p. 29.
13. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. II, p. 321.
14. *Ibidem*, p. 463-464.
15. *Ibidem*, p. 472.
16. *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595)*, p. 91.
17. E. Hurmuzaki, *Documente*, II, p. 12.
18. P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare în lumina cronicilor contemporane din țările vecine*, în *Studii și cercetări științifice*. Istorie, Iași, anul XI, fasc. 2, 1960, p. 208.
19. *Ibidem*, p. 212.
20. *Ibidem*, p. 213.
21. *Ibidem*, p. 223.
22. Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457-1504)*, București, 1990, p. 75.
23. A. Bitay, *Din „soarta faimei“ lui Ștefan cel Mare. O apreciere maghiară din 1593*, în *Revista istorică*, ian. – mart. 1936, p. 11.
24. *Ștefan cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare strânse la un loc de S. Teodorescu-Kirileanu*, Focșani, 1903, p. 14.
25. Mihail Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare*, București, 1954, p. 226.

SUMMARY

The reign of Stefan cel Mare (Stephen the Great) was an epoch of great achievements in Moldova and on the whole Romanian territory. Stefan's name, along with those of Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș or Mihai Viteazul, is now legend, having become the symbol of the Romanian identity, of the people's firm will to overcome the moments of ordeal, and to freely built its own future.

Personalități bucovinene

ION NANDRIŞ (1890-1967)

Gheorghe Nandriş
Sibiu

COPILĂRIA (1900-1911)

Ion (Ionică în familie) a fost primul copil al lui Dumitru și Mariei Nandriș, născut în 17 iulie 1890. A deschis ochii într-o casă îmbelșugată și, în curând, s-a văzut

„stăpân“ peste paradisul unei grădini fără margini, cu iarba, cu flori și gângănii, cu tot felul de fructe, cu orătanii de curte și cântec de broaște în cele două iazuri. Era împărăția copiilor. Apoi a venit școala cu buchiile abecedarului.

Ion Nandriș

De vreo 30 de ani (din anul 1860) se înființase prima școală în Mahala, „care a început cu 17 elevi păstoriti de primul învățător Teofil Dan“ (10). Dar cu cinci ani înainte de nașterea sa, în 1885, s-a clădit o nouă școală cu cinci clase. Prin anii 1897 a venit în sat o învățătoare nouă, Modesta Scalat, care cu firea ei blândă și înțele-gătoare a câștigat sufletul copiilor. În clasa ei, copiii erau silitori la carte, disciplinați și liniștiți fără să întrebuițeze bățul de trestie sau trasul de urechi ca metodă pedagogică cum era obiceiul. Dar, „în toamnă, la deschiderea școlii, «doamna cea bună» a venit să-și ia rămas-bun. Au venit și părinții să-i mulțu-

mească și la despărțire plângneau copiii, lăcrama și învățătoarea“. „În locul ei a venit o poloneză, care în clasa a treia a introdus istoria și limba germană. Nici un copil nu înțelegea nimic, nu știa lecția cum era firesc“ (10). Având față plină de cicatrici după „vârsat de vânt“, copiii au poreclit-o „ciuchita“ (ciupita). Cu „ciuchita“ a început Ionică deslușirea slovelor și a făcut cei dintâi pași la școală. „Între anii 1890 și 1914 a fost un curent puternic printre sătenii din Mahala de a-și trimite copiii la școlile din Cernăuți. Inițiativa și sufletul acestui curent n-a pornit din școală, cum ar fi fost firesc, ci de la preotul Simeon Cojocariu, om intelligent, dinamic și cu dragoste pentru săteni, el însăși fiind fiu de țăran. Era profesor de religie la școlile din sat și tot anul urmărea copiii și-i alegea pe cei mai dotați și silitori la carte și începea să stea de vorbă cu părinții, îndemnându-i să-i dea la școlile din Cernăuți. Și nu se lăsa până nu avea cuvântul părinților că-și vor trimite copiii la școlile din Cernăuți“ (10). Era prin anul 1904. În casa Nandrișilor se mai născuse o droaie de băieți (Vasile, Grigore, Gheorghe, Florea) și venise pe lume în acel an unica lor fată Anița, căreia Dumnezeu avea să-i hărăzească un destin de excepție.

Într-o bună zi, ceva s-a petrecut în sufletul acestui copil de 14 ani, care a hotărât să renunțe la paradisul copilăriei lui de la țară, să rupă cu tradiția și să se aventureze de unul singur în tumultul vieții agitate a orașului. S-a înscris la Liceul german Nr. 1 din Cernăuți (viitorul liceu „A. Pumnul“). Deși Bucovina se găsea în cel de al 129-lea an de ocupație austriacă, țărani din Mahala au rezistat campaniei de deznaționalizare, păstrându-și limba și obiceiurile românești. Din acest motiv, limba germană nu-i era prea familiară Tânărului Ion Nandriș. Pe vremea aceea însă nu existau licee românești în Cernăuți. „Până și la Facultatea de Teologie a românilor limba de predare era germană“ (4).

Tatăl său, care prin căsătoria cu Maria, unică fiică a lui Vasile Lazăr, și-a rotunjit binișor avereia, nu avea nici un motiv de bucurie, văzând cum fiu-său Ionică, „în loc să-i fie de ajutor la munca pământului, îl părăsea, tocmai când începea să fie bun de lucru. L-a lăsat totuși să plece, punându-și nădejdea în ceilalți patru băieți. Nu avea încă de unde să știe, că urmând exemplul fratelui lor, rând pe rând, îl vor părăsi și ceilalți trei, fugind la învățătură. Într-adevăr, în anul 1909, îi găsim pe toți trei, înghesuiti în aceeași cămăruță, la gazda lui Ionică din Cernăuți. Ceva mai târziu, și cel de al patrulea copil, Gheorghe, va evada pe același drum, spre disperarea tatălui lor. În loc să pună umărul în gospodărie, cereau cu toții bani pentru taxe și alimente pentru gazdă. Ba, din când în când, mai făceau și câte o boacănă, care se lăsa cu cheltuieli mari.

Iată o asemenea ispravă, a elevului Ion Nandriș, povestită de el însuși: „În aprilie 1909 eram elev în clasa a șasea la liceul din Cernăuți... Într-o zi am cunoscut în ziarul *Universul* din București notița de mai jos: «Scriitorul Al. Vlahuță pregătește o monografie a pictorului Grigorescu. Lucrarea va apărea în tiraj redus. Cei ce doresc să-și procure această carte, se vor anunța la timp în București, la adresa...» (19). Fără să știe cât costă, Ionică comandă cartea prin poștă. „Peste un an, în martie 1910, sosește avizul poștal pentru ridicarea cărtii, a cărei valoare era de 120 de coroane austriece. Abia acum și-a dat seama că prețul era enorm. Echivala cu costul „a două costume de haine, la croitor cu stofa lui“ (19). Ionică a dat din colț în colț, disperat, termenul de ridicare fiind de 8 zile. A împrumutat 80 de coroane de la un coleg, care tocmai primise banii pentru un costum de haine, s-a dus, apoi, cu cartea sub braț, la profesorul său de română Ernest Rabener, un evreu care „a fost și ca profesor și ca om admirabil“ (19) pentru a-l ruga să-i împrumute și el 20 de coroane. „Profesorul

m-a ascultat, a zâmbit și m-a întrebat cu blândețe, cum am putut face un lucru ca acesta, „când eu ca profesor nu mi-am putut permite o carte aşa de scumpă“ . Apoi i-a întins o hârtie de douăzeci de coroane și l-a rugat să-i împrumute și lui cartea să o citească. Împreună cu încă douăzeci de coroane, „care erau capitalul meu“ (19), Ionică a alergat la poștă, a ridicat cartea și cu pachetul strâns bine subsoară s-a înapoiat la gazda sa, unde locuia cu încă doi frați, Vasile și Grigore. Toată noaptea „toți trei am stat și ne-am uitat la „poze“ ca niște flămânzi“ (19). Timpul însă trecea repede și se apropiă ziua scadenței pentru restituirea banilor. „Într-o marți după masă pe o ploaie măruntă de aprilie, am plecat pe jos la Mahala. Ajuns acasă i-am povestit mamei fără înconjur tot ce-am făcut și am rugat-o frumos să mă ajute să-mi plătesc datoria de o sută douăzeci de coroane. Tata nu era acasă, dar s-a întâmplat să fie la noi, „moșul cel din deal“, Vasile Lazăr. M-a ascultat liniștit și la urmă mi-a spus că ei

Fotografia familiei Nandriș, făcută din inițiativa strămoșului Vasile Lazăr, fost vornic în Mahala – mijloc, ultimul rând, cu nepoții săi Vasile (dreapta) și Ionică (stânga).

Rândul din față: Dumitru și Maria Nandriș, între ei Teodor și Anița
La stânga: Grigore (spate) și Florea (față) iar la dreapta rândul I – Gheorghe

nu înțeleg ce carte poate să fie aceea care costă 120 de coroane, când... o evanghelie cumpărată pentru biserică a costat sasezeci de coroane. și era evanghelie.“ L-au mai întrebat o dată dacă nu a făcut vreo blâstămătie la școală. Apoi bunicul Vasile Lazăr care „a ascultat tot timpul fără să scoată o vorbă“ i-a spus... „Ionică, hai cu mine, ți-oi da banii, dar altă dată să nu mai faci prostii“ (19). Am plecat împreună la casa bunicului, care a intrat în „Casa cea mare“, a scos bâtrânlul de după icoane o carte veche de rugăciuni în chirilice, și din cartea asta mi-a dat douăsprezece bucăți de aur de câte zece coroane fiecare și, fără supărare, mi-a spus ca sfat, că întotdeauna în

viață, să cântăresc un lucru înainte de a-l face. I-am sărutat mâna, i-am mulțumit și am făgăduit să-i ascult sfatul“ (19). Această carte l-a însoțit peste tot în viață: la Viena, la Cluj, la Cernăuți, la București, fiind de mai multe ori pierdută în vârtejul celor două războaie mondiale și, ca prin minune, regăsită, pentru a rămâne cea mai iubită carte a sa.

În septembrie 1959, la 69 de ani, simțind că se apropiе sfârșitul, cu ochii umeziți de valul amintirilor, a dat această carte (vîrstă de 20 de ani) nepotului său Gheorghe scriind: „Nu ștui ce-a urma mai departe. Poate bunul suflet al neuitării mele mame și al bunicului Vasile Lazăr a ocrotit-o și păstrat-o în familie, ca o amintire de oameni, de locuri și de vremuri frumoase, scumpe nouă, dar trecătoare, ca orice viață omenească. Dorința mea ar fi, ca această carte să fie păstrată în familia noastră, Nandriș, de cine se va întâmpla să o continue, ca o amintire și ca o legătură cu un zbumecumat trecut. Și pe cât omenescă va fi cu putință să o transmită mai departe, altor urmași ai familiei, care vor veni în urma noastră. Dumnezeu să-i ocrotească pe toți și de pretutindeni“ (București, sept. 1959). Și astfel, încă o dată, prin gestul său cuminte și mărinimos, bunicul Vasile Lazăr rămâne, după un veac, pildă pentru urmași, iar această carte va povesti generațiilor ce vor urma, că lumea nu începe azi, că înaintea lor au fost oameni cu mare suflet și înțelepciune, cărora merită să le sărutăm mâna, aşa cum a făcut elevul Ionică Nandriș cu bunicul său Lazăr.

Nu mult după această ispravă a lui Ionică, tot în 1909, a treia zi de Paști, a adunat bunicul Lazăr toată familia și au plecat la Cernăuți să facă împreună o fotografie. Era a doua oară în viață lui când mergea la Cernăuți. „Copiii cresc spunea el și se împrăștie pe la școli, eu sunt bătrân și cine știe zilele noastre. Aș vrea să-i am pe toți măcar pe hârtie, să mă uit la ei și să mă măngâi“ (9). Au plecat cu toții și au făcut o frumoasă fotografie, singura cu toată familia, din vremea aceea, care se păstrează cu sfîntenie până azi, în casele strănepotilor lui.

STUDENT LA VIENA. PREȘEDINTE AL SOCIETĂȚII ROMÂNIA JUNĂ (1911-1918)

În anul 1911, își ia bacalaureatul și în același an, la 1 septembrie 1911, pleacă la Viena, împreună cu alti doi colegi de liceu: Isaia Morărescu din Ostrița și Casian Topa din Carapciu pe Ceremuș. După un drum de 42 de ore cu un tren personal, cei trei tineri bacalaureați au sosit în Nordbahnhof (Gara de Nord) din Viena. „Se uitau parcă speriați de multimea trenurilor și forfoteala lumii din gară“ (12). „Cu săracăcioul lor bagaj în mâna, acești trei crai de la răsărit se uitau zăpăciți și nu știau încotro să apuce. Unul din ei a început să se scotocească prin buzunare, a scos o hârtie împăturită pe care era adresa «României June» (RJ): Wien VIII Floriangasse 36. Când au ajuns aici, la etajul I, au văzut pe o ușă o tablă pe care scria «România Jună», Societate Academică Social-Literară. Au intrat cu sfială, dar au fost primiți cu urale și exclamații de către un grup de tineri necunoscuți, care i-a cam zăpăcit pe acești copii neumblați în lume“ (12). După urările de bun sosit, au fost dați în primire unui student

mai vechi de la Politehnica, Mironciuc, care i-a condus întrîi la baie, apoi le-a arătat Universitatea și le-a găsit o cămăruță ieftină în Lezarethgasse 29.

A doua zi, s-au trezit cu un student de la medicină, care i-a condus la Universitate, i-a ajutat să-și facă înscrierea, să-și plătească taxele, apoi i-a condus la „mensa academica“ (cantina studențească), unde „luau masa studenții tuturor naționalităților afară de nemți“. Au fost sfătuiri „să se înscrie la „România Jună“, să nu cheltuiască fără socoteală și să nu facă prostii“ (12). De aici înainte, orele libere și le petreceau, ca și ceilalți studenți români, la „România Jună“. Aici citeau ziarele și revistele sosite din țară, Ardeal sau Bucovina, împrumutau cărți din bibliotecă, făceau cunoștințe noi etc. Sâmbătă după masă se țineau Conferințele „României June“. Duminica era rezervată pentru Capela română, muzei, teatre, expoziții etc. De altfel, „bobocii“, noii-sosiți la „RJ“, erau înscriși numai provizoriu în societate și devineau membri activi numai după un an, când dădeau un examen din Istoria românilor, din statutele și regulamentul Societății (12). De aceea, „sâmbătă după masă se țineau cursuri de Istoria românilor, diferite conferințe cu subiecte literar-științifice sau istorice“. Cu asemenea ocazii i-a cunoscut pe A. C. Popovici, Pamfil Dan, C. Stere, Octavian Goga, N. Teclu, Aron Cotruș, pe maiorul Constantin Creangă, fiul lui Ion Creangă etc.

A asistat la multe ședințe ale Societății, adesea furtunoase dar „totdeauna academice“. Se inițiază, astfel, în arta conducerii și a relațiilor între oameni, învățând de la cei mai în vîrstă. „În ședințele „României June“ îi urmăream cu atenție și respect. Vorbeau frumos, liniștit, documentat și căutam să deprind meșteșugul acesta“ (16). L-a impresionat în mod deosebit personalitatea lui Ion Grămadă, care de atâtea ori tempora cu înțelepciune entuziasmul mai tinerilor membri ai societății. „O dată, după o ședință, l-am întrebăbat pe Grămadă, cum face el de vorbește așa frumos, fără oprire, fără căutare de fraze, de parcă năvălesc singure gândurile și cuvintele. Grămadă m-a privit cu înțelegere și-a spus: „când ai lucrurile în cap și în suflet, vorbele vin de la sine, fără să le cauți. Citește, gândește, pătrunde bine tot ce te interesează și de rest să nu porți grijă. Și mai trebuie un simbol istoric și al realităților“. Mă căzneam eu atunci, abia ieșit de pe băncile liceului, să înțeleg ce o fi simbolul acela istoric“ (16). Era, pe atunci, un bun obicei ca studenții mai vechi sau absolvenții să se intereseze de cei mai tineri. Îi luau în societatea lor și în felul acesta făceau ucenicie. „Și azi, după atâtă ani, îmi amintesc cu placere de serile petrecute cu Ion Grămadă, Marmeliuc, Dr. Crișan și Dr. Manu, în Cofetăria „Arkaen“ din Viena și mai târziu „Alserhof“ (16).

Și astfel, și-a făcut primii doi ani de ucenicie la „România Jună“, în preajma unor personalități de seamă, de la care a avut mult de învățat.

Participând activ la viața Societății, plăcut la înfățișare, cu respect pentru tradiție și valorile culturale naționale, a câștigat afecțiunea tuturor studenților români și în 13 Noiembrie 1913 a fost ales în funcția de președinte al Societății.(3)... Ioan Nandriș (care) va purta această sarcină timp de cinci ani, fiind împovărat cu cele mai mari griji și necazuri, în timpul războiului întrîi mondial, când s-a întâmplat și dizolvarea Societății (1). Era o funcție prestigioasă, și o mare răspundere pentru un Tânăr de 23 de ani, dată fiind reputația acestei Societăți. Ea funcționa de 45 de ani și printre membrii ei fondatori se numără Slavici, Eminescu, N. Teclu, Pamfil Dan. De-a lungul anilor, au trecut pe aici, sau au corespondat cu Societatea, floarea intelectualității românești: Alex. Hurmuzache, Duiliu Zamfirescu, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu, Ciprian Porumbescu, Sextil Pușcariu, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Ion Nistor etc. Printre cei care „au ținut relații strânse cu studenții români din Viena, în mijlocul căror veneau și țineau conferințe,

acordându-le sprijinul lor material și moral“ (8) sunt: V. Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, Al. Xenopol, N. Iorga. „Din sănul Societății R.J. a pornit inițiativele vieții culturale și naționale ale românilor din fosta monarhie Austro-Ungară...“

În jurul acestei vete de cultură națională, s-au strâns, timp de un veac, zelosii studenți, ca să țină vie făclia conștiinței românești, până în ziua când a sunat ceasul dreptății și s-a săvârșit împlinirea visului de aur, acela de reîntregire a neamului românesc în hotarele lui firești“ (8).

Casa Națională din Mahala, demolată în anul 1985

Aceasta era Societatea cu a cărei conducere a fost onorat Tânărul student în medicină, Ion Nandriș. În ce mod a „câștigat afecțiunea studenților români“ din Viena nu știm. Dar este posibil să fi contribuit la aceasta și curajul său dovedit în vara anului 1912, când a zburat alături de A. Vlaicu, deasupra Vienei, șezând pe „o scândură aşezată în spatele lui printre sărmele avionului“ (8).

Iată cum descrie C. Ionescu această întâmplare. „Când A. Vlaicu a sosit la Viena pentru a lua parte la concursul internațional de aviație (Aspern 23-30 Iunie 1912), s-a aflat printre cei ce l-au întâmpinat. Stimulat de aceasta (A. Vlaicu), s-a instalat într-o după-amiază în aparatul «Vlaicu II», cu care a zburat deasupra orașului muzicii“ (3). Se poate considera deci printre primii români (și în general printre primii oameni) care au zburat cu avionul. Gestul acesta este semnificativ pentru temperamentul acestui Tânăr mahalean, pentru gustul riscului și curajul său, care nu-l vor părăsi niciodată. De altfel, viața îi va oferi în curând numeroase ocazii, pentru a-i pune la încercare curajul, îndrăzneala și caracterul.

În iunie 1914 este chemat la regimentul său din Fiume pentru a-și face stagiu militar. Peste două luni, în august 1914, izbucnește primul război mondial și, în 4 august, „este trimis pe frontul din Serbia, unde în primele lupte la care a luat parte este rănit și internat într-un spital“ (8). După vindecare, este trimis din nou pe front

și, în scurt timp, a fost rănit a doua oară. Este reinternat, de data aceasta într-un lagăr de răniți din apropierea Vienei, unde va rămâne după vindecare, ca ajutor al conducerii lagărului. Poate în această calitate, a fost trimis „într-un fel de control sanitar“ pe insulele din Adriatica, în anul 1915, după cum el însuși mărturisește: „Din aprilie 1915, am hoinărit pe Adriatica 14 luni, de la Pola la Fiume, la Raguza și, mai ales, prin puzderia de insule din fața coastei Dalmătiei. Aceasta, ca un fel de control sanitar, al diferitelor posturi de marinari, așezată pe insulele dalmătiene, ca puncte de observație“ (14).

Reîntors în concediu la Viena în 1915, găsește „RJ“ fără activitate, în Viena fiind doar „vreo 10 studenți români, inapți pentru armată, și câteva studente la medicină și litere“ (14). Găsește, în schimb, „o mulțime de tineri – vreo 60 de băieți și fete – din ultimele clase de liceu – evacuați din Bucovina, din cauza războiului de acolo, fără rude, fără mijloace de trai. Neavând unde locui să-să adăpostă la „România Jună“ (14). Pentru a-i ajuta cere telegrafic Băncii Victoria din Arad să-i trimită trei mii de lei din depunerile „României June“, pe care îi împarte acestor „copii ai nimănui... să aibă momentan cu ce trăi“ (14). Ia apoi legătura cu Aurel Onciu, deputat în parlamentul austriac care a înteles situația și ca fost membru și președinte al „României June“ (14). Împreună cu acesta, în aceeași zi, au mers la Ministerul de Interne, Hohenlohe – un vechi prieten al lui – căruia îi expune situația acestor copii. Ministrul îi înmânează un cec în valoare de 200 000 coroane, cu obligația de a împărtăji ajutoarele după necesitate, și la urmă să-i prezinte un raport împreună cu actele justificative. Situația a fost salvată (14).

În mai 1916 se întoarce din nou la Viena, în concediu. „Gazda mea, unde am lăsat la plecare tot ce-am avut, a murit. În locul ei erau alți străini. Nimeni nu-a știut să spună ce s-a întâmplat cu lucrurile mele și pierdute au rămas. Nu aveam cine știe ce mare lucru. Dar aveam niște scrisori de la P. Cerna, Caragiale și Maiorescu“ (14). Într-o zi „m-am trezit la „România Jună“ cu o invitație la Ministerul de Externe din Balkansplatz. Aici, directorul general din Minister, De Pottere, mă roagă ca „România Jună“, să organizeze o manifestare patriotică și să ceară intrarea României în război alături de „Puterile Centrale“, cum se intitulau atunci Germania și Austro-Ungaria“ (14). Răspunsul era așteptat pe loc, iar domnul președinte al „României June“ era pus într-o situație foarte dificilă. „Cum eram atunci în uniformă de ostaș am răspuns că tineretul român, ca și mine, e la datorie din prima zi... iar la „România Jună“, azi, avem doar zece studenți inapți pentru armată și câteva studente. Nu știu dacă o adunare de vreo 20 de tineri și tinere ar putea avea greutatea unui miting patriotic“ (14). Înaltul funcționar a observat ezitarea, i-a spus că se va mai gândi și-l va mai chema. „M-a chemat însă peste patru luni, în septembrie 1916, să-mi comunice dizolvarea „României June“ (14). Într-adevăr, nu trecuse nici o săptămână de la intrarea în război a României, contra Austro-Ungariei, când la 6 septembrie 1916 este somat să dizolve Societatea „România Jună“. „Am primit o adresă de la Direcția Poliției din Viena (Polizei Direction) în care mi se comunica, în calitate de președinte, decizia Ministerului de Interne de dizolvare a „României June“ și imediata predare a tuturor bunurilor mobile și imobile ale societății lichidatorului, numit în persoana Dr. Richard Hesky, avocat evreu, din Alserstrasse 18“ (15). Ion Nandriș realizează pericolul vital pentru Societate și bunurile ei de preț, adunate cu trudă, într-o jumătate de secol de iluștrii săi înaintași. Niciodată în cursul existenței ei Societatea nu a fost amenințată de o primejdie atât de mare.

Rămas singur, fără comitet, cu care să se poată sfătui, președintele și-a asumat povara întregii responsabilități și dă din nou dovdă că a meritat încrederea celor care l-au ales. Timpul era scurt și trebuia salvat, ce era mai de preț, din arhiva Societății. Iată cum relatează Ion Nandriș evenimentele de excepție cărora trebuia să le facă față: „În ziua aceea n-am trecut pe la «RJ», dar nici pe acasă. Am trimis pe cineva la Societate, așa ca din întâmplare, să vadă ce se petrece. L-a găsit acolo pe Dr. Hesky cu un comisar de poliție... Negăsindu-l pe președinte, a lăsat ordin ca a doua zi la orele zece, președintele să fie acolo pentru predare.

În noaptea de 6 spre 7 septembrie, am venit la Societate cu două geamantane să iau ce se mai putea salva, având grija să trimit înainte doi membri, să inspecteze terenul și să rămână de pază la poartă. Am umplut două geamantane cu arhiva de manuscrise și corespondență de valoare, am luat cele trei albume și basorelieful lui Delavrancea executat de C. Stănescu.

Cum am bănuit că aş fi putut fi cercetat acasă de poliție, am dus geamantanele de-a dreptul la un prieten ceh. După ce lucrurile s-au mai liniștit, pe la sfârșitul lui septembrie 1916, am dus cu ajutorul prietenului ceh cele două geamantane, cu mica arhivă și «RJ», la doctorul Moldovan din Ulrichskirchen și le-am îngropat împreună, într-un chioșc din fundul grădinii. Acolo au stat până în primăvara anului 1919, când reîntors în Viena le-am dezgropat, readus la Viena și predat în formă nouui comitet, al reînființatei «România Jună» (15).

Această acțiune a președintelui, plină de primejdii în circumstanțele vremii, nu a fost uitată și este apreciată așa cum se cuvine cu ocazia centenarului Societății din 1971: „O altă acțiune de mare curaj a fost întreprinsă de președintele Ion Nandriș, care la începutul lunii septembrie 1916, ajutat de câțiva studenți, ar fi scos într-o noapte din arhiva societății toate actele și scrisorile mai de preț și le-a adus în localitatea Ulrichskirchen, lângă granița cu Ungaria, unde le-a îngropat în curtea medicului român Dr. Aurel Moldovan. Ele au stat ascunse acolo până după terminarea războiului, în 1919, când au fost readuse la Viena“ (1). O dată susținute, cele mai de preț lucruri din arhivă, președintele începe lupta pentru salvarea Societății și anularea hotărârii de dizolvare. „Împotriva acestei hotărâri, la 26 sept. 1916, stud. med. Ion Nandriș, în calitate de președinte al «României June», face recurs legal la Locotenentă Austriei Inferioare“ (1), aducând argumente în favoarea societății și „roagă ca ordinul de dizolvare din 4 sept. 1916 să fie anulat ca ilegal“ (1). Pentru susținerea recursului său, la începutul lunii noiembrie 1916, Ion Nandriș înaintează Ministerului de Interne un memorandum ... dar toate stăruintele lui n-au aflat înțelegerea cuvenită“ (1). În timpul acesta, încearcă să-i mobilizeze și pe unii prieteni vienezi pentru salvarea „României June“. Astfel, „Dr. Vaida Voievod, pe atunci în Viena, a făcut o cerere de grațiere către împăratul Austriei, Franz Josef I, cerere ce a fost depusă la Cancelaria de la Hofburg de către Dr. Funder, directorul ziarului Reichpost. Dar nici această cerere n-a fost luată în considerare“ (15). Pentru a temporiza dizolvarea societății, îl vizitează de câteva ori acasă pe lichidatorul R. Hesky, pe care îl roagă „să nu înstrâineze nimic, până nu voi avea răspuns la cererile mele. Mi-a promis formal, dar n-au trecut patru zile de la predare și a și desfăcut, în câteva ore, averea Societății și a distrus tot ce s-a adunat și clădit în jumătate de secol“ (15).

Așadar, în pofida eforturilor depuse de președintele ei, Societatea studențească „România Jună“ a fost desființată, deoarece în vizuirea poliției vieneze devenise „primejdioasă intereselor de stat“ (1). Cu sau fără ea, Imperiul austro-ungar se prăbușea, trezind speranța eliberării naționale pentru toate naționalitățile. „În special

tineretul universitar era fermentul tuturor nemulțumirilor și aspirațiilor naționale“ (18). În această atmosferă, de efervescență a tuturor naționalităților, „în aprilie 1914, din inițiativa lui A. C. Popovici a luat ființă în Viena un *Cerc de studii*, format din studenți ai tuturor naționalităților, afară de unguri și ucrainieni“ (17). Ion Nandriș este ales președintele acestui *Cerc*, în 1914. „Și nu este o întâmplare, că la acest „cerc de studii“ am avut conferenția pe Masaryk^{*}, pe Urban Jarník^{**}, pe slovenul Korosec, fost prim ministru iugoslav, pe slovacul Stodola^{***}, ministrul cehoslovac de azi, pe Battistini, deputatul italian împușcat de austrieci pe front, A. C. Popovici^{****}, Kramar[†] etc.“ (18).

**Aspect de la sănătarea Casei Naționale din Mahala – 1937.
Tăranul din mijloc care aplaudă este Florea Nandriș**

După intrarea României în război și după desființarea „RJ“, în 1916, Ion Nandriș, deși era în vizorul poliției, transformă *Cercul de studii* într-o „organizație secretă revoluționară“ (1), schimbându-i numele și mutându-i sediul. „La una din întâlnirile noastre, am hotărât să trecem la fapte. Tunurile bubuiau pe întreg cuprinsul Europei. Timp nu era de pierdut. Am reactivat acest cerc dându-i o altă denumire. Sediul a fost mutat la prietenul consul sârb Dr. Kojie“ (18). Această acțiune de mare curaj a studentului Ion Nandriș a rămas în istoria Societății, fiind remarcată după mai bine de jumătate de secol – la jubileul de 100 de ani al Societății. „Astfel că țiva studenți din Viena, în frunte cu Ion Nandriș, au întemeiat o organizație secretă revoluționară care s-a pus în legătură cu societățile similare cehe și slovace...“ Unii membri ai organizației au îmbrăcat ei înșiși uniforme militare și, în septembrie 1916, pătrund cu primejdia

* Thomas Masaryk (1850-1937).

** Jan Urban Jarník (1848-1923).

*** Stodola (1859- 1942).

**** Aurel C. Popovici (1863-1917).

+ Karel Kramar (1860-1937).

vîie tipână aproape de Sibiu, unde se purtau lupte grele. Alți membri, îmbrăcați în uniforme militare austriece, se țineau aproape de fronturile germane și informațiile culese le trimiteau în Elveția unor „oameni de încredere” spre a fi folosite în interesul românilor (1). „Prin personalul ceh de la căile ferate am făcut legătura cu Elveția...

Aveam foi de drum militară cu sigil, pe care le completam cu nume și le trimiteam oamenilor noștri la Praga, Cernăuți, Cracovia etc... În anul 1918, am redactat un manifest «revoluționar» comun care a fost tradus în toate limbile și expediat în toate ținuturile” (18).

Îmbrăcat în uniformă militară austriacă, cu acte false de curier, Ion Nandriș conducea această „organizație secretă” pusă în slujba intereselor românești. Dar ziarele vieneze, printre care *Arbeiterzeitung*, semnalau „că în Viena, s-ar afla sute de mii, sau chiar mai mulți dezertori. Se încunga cu armată, în căutarea acestora, anumite cartiere din oraș și se verificau actele tuturor bărbaților. Cu aşa ocazie a reușit numai cu greu să scape din încercuire Ion Nandriș (eram în acel moment împreună cu el), prin multă prezență de spirit și curaj. Avea acte militare confectionate neoficial, căci îi revenea periculosa misiune de a culege informații și corespondență din partea cercurilor iredente noastre și a le transmite în calitate de curier cercurilor românești din Elveția” (4).

Cu ocazia unei astfel de misiuni la granița cu Elveția, este filat, într-un hotel, de către poliția secretă austriacă. Văzând că prinderea sa era iminentă, cu multă prezență de spirit, s-a dezbrăcat în camera hotelului până la cămașă, a lăsat hainele și întregul bagaj aici, și a trecut calm, chiar prin față celui care-i urmărea mișcările, spre tutungeria de peste drum, simulând că își cumpără țigări. De aici, a reușit să se facă dispărut. Doctorul Octavian Lupu consemnează: „L-am văzut după ultima sa expediție de acest gen – spre frontieră elvețiană – în care, fiind filat, a scăpat prin minune, fiind nevoie să dispare din Viena până la sfârșitul războiului, rămânând ascuns în provincie; a fost în acele timpuri cel mai activ și neînfricat luptător al mișcării iredentei românești din Viena, aducând personal grele jertfe” (4).

Se înțelege că prinderea sa, îmbrăcat în uniformă militară austriacă, cu acte false de „curier” și pus în folosul unei țări inamice, însemna execuția prin spânzurare, o practică la ordinea zilei în acele vremuri de agonie a imperiului habsburgic. Acest lucru îl cunoaștea foarte bine studentul Ion Nandriș, dar și-a asumat, conștient, acest risc. Ca de altfel și ceilalți doi frați ai săi, Grigore și Vasile, care în 1915 au trecut clandestin frontieră spre România, sfidându-l pe colonelul Fischer „celebru prin cruzimea sa și mulțimea oamenilor spânzurați” (4) pentru asemenea fapte. Este o conduită de excepție, destinată oamenilor de curaj și caracterelor alese. Întotdeauna, vremurile grele cern oamenii și-i aşază pe fiecare, acolo unde merită, după faptele lor.

La această răscruce a istoriei, în zilele când la Cernăuți se decidea soarta Bucovinei, Ion Nandriș pleacă acolo „cu două geamantane de manifeste” (18), și se pune la dispoziția lui Iancu Flondor și Sextil Pușcariu, conducătorii curajoși ai mișcării românești de eliberare. „La Cernăuți, la acea dată, am găsit o febrilă activitate de organizare națională, condusă de Iancu Flondor, Sextil Pușcariu și alții. Am fost rugat și trimis de către Iancu Flondor și Sextil Pușcariu în Ardeal, pentru a duce informații și a aduce altele de acolo” (18).

Iată cum relatează însăși Sextil Pușcariu această misiune: „L-am trimis pe Tânărul student din Viena, Ion Nandriș, pe la Bistrița, în Ardeal, unde, pe cum se zvonea aici, să ducă ardelenilor vestea că noi am cerut unirea tuturor românilor

într-un stat național... Comunicația fiind întreruptă, de la Zlatna a trebuit să călătoarească cu trăsura. Dar, om de spravă, a străbătut până la Bistrița, apoi până la Cluj, unde Amos Frâncu formase Consiliul Național din Ardeal... Tocmai în ziua când generalul Zadic intra în Cernăuți, se înapoia și Nandriș aducând vești bune din Ardeal“ (2). „Solii noștri au plecat, o colind, pe căi ascunse, baionetele jandarmilor: dr. Ion Nandriș – la Senatul Național Român Transilvan din Cluj, de unde ne-a adus, vizitând și alte localități, un bogat și luminos raport asupra situației din Ardeal“ (6).

„Am plecat în miez de noapte, în plină anarhie, peste Dorna în Ardeal... În Cluj l-am găsit pe Amos Frâncu în plină activitate de organizare a forței românești și în luptă cu Apatthy, președintele Consiliului Național Unguresc și cu puterea armată ungurească de acolo, care se menținea încă disciplinată. După mai multe consfătuiri cu Comitetul Consiliului Național... am hotărât să avem o întâlnire cu faimosul Apatthy. Am recurs la un truc. Pentru a intimida îndrăzneala ungurească, am declarat, după o prealabilă înțelegere cu Amos Frâncu, că Bucovina poate să pună la dispoziția Consiliului Național Român din Cluj un regiment român bucovinean, complet înarmat și disciplinat. Se pare că acest truc a avut succes, căci ungurii, care până atunci nu voiau să audă să împartă administrația cu români, au cedat și a treia zi am putut pleca din gara Cluj, cu un tren blindat, cu tricolor pe locomotivă – primul tricolor pe o locomotivă în Ardeal – spre Năsăud, Bistrița“ (18).

Se vede că acest „tânăr student“ a câștigat deplina încredere a Consiliului Național din Ardeal, de vreme ce i s-au eliberat legitimații, din partea Senatului Național Român pentru Ardeal în Cluj (Nr. 23 și Nr. 42/1918), în care-l autorizau „cu deplină putere de a reprezenta Senatul Național Român din Ardeal înaintea tuturor autorităților și a poporului român întreg“, precum și de „a strânge în Comitatul Bistrița-Năsăud soldați români pentru legiunea română de sub comanda Senatului în Cluj“ (18).

Și Tânărul Ion Nandriș, la rugămintea lui Amos Frâncu, pleacă cu acest „tren blindat cu tricolor pe locomotivă“ să adune soldați voluntari români pentru garda Consiliului Național din Cluj. „În drum spre Năsăud și Bistrița, am oprit în toate satele vecine, am ținut adunări, am recrutat tineret și ne-am întors la Cluj cu 400 soldați români“ (18).

Fuge apoi la Cernăuți, pentru a aduce celor ce l-au trimis informațiile din Ardeal. „Am plecat împreună cu Medrea Ion, din Cluj spre Iași, cu trenul blindat până la Bârgău și de aici, cu mașina, spre Dorna. Ajunși la 4 noaptea în Dorna, am întâlnit primele patrule românești, care ne-au informat că armata română a ocupat Bucovina de Sud și că generalul Zadic, comandanțul armatei, se află la Suceava. Am plecat la Suceava, unde am ajuns în ziua de 10 noiembrie 1918 și am luat contact imediat cu generalul Zadic. Medrea a plecat mai departe la Iași iar subsemnatul am plecat spre Cernăuți, odată cu generalul Zadic, în ziua de 11 noiembrie“.

Cu această acțiune, în slujba cauzei românești din Bucovina și Ardeal, se încheie o nouă etapă din viața acestui „om de spravă“. Un vis secular era împlinit. El a fost clădit prin curajul marilor bărbați ai vremii, între care Iancu Flondor a fost cel dintâi. În zilele ce au urmat, Ion Nandriș a avut privilegiul să fie în preajma acestui mare vizionar când a rostit celebrele cuvinte: „Țărani ne-au săpat datinile, legea și limba strămoșească. Numai țăraniilor, nicidecum boierilor sau domnilor, avem să le mulțumim, dacă țara aceasta, după o vitregă stăpânire de 140 de ani se poate întoarce iarăși la mama ei“ (7). Acest profund adevar să se imprimat adânc în sufletul său și va rămâne credința sa, până în ultimul ceas al vieții.

No.23

Senatul Național Român pentru Ardeal în Cluj

LEGITIMATIE

D-l Ioan Nandriș este autorizat cu deplină putere de a reprezenta Senatul Național Român din Ardeal înaintea tuturor autorităților și a poporului român întreg.

Cluj, 6 Noiembrie 1918

Din încredințarea Senatului
L.S. (ss) Dr. A. FRÂNCU
prezident Comisar gen. militar al
poporului român din Ardeal

No. 42/1918

Senatul Național Român pentru Ardeal din Cluj

LEGITIMATIE

Domnul Ioan Nandriș este încredințat din partea Senatului Național Român a strângé în Comitetul Bistrița-Năsăud soldați Români pentru legiunea Română de sub comanda Senatului în Cluj

Rugăm toate autoritățile și fruntașii poporului nostru de a da sus-numitului domn tot sprijinul necesar intru ajungerea acelui scop.

Cluj, în 7 Noiembrie 1918

L.S. Din încrederea Senatului Național
Român din Cluj
prezident Comisar general militar al
poporului

Comanda militară:
Căpitán (ss) CREȚU

No. 42/1918

Senatul Național Român din Ardeal sediul Cluj

LEGITIMATIE

Domnul Ioan Nandriș este încredințat din partea comitetului executiv al Senatului Național Român Cluj de a forma în comit. Bistrița-Năsăud un sfat național român cu scopul de a păstra ordinea și liniștea între locuitori.

În orice chestie numitul domn e obligat a cere invitațiuni necesare de la Senatul Român din Cluj.

Cluj, în Noiembrie 1918

Din încredințarea Senatului Național Român
din Ardeal
L.S. (ss) D.A. FRÂNCU
president Comisar militar al poporului

Spre sfârșitul vieții sale, asistând la distrugerea satului prin colectivizare, va scrie: „Satul a fost un rezervor de energii și valori românești... Satul... a fost creatorul și păstratorul de artă populară românească, de folclor românesc, de port, de datini, de limbă românească, comori care ne fac cinsti azi și cu ele ne afirmăm specificul național și ne mândrim în fața străinătății...“

Socializarea pământului i-a luat satului săngele vieții... Si astfel, satul și țaranul mor încet, în plin „progres“ (11; vezi și 24).

Odată cu eliberarea pământului său natal el își consideră misiunea încheiată și se retrage discret, să-și vadă de carte.

DESĂVÂRȘIREA PROFESIONALĂ (1919-1929)

O altă perioadă de aproximativ 10 ani va fi consacrată terminării studiilor medicale și perfecționării în specialitate.

Dar înainte de toate, a considerat că are obligația morală să-și încheie onorabil mandatul de președinte al „României June“. Si dacă n-a putut salva Societatea de la dizolvare, să încearcă să o pună din nou pe picioare, căutându-i drepturile printre ruinele Imperiului habsburgic. Așadar, „la 19 februarie, ne întorceam la Viena, prin Vatra Dornei-Sibiu-Arad, trecând linia de damarcătie. Eram împreună cu Ion Nandriș, D. Cudla, T. Costiuc și Costinean, toți mediciniști. La Budapesta, a reușit să plece mai departe numai I. Nandriș care avea un pașaport de curier diplomatic; nouă și alțor călători nu ni s-a dat permisie... (4). După zece zile, pe căi ocolite (cu pașapoarte elvețiene) ajung la Viena și ceilalți mediciniști.

„Propriu-zis, Societatea «RJ» a fost readusă la viață în martie 1919, când într-o adunare generală extraordinară, ținută la Capela română din Löwelstrasse 8, se alege un comitet provizoriu, format din Ion Nandriș, Remus Doctor, Octavian Strejac, cu sarcina ca să se ocupe de reactivarea Societății“ (1). Reînființarea sa oficială se va face însă în mai 1919. Tot în această primăvară, dezgropă din curtea Dr. Moldovan partea de arhivă a Societății pe care a salvat-o în 1916, o reduse la Viena și o „predă în formă“ nouui comitet.

Imediat după război, membrii Societății îndurau „lipsuri de tot felul (mai ales alimente și lumină)... S-au obținut prin Ministerul Comerțului alimente, e x o p e r a t e de Ion Nandriș. Membrii „României June“ au beneficiat de o masă gratuită timp de 5 săptămâni“ (5). „La începutul lunii aprilie 1919, Ion Nandriș... intervine în scris la Direcția Poliției din Viena cerând... să i se elibereze o copie după protocolul inventarierii întregii averi a Societății... și, în încheiere, cere anularea decretului de dizolvare și restituirea averii, în scopul reactivării Societății... iar la 16 mai 1919, stud. med. Ion Nandriș și Dimitrie Culda cer Guvernământului Austriei Inferioare să aprobe reconstituirea Societății Academice Social-Literare „România Jună“ (1). Bătălia pentru reînvierea „R. J.“ a fost câștigată. La scurt timp după reînființarea Societății, președinția a fost predată stud. med. Dimitrie Culda și apoi, în oct. 1919, stud. med. Remus Doctor.

În anul 1920, sosește la Viena și fratele său Grigore Nandriș, „care făcea studii de slavistică la Universitate” (4), împreună cu alți studenți români: Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Al. Busuiocceanu, Tudor Vianu etc. În acel an, Ion Nandriș se mai găsea în Viena și lucra la Comisia Română de Lichidare, ca „un fel de secretar“.

Cei doi frați vor rămâne împreună pentru o scurtă perioadă, ca altădată la gazda din Cernăuți. Apoi traiectoria vieții lor se va despărți din nou pentru aproape 10 ani, timp în care vor munci din greu, fiecare în domeniul său, la împlinirea profesională. Viața îi va aduce din nou împreună abia în 1929, când se vor reîntoarce amândoi „acasă“.

În curând, cu simțul datoriei împlinite, Ion Nandriș părăsește pentru totdeauna Viena, ducând cu el un munte de amintiri dragi și lăsând aici o parte din viața sa, poate cea mai frumoasă, prin dăruirea și eroismul ei.

„Din lipsa mijloacelor de întreținere a fost nevoie să intre întrupă studiile în 1921 și să se reîntoarcă la casa părintească unde a stat timp de un an de zile” (8). Imediat după război resursele materiale ale familiei au devenit precare. Din cei șapte copii patru erau la școli iar ceilalți, încă nu erau buni de lucru. Singurul sprijin în gospodărie era Florea, marele „sacrificat” al familiei, care împlinise 18 ani. Ion Nandriș a înțeles repede acest lucru. Se reîntoarce în Mahala și se aşază pe treabă. Muncește la câmp și în gospodărie, cot la cot cu fratele său Florea, cresc și vând animale, asigurându-și astfel baza materială pentru continuarea studiilor lui și ale fraților săi.

Și astfel, în anul 1922, își reia studiile la Cluj. În scurt timp, îl găsim preceptor la catedra de Medicină legală a prof. Dr. Nicolae Minovici, iar apoi asistent la aceeași catedră (1924). Dar dragostea sa „nemărturisită” a fost medicina clinică, și îndeosebi otorinolaringologia (ORL). De aceea, la Cluj, a frecventat cu regularitate și clinica și cursurile de ORL.

În anul 1924, termină Facultatea de Medicină. Doctor în medicină și chirurgie și asistent la Medicină Legală, în anul 1926 a obținut un condecoru de studii și pleacă în Franță pentru perfecționare. „A frecventat cursuri de medicină legală și psihiatrie, de criminologie și poliție sanitară la Universitățile din Paris și Strasbourg, cu profesori P. Sébileau și F. Lemaître, iar lectii practice de tehnică chirurgicală ORL cu prof. Ch. Dujarier și, în sfârșit, cursuri de ORL la Strasbourg cu prof. Canuyt” (3). La sfârșitul pregătirii, obține „Diploma de medic legist a Institutului de Medicină Legală și Psihiatrie” a Universității din Paris.

Tot la Paris, se căsătorește, în 1927, cu dr. Astra Călugăreanu, medic pediatru, fiica prof. univ. dr. Dimitrie Călugăreanu, cu care va reveni în București în același an.

Din 1927 lucrează la Institutul de Medicină Legală din București cu prof. Mina Minovici, care i-a cerut transferul de la Cluj. Obține titlul de docent în medicină legală cu lucrarea *Sinuciderile la femei în timpul ciclului menstrual* (1927). Lucrează, în același timp, la Clinica ORL – Spitalul Filantropia – și publică lucrări de specialitate în colaborare cu prof. N. Metianu. Și-a dat, de asemenea, și examenul de medic primar de nas, gât și urechi (ORL). „Deși prețuia mult de prof. Mina Minovici – unii chiar îl vedea succesorul acestuia” (3), deși Bucureștiul era orașul soției sale, iar el își deschise cabinet de consultații și a început să-și facă „o situație”, vorba bucureșteanului (11; vezi și 24), nu era împăcat cu gândul să stea o viață întreagă departe de pământul și locurile în care s-a născut și pentru care a luptat în tinerețea sa.

Era în anul 1929 și... „într-o bună zi, a mișcat un resort, undeva în adâncimi de suflet și gândurile au pus stăpânire pe mine. Ele îmi spuneau că locul meu e mai

folositor acolo, aproape de familie și locurile copilăriei mele, decât aici în capitala țării.

Acolo la marginea de neam românesc – în Cernăuți – se dădea o aprigă luptă națională. Românii bucovineni uniți între ei până la Unire... au fost dezbinăți... de cluburile și interesele partidelor politice din București“ (11; vezi și 24).

Și, astfel, în mai 1929, dr. Ion Nandriș „a concurat și a reușit primul, pentru funcția de medic primar, șef de secție ORL, la Spitalul Central din Cernăuți. În același timp, prof. Mina Minovici îl recomandă, făcându-i o excelentă caracterizare profesională, pentru Conferința de Medicină Legală de la Facultatea de Drept din Cernăuți: „Socot de a mea datorie, ca unul ce sunt reprezentantul autorizat al științei medico-legale în țara noastră, să recomand pentru această conferință pe Docentul Dr. Ion Nandriș, medic legist de la Facultatea de Medicină din Paris, de 6 ani asistent pe lângă Institutul de Medicină Legală și care cu un deosebit succes a trecut examenul de docență în specialitatea medicinei legale...“

Recomandarea aceasta o fac cu atât mai stăruitor, cu cât desăvârșindu-și pregătirea medico-legală în Institutul de sub conducerea subsemnatului și sub controlul meu direct, Domnul Docent Dr. Ion Nandriș posedă necontestat toate însușirile necesare spre a preda cursul de medicină legală, în condiționi care să satisfacă pe deplin și interesele învățământului universitar și pregătirii științifice...

Subsemnatul, socotindu-se fericit de a putea atesta și pe această cale deosebita mulțumire ce i-a procurat-o până acum colaborarea D-lui Docent Dr. Ion Nandriș, nu se îndoiește că, apreciind titlurile și valoarea științifică verificată a candidatului, Consiliul Facultății de Drept de la Universitatea din Cernăuți nu va ezita de a-i încredința Conferința de Medicină Legală vacanță.

Profesor Doctor
Mina Minovici“ (8).

Acstea cuvinte elogioase arată aprecierea de care se bucura dr. Ion Nandriș în București și şansele de „realizare“ lângă prof. Mina Minovici, o mare autoritate medicală a vremii.

Renunțând la aceste perspective, în toamna anului 1929 se mută la Cernăuți. „Reîntoarcerea pe meleagurile natale a marcat o cotitură în viața dr. I. Nandriș, cele mai frumoase înfăpturi sunt din această perioadă“...(3). Pentru a interpreta corect conduita dr. I. Nandriș în anii ce au urmat, trebuie să cunoaștem atmosfera din Bucovina acelor vremuri. Era în al 10-lea an, de la eliberare de sub ocupația austriacă de 140 de ani. În acest secol și jumătate de umiliță, au avut loc migrații masive de populație neromânească din Galitia (îndeosebi evrei și ruteni), ademenită cu privilegii (scutirea de impozit și de armată). Aceasta a făcut din capitala Bucovinei un conglomerat de nații, care și apărău interesele, nu întotdeauna cu mijloace cinstite. Însăși românii autohtoni, care au suferit și luptat pentru eliberare, s-au văzut năpădiți de nou-veniții din sud, puși pe căptuială, deseori cu mijloace dubioase, folosind firma diferitelor partide politice.

În lumea medicală a Cernăuțiilor, medicii români erau o raritate. Când a sosit dr. I. Nandriș, ca medic șef de secție, erau în Cernăuți 360 medici evrei, din care opt de aceeași specialitate cu a sa (ORL) (11). Nu este greu de imaginat, că apariția acestui nou medic șef, străin de grupul existent, a trezit imediat o reacție ostilă, cum se întâmplă adesea, din păcate, în lumea medicală chiar de aceeași naționalitate. Cea mai primitivă reacție neprietenoasă, încă din primele zile după sosirea sa, a fost

spargerea firmei de la cabinetul său medical, în timpul nopții, de către persoane „necunoscute”. Acest lucru neplăcut s-a repetat de câteva ori, cu aceeași îndrâzneală, spre exasperarea noului-venit, care nu făcuse nimic ce ar fi meritat această „sancțiune“. Povestind întâmplarea unor cunoșcuți din Mahala, aceștia i-au spus că „ei și-au leacul pentru asta“. Și în seara următoare s-au prezentat câțiva flăcăi mahaleni, zdraveni, care i-au spus doctorului Nandriș să doarmă liniștit că firma lui „n-are să mai fie spartă“. El, cunoscând reputația mahalenilor, de „bătăuși“ și „cuțitari“, le-a spus să aibă grijă, „să nu facă moarte de om“. Și din seara aceea, cât a stat în Cernăuți, nu s-a mai atins nimeni de firma cabinetului său. Adversarii săi au intuit materialul din care era făcut și „fiind prea greu de mestecat“ nu l-au putut înghiți. Dacă nu l-au iubit, l-au respectat.

**Sfințirea Casei Naționale Mahala
cu cei doi frați Nandriș
– Ion (lângă preot) și
– Grigore cu soția (în dreapta)**

Lumea satelor, de unde plecase, îl atrăgea ca un magnet. Iubea satul și țăraniile din tot sufletul său. „Și cum satul nostru (Mahala) este aproape de Cernăuți, eram deseori pe acasă. Stăteam de vorbă cu țărani, cei mai mulți foști colegi de-a mei, din școala din sat, căutam să cunosc necazurile și neajunsurile lor și mă gândeam mereu „ce s-ar putea face“, cu folos practic. Nu rareori dădeam o mână de ajutor, unde și cât puteam... și în felul acesta oamenii au început să aibă încredere, după ce atâtia „binefăcători“ i-au păcălit“ (11).

În anul 1935, se înființează în Mahala o secție a Societății pentru Cultură în Bucovina, al cărei președinte este dr. Ion Nandriș. În această calitate, face un memoriu la conducerea Societății din Cernăuți (al cărei președinte era fratele său Grigore Nandriș) „să pună în program și buget, dacă se poate, și clădirea unei Case Naționale în Mahala“ (11). A ajutat Societatea pentru Cultură, dar „sătenii au adus și ei contribuția lor... prin căratul cu căruțe și care cu boi, a materialului de construcție

din Cernăuți, de piatră, de nisip, lemn, prundiș etc. Toate făcute benevol și fără nici o propagandă“ (11).

În primăvara anului 1937, Casa Națională din Mahala a fost sfântită. „La inaugurare... a fost tot satul, dar și foarte multă lume străină, venită din Cernăuți, din părțile Sucevei și Câmpulungului“... (11). A format apoi „un mic comitet de oameni de seamă din sat“. Le sugeră un program și-i lăsa o săptămână „să-l cântărească, să-l judece și duminica ce vine îmi spuneau dacă e bun gândul sau nu... Acest sfat mi-a fost de mare folos“ (11). A organizat mai întâi în Casa Națională o bibliotecă, „cu cărți aproape de înțelegerea sătenilor“. Apoi a apărut sala de lectură, cu ziare și reviste, ce prezintau interes pentru țărani. A înființat apoi un muzeu sătesc cu cele mai vechi obiecte din sat, precum și cu piese arheologice găsite de săteni (printre care un dintre de mamut), sau obiecte preistorice, descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice (conduse de dr. Ambrasievici – asistent la catedra de Paleontologie la Universitatea din Cernăuți). A organizat, în sfârșit, un atelier de țesut covoare românești și persane condus de un armean (Sarian), refugiat din Turcia, alcătuit din 22 războaie, la care lucrau 60 de fete, toate din Mahala. Ceva mai târziu, a luat ființă o cooperativă de consum, care a avut mare trecere printre săteni, fiindu-le de real folos.

Pentru a veni în ajutorul sătenilor, și sfătuindu-se cu ei, Dr. Ion Nandriș a înființat în Mahala un atelier de fierărie, altul de rotarie și dogărie, precum și o cărmidărie, toate conduse de meseriași cu experiență din sat. Răspunzând unor nevoi autentice ale țăranielor, aceste ateliere au avut un succes neașteptat. Veniturile celor ce lucrau aici, cât și ale Societății, au permis extinderea activității în alte domenii, iar oamenii au prins încredere.

Pentru tinerele fete și gospodinele din sat, a organizat un curs de bucatărie în lunile februarie-martie. Secția „a cumpărat tot ce trebuia pentru o bucătărie“, iar profesoara de menaj era „o preoteasă văduvă din Cernăuți, pricepută în treburile bucătăriei... Rezultatul a fost și aici nespus de frumos“... (11) În afara acestor acțiuni practice, atât de necesare sătenilor, a organizat în sat și acțiuni culturale propriu-zise, având ca principiu „să fie pe înțelesul țăranielui“... (11; vezi și 25).

În fiecare duminică după-masă, se țineau la Casa Națională scurte conferințe, urmărite de un mic „program artistic“: teatru, cor, jocuri naționale, recitări etc. „Astfel s-a făcut, pe scurt și pe înțelesul sătenilor, toată istoria românilor, capitole din literatura populară – Creangă, P. Dulfu, poezii populare etc.“ (idem). S-au ținut însă și conferințe cu caracter practic „din medicina veterinară, creșterea animalelor, albinărit, creșterea peștilor în micile lor iazuri... N-au lipsit nici conferințe despre păstrarea portului, legendelor, datinilor, credinței etc. și lumea venea duminica după-masă la Casa Națională, nechimată, de nu încăpea în sală“... (idem). Un învățător a primit locuință în Casa Națională, cu obligația de a supraveghea întreaga activitate. „Fondurile secției erau destul de mari și gospodărite cu socoteală. Din fondul social s-au dat ajutoare în cazuri de nenorociri ale unor oameni din sat. La școală din sat secția a înființat o mică cantină... și s-au împărtit, la copiii nevoiași și silitori la carte, cărți de scoală...“

În ajunul Crăciunului se țineau în fiecare an la Casa Națională serbare de Crăciun, cu stele, colinzi etc. Se dădeau regulat premii numeroase în bani pentru cele mai frumoase stele și colinzi. Cu acest prilej se împărteau și ajutoare oamenilor nevoiași, dar muncitorii, bolnavilor cronici, celor bătrâni, care nu aveau pe nimeni să-i

ajute... Aceste ajutoare se făceau după propunerile sfatului bâtrânilor... Principiul era să fie date ajutoare serioase, nu simbolice și la oameni ce meritau din plin. Și încet, încet, s-a creat o viață nouă. Lumea se mai înviorase, avea parcă mai multă încredere în propriile puteri" ... (idem).

Deși „era opriț accesul gazetarilor și orice publicitate“, faima acestor originale activități în mediul sătesc a ajuns la urechile profesorului Gusti, sociolog de mare reputație și conducătorul Institutului Social, care a venit să vadă cum este organizată secția din Mahala. A rămas surprins de ce a văzut, deoarece în Mahala „conduceau aproape peste tot țărani din sat, ajutați de intelectuali din sat, supravegheata și îndrumați de cel ce scrie aici“ (I. Nandriș) (idem). A venit apoi în Mahala prof. Iuliu Moldovan, președintele „Astrei“, prof. I. Petrovici, ministrul Învățământului, intelectuali din Iași, București, Constanța etc. „Era o plăcere să urmărești viața plină de voie bună, încredere și mândrie a oamenilor din sat. În Casa Națională, se concentrase parcă toată viața satului. Primăria era aproape uitată“ (idem).

Dr. Ion Nandriș venea în fiecare duminică în sat, iar mahalenii îl înconjurau cu bucurie, simțindu-i prietenia. Se sfătuia cu ei, învăța de la ei, se bucura de succesele lor. Iar când erau la nevoie, îl căuta la spital, în Cernăuți. Niciodată n-a luat un leu pentru consultații sau operații de la vreun mahalean. A câștigat încrederea sătenilor, nu prin discursuri „patriotarde“, ci prin fapte gata făcute, în folosul lor. „Am groază de vorbe mari și fapte mici“, spunea el.

Și astfel, în zece ani (1930-1940), prin harul eficienței sale și, mai ales, prin marea sa iubire pentru țărani, a reușit să schimbe viața unui sat, care a renăscut, după 140 de ani de ocupație străină. Aceasta a fost marea sa răsplătă, pentru a fi renunțat la „cariera“ universitară, din capitală.

Alături de ceilalți săteni, familia sa o ducea bine. Florea s-a însurat, iar Agripina născuse patru copii. Vizita adesea casa părintească, grădina și iazurile care-i trezeau atâtea amintiri. Îi plăcea să se așeze pe marginea patului mamei sale, așezat vara undeva în umbra grădinii, să-i povestească și să-i răspundă la întrebările ei, despre el, despre ceilalți și despre drumurile lor în viață. O iubea nespus de mult și căuta să-i aline suferința cu o vorbă bună și mici cadouri din oraș. Se bucura văzând progresele din gospodărie și nu uita niciodată la plecare să dea câte un bănuț fiecărui nepot, împreună cu o vorbă potrivită pentru fiecare. Anița se măritase cu Chirică Culda, avea trei copii și era aproape gata cu construcția gospodăriei, pe care au făcut-o din temelie cu palmele lor. El însăși și-a făcut o bună reputație medicală în Cernăuți. Era șef de secție la Spitalul Central, iar soția sa directoarea Spitalului de Copii, alăturat.

Fratele său Grigore era profesor la Universitatea din Cernăuți și de zece ani președinte al Societății pentru Cultură în Bucovina. Și acesta se bucura de un frumos prestigiu, câștigat prin muncă onestă și printr-o conduită morală ireproșabilă. Realizarea lui de căpetenie, Palatul Cultural al Societății, era pe terminare.

În această atmosferă optimistă și prosperă, cu realizări pe toate planurile, în al 22-lea an de viață românească, oamenii gustau viața cu bucurie și își făceau planuri pe termen lung.

Peste douăzeci de zile, doctorul Nandriș împlinea 50 de ani și se pregătea să sărbătoarească așa cum se cuvine, cu familia, jumătate de secol de viață și istorie, pe care a trăit-o din plin.

În această atmosferă de tihă și speranțe nelimitate în viitor, a căzut ca un trăsnet din cerul senin acea zi de vineri 28 iunie 1940. Cine se aștepta ca

în timp de pace, fără nici un preaviz, să dea năvală peste bieții oameni puhoiul rusec. Surpriza a fost atât de mare, încât a generat panică în populație și o totală dezorientare. La aceasta a contribuit și indolența autorităților centrale românești, care au dat dispoziție ca toată lumea să rămână pe loc.

În seara zilei de 27 iunie, când s-a întors acasă, pe la orele 21, era așteptat de trei țărani din Mahala. „Costache Hostiuc... îmi spune că jandarmii din sat au primit ordin de plecare“ (21). Pe la orele 10 seara „punem radio București și deodată aflăm toată grozăvia situației: «s-a cedat Basarabia și Bucovina de Nord care vor fi evacuate în patru zile». „Nu-mi intra în cap gândul că sunt silit să părăsesc repede acest pământ al copilăriei, al strămoșilor care dorm liniștiți sub cruci bâtrâne, într-un întirrim, undeva peste Prut.“ La ora unu noaptea îi telefonează din Mahala fratele său Florea și-l informează că „postul de jandarmi a plecat, oamenii sunt în mare fierbere și grija și întreabă ce să facă“... (21). La ora 3 noaptea sună din nou Florea și-i spune că „nime din sat n-a închis ochii până acum. Sătenii au venit la primărie și vor să-mi vorbească. Am vorbit la telefon cu Gheorghe Iacobăt, cu Ionică Doroș, cu Costache Hostiuc. Toți trei au spus același lucru – durerea și jalea lor a tuturor: «ce să facem noi, domnule doctor, jandarmii au plecat, preoții, învățătorii au părăsit satul pe fură, fără să ne spună o vorbă“ (21). I-a sfătuitor pe toți, care pot, să se pregătească de plecare. A doua zi, 28 iunie pe la ora 10 jumătate a plecat la Mahala. Timp nu era de pierdut. Rușii se apropiau iar armata era pregătită să arunce în aer podul de fier de peste Prut. În sat domnea o atmosferă de Apocalips, ca și când ar fi venit sfârșitul lumii. Oamenii erau năuciți și nimeni nu știa cum trebuie să procedeze. I-a spus fratelui său Florea să încarce ce crede în căruță, să ia familia sa și a surorii sale Anița și să treacă repede Prutul la Cernăuți. I-a sfătuitor și pe ceilalți săteni, care pot, să facă același lucru. S-a reîntors apoi în grabă la spital, deoarece soția sa era plecată la București și trebuia să se reîntoarcă peste câteva ore cu trenul. „E drept că plecând din satul meu în acele clipe grele... aveam senzația că sunt un laș, un trădător, îi părăsesc pe acești oameni cumsecade în ceasurile cele mai grele, îi las în voia întâmplării. Mi se părea că satul, locurile copilăriei, crucile albe din întirrim mă strigă mereu să nu plec, să nu-l las“... (21). „I-am lăsat pe toți și toate și-am fugit... Acești țărani care mi-au dăruit încrederea lor desăvârșită timp de zeci de ani, pe care i-am învățat să-și iubească neamul, țara, trecutul, datinile și obiceiurile noastre, acești țărani care au început să vadă lumea, viața și lucrurile mai altfel, rămân singuri și în voia întâmplării, în vremurile cele mai năprasnice. Trecând Prutul, învăluind încă o dată satul meu din față am avut senzația că aud trosniturile prăbușirii unui edificiu, la care am muncit cu râvnă și drag“ (21).

Răzbate din aceste cuvinte durerea pe care o trăia Ion Nandriș, al cărui suflet era sfâșiat de drama satului și a țăraniilor săi, uitând parcă de pierderea întregii sale agoniseli, despre care pomenește numai în treacăt. Acesta era Ion Nandriș cel autentic: un sentimental, un luptător, un mare iubitor al satului și sufletului românesc. Reîntors în Cernăuți, trage o fugă cu mașina la casa fratelui său Grigore, care plecase nu demult în Anglia, într-o misiune culturală. „Mă uit ca un somnambul la obiecte, cărti, covoare și nu știu ce să iau“ (21). S-a oprit la niște fișiere cu documente, a luat câteva manuscrise și fotografii, le-a ticsit într-un geamantan găsit acolo și a lăsat tot restul pradă. Pe drum „priveam la bietul geamantan ce cuprindea tot ce-a muncit și adunat un om de carte“ (21). Reîntors acasă (locuia la Spitalul de Copii), în curte îl aștepta o căruță în care erau înghesuite 11 suflete. Era Florea cu soția sa Agripina și cei patru copii ai lor și Anița cu mama sa imobilizată, întinsă pe fundul căruței și cei trei copii ai ei. Tot ce n-a încăput în această căruță, adică întreaga agoniseală de

generații, a două familii de țărani, a rămas a nimănui. Aceasta este prețul cu care dintotdeauna se plătește Libertatea. Bădița Ionică, cum îi spuneau ei, le-a dat o sumă de bani și câteva lucruri din casă, le-a dat numărul telefonului său din București și câteva sfaturi de drum, apoi și-a luat rămas-bun de la fiecare.

În situațiile dramatice ale vietii, de care slavă Domnului a avut parte, avea un comportament sigur, care inspira încredere și curaj celor din jur. Era în același timp cald și sobru, măsurat în vorbă și gesturi. Vorbea parcă mai mult din priviri și mai ales nu se văita niciodată. Așa a fost și în aceste clipe, în care aproape toți Nandrișii erau pentru o clipă împreună, la o răscrucie a vietii, numai cu sufletele lor.

Când și-a luat rămas-bun de la Florea și Anița, i-a îmbrățișat, apoi, cu mâinile pe umerii lor, s-au privit prelung în ochi, într-o tacere deplină, ca într-un ritual sacru. Le transfera parcă ceva din vibrația sufletului său, izvorâtă din adâncuri, poate din structura genetică a strămoșilor săi. Asta a fost tot.

Timpul presa și toată lumea trebuia să fugă. S-au despărțit și din acea clipă forța destinului i-a aruncat pe fiecare pe altă orbită, cu altă cruce. Din acest moment, această familie va fi sfâșiată în bucăți și împrășiată în cele patru zări. Vom povesti, poate, în altă parte peripețiile celor 11 suflete călătoare.

Să revenim acum la doctorul Nandriș și drumurile lui. A fugit la gară să-și aștepte soția care se întorcea cu acceleratul de la București. Din tren au coborât doar 7 călători, printre care și dr. Astra Nandriș. Au străbătut în mașină orașul, în care haosul atinsese culmea. „În gară și în fața gării, valurile de oameni creșteau. Mame cu copii în brațe și alții de mână «plângneau». Alții, despărțiti de familii, se căutau strigându-și numele în multime. Copii rătăciți și cuprinși de panică strigau numele mamelor lor. Toți plecați numai cu sufletul, neavând nici timp și nici un mijloc de transport să ia ceva cu ei“ (21). „Orașul era în plină revoluție. Piețele, străzile înteseate de lume cu steaguri roșii și pumnii ridicăți. Am ajuns în Piața Unirii. O mare de capete, steaguri roșii de felurite mărimi, mese în mijlocul mulțimii, cu oratori inflăcărăți. Am intrat cu mașina în această piață și imediat mi-am dat seama de marea greșeală ce-am făcut. La un moment dat mulțimea ne-a înconjurat... străini din mulțime deschideau ușile, le închideau și veneau alții și alții... Nu mai puteam mișca nici înainte, nici înapoi“ (21). Cu greu a reușit să iasă din această ambuscadă, dându-și seama că a „scăpat de un mare risc“. Ajuns la spital constată că „pe clădirea Spitalului Central de alături fălfăia un mare steag roșu“ (21). Administratorul spitalului, trimis la gară cu câteva lázi ale spitalului, s-a întors cu brațul fracturat, fără să ajungă la destinație. O persoană de încredere s-a întors cu informații spunând „că în oraș e o adeverăată revoluție de bucurie și aclamații a armatei sovietice, care a ocupat gara, primăria, poșta și se îndrepta spre clădirea «Rezidentului Regal». Și că e bine să plec“ (21). „Între timp un grup de derbedei s-a oprit în față portii Spitalului de Copii... Mașina era în grădină în spatele clădirii... Am spus să se grăbească cu geamantanele... Am pus în grabă ce s-a putut în mașină... Poarta de ieșire era barată de derbedei“ (21). Cu un om postat pe aripa din față a mașinii „cu un revolver în mână, camuflat“, claxonând puternic, a reușit să treacă cu viteza printre cei adunați la poartă, care s-au ferit în ultima secundă. În mașină se afla Astra Nandriș și soția șoferului Strungaru „plecate cât mai jos cu capul“. În urma lor „au început să huiduiască, să arunce cu pietre, să auzit și o detunătură de armă... Era prea târziu“... (21)

Așa a fost plecarea din capitala Bucovinei a celui care în urmă cu 22 de ani intra aici, odată cu generalul Zadic, într-un oraș cuprins de haosul prăbușirii unui

imperiu. Pofta altui imperiu aducea acum haosul ce rămânea în urma sa. Doi monștri ai istoriei au căzut la tocmeală, pe ascuns, asupra pradei. și această zvârcolire umană era momentul îngrijorării ei. Așa se face istoria. Se întorcea cu două greamantane la București, unde, în urmă cu un deceniu, sacrificase ascensiunea sa universitară, pentru a se dărui aici, acestui neam și acestui pământ. Totul era pierdut.

BIBLIOGRAFIE

1. Gheorghe Moisescu, *Centenarul Societății Academice Literare „România Jună“ din Viena 1871-1971. „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena“*, XI, 1972, p. 77-184.
2. Sextil Pușcariu, *Memorii*, p. 337, Editura Minerva, București, 1978.
3. Corneliu Ionescu, *Doctorul Ion Nandriș, ultimul președinte al „României June“ din Viena, „Viața Medicală“*, 1995.
4. Octavian Lupu-Strejac, *Final de epocă: Viena 1918. „RJ“ reînviată sub semnul amintirilor. „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena“*, XI, 1972, p. 58-66.
5. Remus Doctor, *Amintiri de la „România Jună“*, „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române“, XI, 1972, p. 67-76.
6. Al. Procopovici, *Cincisprezece ani de la Unirea Bucovinei. Unirea Bucovinei*, Tip. Mitropolit Silvestru, Cernăuți, 1934.
7. Grigore Nandriș, *Iancu Flondor. Unirea Bucovinei*, Tip. Mitropolit Silvestru, Cernăuți, 1934.
8. Tudor Nandriș, *Doctorul Ion Nandriș*, manuscris.
9. Ion Nandriș, *Vasile Lazăr*, manuscris.
10. Ion Nandriș, *Școala din Mahala*, manuscris.
11. Ion Nandriș, *Satul nostru Mahala*, manuscris în curs de publicare în *Glasul Bucovinei*, începând cu nr. 1, 1995, capitolul *Arhivele Bucovinei*.
12. Ion Nandriș, *La „România Jună“*, Viena, 1911, manuscris.
13. Ion Nandriș, *Viața Culturală la „România Jună“*, manuscris.
14. Ion Nandriș, *„România Jună“ în timpul războiului 1914-1918*, manuscris.
15. Ion Nandriș, *Desființarea „României June“* (sept. 1916), manuscris.
16. Ion Nandriș, *Ion Grămadă la Viena*, manuscris.
17. Ion Nandriș, *A. C. Popovici la Viena*, manuscris.
18. Ion Nandriș, *În preajma unirii*, manuscris. *Unirea Bucovinei*, Tipogr. Mitropolit Silvestru, Cernăuți, 1934.
19. Ion Nandriș, *Povestea unei cărți*, manuscris.
20. Ion Nandriș, *Reînființarea „României June“*, Mai, 1919.
21. Ion Nandriș, *Bucovina - Însemnări din vremuri de furtună*.
22. Ion Nandriș, *Bucovina - Însemnări pentru mai târziu*, manuscris.
23. Ion Nandriș, *30 August 1913*.
24. *Glasul Bucovinei*, București – Cernăuți, nr. 1/1995.
25. *Glasul Bucovinei*, București – Cernăuți, nr. 3/1995.

SUMMARY

Born in Mahala, a village near Cernowitz, Ion Nandriș fully experienced the Romanian destiny of Bukovina. His childhood, his school years in Cernowitz and his studies in Vienna, his entire activity are all a page of the history of Bukovina in the first half of the 20th century. In Vienna he was president of the *România Jună* (The Young Romania) Society, within which he carried on a fruitful cultural activity. Here he encountered outstanding figures, such as O. Goga, C. Stere, I. Grămadă and others. During the first World War, he worked for the benefit of the Romanian people in Bukovina and Transylvania. In 1929, he returned to Cernowitz where he worked as a physician, head of the ear, nose and throat department at the Central Hospital. He was president of the Society for the Romanian Culture and Literature in Bukovina, he did a lot for the promotion of the culture of his native village: he contributed to the building of the House of Culture in Mahala, he organized a village museum, a workshop for the weaving of Romanian and Persian carpets, he took part in other cultural activities. He is the author of a Monography about the Mahala village. In June 1940 he left Cernowitz.

Teorie, istorie și critică literară

MIHAIL IORDACHE. SINGURĂTATEA ȘI TRISTEȚEA OGLINZILOR

Mircea A. Diaconu

Suceava

Mihail Iordache. La încheierea studiilor
universitare
(12 august 1937 – 22 ianuarie 1996)

Fără nici o îndoială, Mihail Iordache era un spirit oral. Cei care l-au ascultat intrau familiar într-un univers de gândire perfect închegat, participau direct la descoperirea sensurilor, pe căi care păreau, imediat după ce le parurgeai dus de mâna,

Cu puțini ani înainte de a muri, Mihail Iordache intenționa să publice un volum care să cuprindă și să exprime diversitatea preocupărilor sale în domeniul istoriei și criticii literare, articole și studii risipite, timp de aproape treizeci de ani, cu o anume, rară, generozitate, care putea să pară indiferență față de sine, asemănătoare discreției. Căci, deși îi plăcea să construiască, sub privirile celor care îl ascultau, demersuri analitice ample și profunde, dar mai ales captivante, Mihail Iordache a ezitat să bată mai des la poarta editurilor, a redacțiilor literare. S-a mulțumit mai ales cu bucuria citirii în taină, pe cont propriu, pentru sine și pentru studenții săi, pentru puținii cititori ai cuvintelor sale tipărite, a cărorva opere, de la Dosoftei la Nichita Stănescu, uneori descooperind texte peste care se așternea uitarea și propunând interpretări vii, pornind deseori de la detaliile ignoreate care luminau, într-un fel nou, personal, întregul.

ușor accesibile. Cuceritor prin spontaneitate – una care nu oculează expresia diafană, cuvântul fin, dar nici verbul ascuțit, uneori ironic, alteleori sarcastic și tăios –, profesorul te purta în locul unde gândurile se nașteau și te punea să participe, căcăzându-te la un mister tulburător, cum este orice geneză. Era un ritual care te iniția, obligându-te să devii ceea ce erai fără să știi, era un drum, solemn, către tine însuți.

Se oficia o taină în care fiecare se naștea pe sine, sub lumina descifratoare a celui care vorbea despicând apele, împărțind totul, ca într-un joc, pe dimensiuni afective, pe surprinzătoare mutații interioare.

În asemenea momente dispărea și erudiția, și morga doctorală, și orgoliul savantului; erai față în față cu tine însuți, imaginea ta dintr-o oglindă imaginară care putea fi și drumul operei pe care te aflai, și creanga de alun pe care profesorul tî-o întindea.

Nu poți să nu te întrebi de ce nu și-a scris Mihail Iordache toate cărțile pe care putea să le scrie, pentru care, probabil, se și născuse. Nu poate fi vorba în nici un caz de înțelegerea și asumarea vreunei diferențe între harul vorbirii, de care era conștient și pe care îl cultiva, și retorica scrisului, de acceptarea deliberată a sacrificării *operei care rămâne*, pe care să o fi considerat dezavantajată în fața *operei intrupate* în cei cu care comunica. Putinele apariții editoriale, monografia despre Adrian Maniu, cele câteva prefețe și postfețe (le amintim pe cele despre G. Topârceanu și Ionel Teodoreanu), demonstrează că în scris se păstrau intacți și acuratețea demonstrațiilor, susținând puncte de vedere personale și disocierele fine pătrunzând în intimitatea operei, și ironia discretă, dar ascuțită cu un timbru sceptic.

Mihail Iordache privea opera literară cu ochi maioresceni care distinge între autarhia artei și multiplele ocazii de a o subordonă unor laturi extraestetice cu care ea intră în contact. Nu confunda însă această autarhie cu o metafizică a operei, cum se întâmplă adesea, dar nici nu avea convincerea absolută că vreo creație poate exista în afara unui imbold emoțional. Nu vorbea de artă pentru artă, nu credea că arta e joc gratuit, pură intersecțare a cuvintelor iar autorul un „operator de limbaj“, nici nu făcea din ea un succedaneu al filosofiei ori al rugăciunii. Știa că în spatele unei opere există o ființă din carne și oase și mai ales din suflet. De aceea a și optat Mihail Iordache pentru un *studiu monografic* despre Adrian Maniu.

Pe urmele magistrului său, profesorul Constantin Ciopraga, Mihail Iordache scrie, de fapt, un eseu monografic, neputând să ignore contextul biografic care oferă coordonatele generatoare ale unei opere. Dar nu face din aceste relații niciodată niște fetișuri. Și faptul este ușor de demonstrat. „Caracteristic pentru pastelul lui Adrian Maniu – afirmă Mihail Iordache – este și orizontul campestru. Situație mai puțin frecventă în lirica românească, el (Adrian Maniu, n.n.) cântă spațiile orizontale, nespectaculoase. Prin biografie faptul se explică în modul cel mai simplu. Născut într-un oraș de șes, petrecându-și copilăria în același decor, sau în cel al câmpiei dunărene, ochiul său liric s-a format și s-a exersat într-un perimetru natural în care dealurile și munții nu sunt decât o umbră viorie la orizont. Giurgiuveanul Ion Vinea se ilustrează ca pastelist în același orizont, în vreme ce Ion Pillat, venind din peisajul ondulat al Floricăi sau Miorcanilor, celebrează curba blandă, cu o paletă coloristică bogată, a dealului, iar Vasile Voiculescu, ridicat din văile aspre ale munților Buzăului, se extaziază în fața înaltei linii frânte a piscurilor“. Toate acestea sunt, imediat, nuanțate și modulate individual, într-o singură frază, căci Mihail Iordache nu acceptă, de fapt, nici un fel de confuzii: „Preferința lui Adrian Maniu pentru peisajul orizontal este, însă, și o chestiune de temperament liric“.

Nici un fel de afirmație nu devine la Mihail Iordache clișeu, discursul său nu are timp să devină stereotip, pentru că modelul în care-i citește, pe clasici sau pe contemporani, se bazează pe o permanentă reluată pipăire, cu nervurile cele mai sensibile, a operei. Un spirit didactic, nu și pedant, alătura informația riguroasă și cunoașterea de la sursă a unor epoci de istorie literară (preocuparea lui s-a îndreptat sistematic către cea interbelică) cu analiza simpatetică, dar și exactă intuitiv, fundată pe o lectură atentă, minuțioasă, a operei, pe surprinderea detaliilor, pe importanța acordată nuanțelor.

Orizontul estetic al lui Mihail Iordache nu suferă de ideologii dogmatice, de anchilozi normative. Fără convingeri definitive, fără morgă, fără sterile formule la care operele să fie reduse, Mihail Iordache știa să evite anomaliiile de interpretare, excesele, capcanele pe care le-au oferit în ultimii treizeci de ani tot felul de „școli”. Avea dreptate Aurel Buzincu, fost student al profesorului Mihail Iordache, să spună în cursul festiv din acest an, dedicat magistrului, următoarele: „Profesorul nu transmitea studenților judecăți în sine, nu era amator de poncife, nu acredita notorietatea enunțătorului ca argument pentru valabilitatea, justețea, adevărul enunțului. Despre sine însuși și despre judecățiile propriei spunea: aceasta este opinia mea, numai pentru această opinie am reușit să găsesc argumente, dar nimic nu e bătut în cuie, totul se discută și se rediscută, în literatură există mai ales adevăruri, iar nu adevăr, adică unul singur – iar dacă sunteți de altă părere, una la care eu, din cine știe ce motive, poate chiar pentru că mi s-a îngustat vederea, sau din deformare, nu mi-am deschis încă acces, aduceți argumentele de trebuință și eu vă voi deveni bucurios susținător, voi abandona, adică, opinia mea și voi trece de partea opiniei voastre.

Profesorul, nu doar că ne-a dat libertatea să fim liberi, dar ne-a sprijinit în sensul acesta, ne-a stârnit și ne-a cultivat pofta de libertate, ba chiar ne-a obligat să ne croim și să ne asumăm libertatea, să ne luăm pe cont propriu gândirea, să devenim autonomi în judecătă“.

Excursurile critice mai au o trăsătură descifrabilă ușor și în discursul verbal. Toate analizele făcute cu voluptate și privirile sintetice aruncate în fugă asupra domeniului, dar tocmai de aceea exacte și convingătoare, se clădesc pe principii teoretice, ascunse cu grija și cu pudoare, căci Mihail Iordache persifla tehnicismele, perspectiva prea pretins științifică de abordare a creației, și pe o atitudine afirmată uneori destul de răspicăt.

Este vorba, în primul rând, de o situație a opiniei și interpretărilor proprii într-o descendență critică, de o situație obiectivă, fără simpatii deformatoare și apologetice, a operei supuse analizei și autorului studiat într-un context adecvat, dar și de inflexiuni ironice, sarcastice, bland-acide, sanctionând, prin situații concrete, dimensiuni ale condiției umane și ale tribulațiilor existențiale. Când vorbește despre confruntările dintre Maniu și niște funcționari inerti și incompetenți, susținuți probabil de cineva de la Minister, mai exact, despre nerezolvarea unor afaceri nu tocmai curate pe care Maniu le demascase, Mihail Iordache nu poate să nu constate, dezamăgit, probabil, că timpul se repetă, în forme mult mai agravante: „Să poți dispune de un membru al Academiei, laureat al marelui premiu național de poezie, sau cără să-i poți frâna, perfid ori brutal, inițiativele intelectualilor lor, va fi constituit pentru astfel de însi o supremă satisfacție“.

Așa era profesorul, care oficia de la catedră, așa gădea și criticul literar, care – venit el însuși din sud – avea cultul polemiștilor, al scriitorilor care cultivă expresia plină de miez, verbul tăios, dar și al acelora ancoreați în brațele metafizicului. Limbaj

în sine ori limbaj în căutarea divinității, consubstanțial acestuia, descoperea Mihail Iordache în opera unui Arhezi ori Nichita Stănescu, a lui Caragiale ori a lui Camil Petrescu, dar, mai presus de toate, descoperea ființe vibrând, fremătătoare ființe definindu-se și definindu-ne.

Așadar, știind aceste lucruri, mai putem considera o ciudătenie faptul că a scris o monografie, că a dedicat pagini aparte lui Sadoveanu, dar și lui Rebreasu, că în ultimii ani a scris de câteva ori despre Bucovina ca despre un „subspațiu cultural“ a cărui identitate trebuie reconstituită în monografii care să fie temelia unei noi sinteze?!

Autonomia esteticului, de departe de a fi o dogmă, își asociază într-un fel care nu poate fi decât de bun simț, o perspectivă nuanțat deterministă, trimiterea la autorul revenit în text și, în primul rând, gustul cultivat de contactul cu marea operă. Până la urmă, această sinteză e a unui critic impresionist care nu are morbul modernismului. Fără pretenția academismului rigid, fără pedanteriile istorismului, pe care le-a ironizat uneori, dar și dincolo de orice modă, Mihail Iordache s-a exprimat întotdeauna pe sine, neînălțând nici opera literară, nici propriul orizont de așteptare, aflat în continuă mișcare. Fără să se revizuiască explicit, Mihail Iordache nu trăia printre poncife, chiar dacă se lăsa sedus deseori de interpretări mai surprinzătoare, și nu adora *-isme*, de orice fel, decât atunci când ele își fixaseră deja locul în istoria literaturii, când, altfel spus, devineau obiect de contemplat. Astfel, iubitor al avangardei care friza teribilismul gratuit, iubitor al exercițiului artistic, Mihail Iordache nu era și un adept al postmodernismului pe care îl considera cam lipsit de fond, o invenție cam desueta întrând în goana vârstelor pe care secolul XX, generos din plin, le-a adăpostit.

Cu toate acestea, criticul nu ignoră, cum am văzut deja, contextul facerii operei și cred că putem marca, fie și exagerând – căci opera criticului, prin dimensiunile ei, ne obligă să simplificăm – o anumită evoluție a gândirii critice a lui Mihail Iordache ori accente schimbate în timp, păstrând ca fundal același profil, liber și autentic. Spun asta pentru că în urmă cu câțiva ani Mihail Iordache începuse să lucreze la un studiu despre literatura veche. Câteva secole private cu îngăduință, dacă nu cu totul superficial, i-au atras atenția. Scrierile patristice din mediul străromân, chiar dacă realizate în altă limbă, defineau, pentru el, un *modus vivendi* de tip bizantin, pe care contactul cu Occidentul l-a modificat ori alterat.

Indignat, probabil, de succesul, la noi, în ultimii ani, al occidentalismului, un occidentalism deformat grav de privirile unor indivizi seduși de iluzii personale, Mihail Iordache propunea, implicit, o întoarcere către noi însine.

O întoarcere care își poate găsi, dacă nu vrea să mistifice Occidentul, chiar în vest un model. În ultimele pagini tipărite, apărute cu câteva zile înainte de a muri, Mihail Iordache povestește cum în inima Angliei, în orașul Preston, unde fusese de curând, singurul regionalism este frica de regionalism și nu cultivarea valorilor regionale. A te afirma onest în raport cu tine însuți, a-ți defini prin comparație identitatea, a nu urmări „sincronizarea“ de dragul sincronizării nu înseamnă deloc un complex al provincialismului ori al naționalismului. În aceeași prefată la cartea lui Dumitru Teodorescu (Em. Grigorovitz, *Viața. Opera*, 1995), prefată numită *Bucovina – subspațiu cultural românesc. Reevaluări necesare*, Mihail Iordache consideră că Bucovina este unul dintre centrele de iradiere ale ethosului românesc și, de aceea, orice exces laudativ ar trebui înlocuit cu profesionalismul și competența, cu adevărul. Scapă, oare, Mihail Iordache, din vedere că opera literară trebuie privită dincolo de toate aceste contextualizări? Ni se pare că acest recurs la tradiție, în maniera în care îl gândește criticul, nu este nicidcum un „atentat“, pe linia tradiționalismului agresiv,

la autonomia artei. Mai degrabă o reașezare a criteriilor, dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare. Sigur este, în opțiuni, o încercare de sinteză, căci preocuparea pentru spațiul cultural bucovinean – de care s-a atașat, dărindu-i-se prin tot ceea ce a făcut – și pentru spiritualitatea românească străveche nu diminuau simpatiile pentru Nichita Stănescu ori Fănuș Neagu, pentru Camil Petrescu ori Mateiu Caragiale și Mircea Eliade.

Lipsa de certitudini definitive nu era la Mihail Iordache decât un joc al inteligenței și al gândirii critice. Locurile dintr-o ierarhie pe care și-o construise în timp nu stăteau în bătaia vântului. Calitatea profesorului și a criticului era că reușea să citească și să vorbească despre o carte ca și cum atunci ar fi făcut-o pentru prima dată – se lăsa copleșit-de farmecul ei și, de aceea, lasă impresia că improvizează cu mare intuiție și că reface continuu scara de valori – dar totul nu era decât un joc în care te obligă să intri. Această particularitate ar fi trebuit să facă din Mihail Iordache un cititor avizat al literaturii imediate și un critic de întâmpinare remarcabil, nu numai într-un punct credibil, dar cu o forță de impunere care să-i transforme opinia într-un punct de reper.

Dar Mihail Iordache n-a fost, până la urmă, aşa ceva. Și nu din vina lui. A susținut permanent cronica literară a „Paginilor Bucovinei”, apărute între 1982-1989, a discutat cărțile importante ale momentului, a publicat cronică și studii în buletinele diferitelor instituții culturale și științifice ori în diferite reviste literare, de la „Tribuna” la „Contemporanul”, de la „Cronica” la „Luceafărul” și „Ateneu”. Prin anii '80 era, însă, colaboratorul exclusiv al „Paginilor bucovinene” și doar aici avea o rubrică permanentă. A scris cu autoritate despre Constantin Ciopraga, Mircea Braga, despre Fănuș Neagu și Nichita Stănescu, despre toate cărțile celor care trăiau în spațiul sucevean sau care avuseseră rădăcini în aceste locuri. Avea cultul afirmației tranșante, al frazei tăiate cu precizie, știa să ducă o argumentație către concluziile pe care le preconiza și, mai presus de toate, avea intuiția valorii.

Revin, aşadar, la nedumerirea de ce nu și-a scris Mihail Iordache toate cărțile pe care ar fi putut să le scrie și de ce nu s-a impus cu o autoritate pe care cei care stăteau în preajma lui știau că o avea. Ce anume, dacă nu vreo posibilă ierarhizare între cuvântul spus și cuvântul scrisa împiedică opera să se nască în toate dimensiunile și virtualitățile ei?

La terminarea studiilor (1962), chiar dacă prof. Al. Dima îl recomandase să rămână asistent la Universitatea din Iași, vine în Suceava, probabil și pentru că socii erau răduși, și, după un an, devine preparator, apoi asistent la proaspătul Institut Pedagogic înființat atunci. Și-a închinat viața generațiilor de studenți și acestei instituții care nu a fost deloc ocolită de greutăți, în condițiile în care învățământul umanist era considerat în România cam inutil și creator de dezertori de la doctrina oficială. S-a luptat, de aceea, cu tot felul de oficialități, hotărâri, amenințări, cu orgoliile atât de ușor de rănit provinciei și cu dezavantajele obiective ale unui centru universitar mic, întreținându-și vigoarea doar cu încrederea în binele pentru care se lupta și cu satisfacțiile pe care île ofereau discipolii. De aceea, Mihail Iordache mărturisește: „Am continuat să scriu și să public, cât era cu putință în aceste condiții, fără a-mi trăda profesiunea și fără a-mi păta demnitatea de intelectual prin glorificarea imposturii, prostiei, crimei culturale”. Oricum, Mihail Iordache n-a fost ocolit deloc de întâmplări care macină, distrug și te împiedică să fii până la capăt în posesia harurilor cu care ai fost investit. Născut la 12 august 1937 la Rădulești, sectorul agricol Ilfov, a trecut pe la școli din Buzău și Ploiești și în anii formării a fost obligat să-și ascundă mereu identitatea: „Ca să pot termina liceul – mărturisește Mihail Iordache –, deoarece părinții mei erau învățători chiaburi – deci eu eram „un înrăit dușman de clasă” –, am

fost înfiat de bunicul din partea tatălui – țăran devenit sărac prin împărțirea pământului către cei patru copii ai săi“. De frica de a nu fi descoperit și „demascat“, a amânat vreo trei ani să se înscrie la un concurs de admitere la facultate, îndrăznind să concureze abia în 1957. Dar faptul nu rămâne ascuns și cu o lună înainte de absolvirea studiilor ieșene, originea socială îi fusese descoperită. Chiar și în 1978, când obținea titlul de conferențiar, „mașinațiile comitetului județean de partid“ încearcă să-l eliminate din învățământ. În aceste condiții, luptându-se și cu cei care încercau – în 1984 au și reușit – să desființeze învățământul filologic de la Suceava, ținând și majoritatea cursurilor din sfera istoriei literare, nepermisându-și să-si scrie cărțile înainte de a se dedica studenților, prins, după 1990, fie de îndatoririle de inspector general al Inspectoratului Școlar, fie de acelea care-l chemau să repună pe picioare învățământul universitar umanist la Suceava – a fost până în pragul morții decanul Facultății de Litere și Științe –, am putea spune că Mihail Iordache s-a întors cu talanții înapoi la Dumnezeu?

Eziți însă și nu știi ce să spui. Ursitoarele – care i-au dat o mulțime de daruri – au fost nedrepte cu Mihail Iordache, ori Mihail Iordache însuși, care nu a profitat din plin de darurile cu care era înzestrat? Și eziți pentru că știi cât de potrivite lui însuși sunt cuvintele pe care le-a scris despre Maniu, cu care, păstrând, într-un fel, proporțiile, existența sa se asemănă. Oare se recunoaște Mihail Iordache pe sine în figura poetului care se epuizase în tot felul de acțiuni culturale, „făcând slalom“, „printre infarcte și spasme cerebrale“? De-a lungul întregii vieți, Mihail Iordache a slalomat printre vremuri tulburi, printre pasiuni și îndatoriri de suflet și, în ultimii ani, printre operații și momente de maximă luciditate. De aceea nu poți să crezi că opera în care a investit mai mult Mihail Iordache, aceea pe care a realizat-o ca profesor, nu este mai importantă decât aceea pe care ar fi realizat-o ca istoric și critic literar. Deși perspectiva noastră pe moment e alta. Nu poți, totuși, să nu regreti chiar și numai faptul că volumele pe care le preconiza, în ultimii ani, unul despre *C. Stere – romancier și altul* cuprinzând studii și cronică, n-au apărut. Cu atât mai mult când știi că ultimul urmă să se numească *Singurătatea și tristețea oglinziilor*, un titlu care vorbește și despre condiția criticului, în general, și despre identificarea intelectuală a lui Mihail Iordache, în mod special.

SUMMARY

Professor Mihail Iordache (August 12, 1937, January 22, 1996) activated in the domain of history and literary criticism. He was dean of the Letters and Science Department – the University of Suceava. He was an oral spirit. Those who listened to him entered a perfectly structured universe of thought. But he didn't publish much: few books, the monography of Adrian Maniu, the literary chronicles in „Pagini Bucovinene“ (1982-1989), chronicles and studies published in various literary reviews, „Tribuna“, „Contemporanul“, „Cronica“, „Luceafărul“, „Ateneu“. It is thus hard to believe that the work in which he invested more, his activity as a professor, is less important than that which he would have created as a literary critic. It is a pity that the volumes he intended to publish in his last years, *C. Stere – the novelist* and another comprising studies and chronicles suggestively entitled *The Solitude and the Sadness of the Mirrors* haven't appeared, like many other books he could have written.

UN PRECURSOR AL AVANGARDEI: ADRIAN MANIU

Mihail Iordache

Suceava

Să ar părea că Avangarda cultivă, fie în planul acțiunii (culturală, în fond), fie în cel al creației, aventura absolută practicată într-un spațiu necunoscut și ostil. Manifestele diverselor curente care intră în spectrul ei o afirmă cu obstinație și vanitate, însuși cuvântul *aventură* fiind prezent obsesiv în limbajul curent al manifestelor, programelor, profesiunilor de credință, confesiunilor etc. (ar fi, poate, necesar de precizat că pornim de la premisa că Avangarda este un fenomen specific secolului al XX-lea). Avangardistul se definește, prin urmare, ca erou, investit cu toate prerogativele acestuia: tineretă, forță, curaj și, mai ales, capacitatea de a schimba lumea, în cazul lui nu numai cea a artei.

Dar oare lucrurile stau chiar aşa? Sunt avangardiștii cromozomii dintâi ai unei mutații fără precedent în arta europeană, pionierii clarvăzători și, mai ales, voluntarii unei lansări în abis ancorați numai de firul de mătase, abia vizibil, al credinței (sau nădejdii) în primenirea totală a unei arte care „s-a prostituat”? E drept, depozitul de mărturii care pledează în favoarea nouății absolute a Avangardei este, la această oră, enorm. Atât că ele ori sunt făcute dinlăuntru, deci fără perspectiva întregului, ori au caracteristicile evidente, prea evidente, ale unor pledoarii „pro domo sua”. Istoria propriu-zisă a literaturii ne dovedește că lucrurile nu stau chiar aşa cum încearcă să le acredeze entuziaștii. Nu numai pentru că în artă nimic nu este nou sub soare, deși nici această axiomă nu trebuie eliminată, ci pentru că înaintea Avangardei „terenul” fusese prospectat, pregătit chiar, de alții. Încât riscul asumat de lampadoforii mișcării și perspectivele efective de reușită fuseseră, desigur, în bună măsură, testate și calculate, cuantificate, poate, dacă avem în vedere felul în care s-a constituit și a evoluat în timp Avangarda. Nu este deloc întâmplător că, plecat din România, Tzara alege, pentru a lansa Dadaismul, Elveția. Țara cantoanelor era, pe atunci, raiul revoluționarilor de toate nuanțele și al protipendadei intelectualității europene de cele mai diferite orientări; cosmopolitismul (pozitiv) al populației flotante constituia, fără îndoială, un teren propice. Autohtonii îi acceptau pe „intruși”, dar nu-i aglutinau, toleranța manifestându-se prin distanțare. Dar terenul era cu prisosință propice, deoarece cultura confederației helvetice posedă un coeficient redus de specificitate etnică. Deci, căpătând o identitate pe un teren relativ neutru, Avangarda se va putea disemina în celelalte culturi europene. Marja de risc este adusă la proporții rezonabile. Atunci unde să ii căutăm pe temerari?

În fond, adevărații aventurieri sunt precursorii Avangardei. Într-un climat care nu-i avantaja, ei au fost actorii voluntari ai marilor riscuri: de a pierde totul sau de a câștiga jucând partida până la capăt; ori de a renunța și a trece, cu toate consecințele,

de partea cealaltă a baricadei atunci când poziția contestată decurseșe din frondă juvenilă iar nu din disponibilitate creatoare autentică. Un caz-limită de asumare a riscului de către preavangardă este cel al lui Lautréamont. În discuția de față nu destinul său literar ne interesează, ci faptul că recunoașterea postumă a valorii extraordinare a *Cânturilor lui Maldoror* a constituit, după un sfert de veac, pentru Avangardă, o promisiune sigură a succesului, dacă nu o garanție a legitimității demersului artistic propriu-zis. Există o probă că mentalitatea estetică europeană devenise destul de suplă pentru a accepta gesticulația lor de glădători. Ce să mai vorbim de Jarry. În cazul lui nu numai opera premerge decis și total Avangardei, dar chiar modul în care și-a trăit prea scurta sa existență prefigurează comportamentul comilitonilor săi din veacul al XX-lea. Comparați cu el, avangardiștii primelor valuri nu se deosebesc, în principiu, decât prin faptul că se manifestă ca grup. Faptul în sine nu poate constitui un atu decât din punct de vedere strategic – al impactului asupra „adversarului”; din perspectiva asumării unor riscuri în fața judecății posterității, ascendentul îi aparține lui Jarry. Căci, cu toate că a avut prieteni și, oricum, a polarizat atenția celor din jur, ca artist și prin comportament a fost un însigurat. Ca și Lautréamont, de altfel. Combustia lăuntrică a celor doi a fost enormă; au murit de tineri. Spre deosebire de corifeii Avangardei (cei mai numeroși) care s-au nutrit liniștiți din propria glorie până la adânci bătrânețe. Se pare că acesta este destinul înaintașilor.

Precursori solitari ai Avangardei au existat și în mișcarea literară românească; nici că se putea altfel, din moment ce de aici a plecat cel care avea să amoreze mișcarea avangardistă. Faptul ține de fenomenul mai cuprinsător al efortului de sincronizare a culturii noastre, de manifestările opțiunii moderniste a mișcării noastre artistice de la începutul veacului. Precursor, în sensul cel mai propriu al cuvântului, a fost Adrian Maniu și este o ciudătenie a istoriei noastre literare că nu i se recunoaște decât sporadic și parțial acest statut. Că atitudinile și aserțiunile despre artă, ca și scrierile din etapa avangardistă a creației sale sunt instabile, că pendulează între poziția decadent-simbolistă, încă neepuizată complet de poezia românească a epocii, și tentativa de a decopera sensibilitatea noastră națională de straturile de materie defuncță, de conformism și inertie (program tipic avangardist), este o realitate. Dar ea nu ne dă dreptul să-l trecem în planul al doilea. D. Micu, care în *Modernismul românesc*, îi recunoaște condiția de precursor al Avangardei, îi plasează experimen-tele literare în continuarea celor ale lui Macedonski; dar macabrus, erotismul exacerbat, senzualitatea celui din urmă se plasează net în interiorul disponibilităților romanticismului. Este clar că, pentru prima dată în literatura română, prin el insurgența împotriva modelelor preexistente se exprimă într-un mod caracteristic Avangardei. Adrian Maniu este produsul (primul de acest fel) al întregului complex cultural și literar românesc de la începutul secolului al XX-lea. Lipsa de evenimente artistice majore în acest debut de veac este o situație în bună măsură firească pentru momentele de tranziție. Expresia suprafetei vieții noastre artistice era relativ calmă, oricum, reliefurile ei majore, fixate în deceniile anterioare, se mențin, fotoliile de orchestră își păstrează vechii ocupanți. Deși căștigată, bătălia pentru „poezia nouă” nu determina-se o schimbare a gărzii sau a ierarhiilor recunoscute. Dar în straturile fertile ale artei românești se pregăteau mutații extrem de rapide și, ceea ce este mai important, cu un ambitus de o uimitoare ampoloare. Nativii ultimului pătrar al secolului precedent intrau în arenă la distanțe, în timp, neglijabile din perspectiva procesului de sincronizare care se declanșase. Această generație extraordinară constituia prima mare Miză

a artei românești din al douăzecilea veac. Pe atunci ea nici nu putea să realizeze ce reprezintă pentru viitorul culturii noastre, căci pozițiile estetice de pe care pornea la primenirea artei naționale erau centrifuge și depărtate, ocupând, practic, întregul spectru al modernismului. Între ele, Avangarda nu reprezinta decât extrema acută și întrunea numărul cel mai mic de opțiuni. Cei autentici pot fi numărați pe degetele de la o mână; în ordinea intrării în arenă, Urmuz, Adrian Maniu, Ion Vinea, Tristan Tzara.

Dar Urmuz este un caz aparte. În ceea ce-l privește, calificativul de precursor al Avangardei este, cumva, impropriu. Arghezi a refuzat, cu deplină justificare, onoarea de a fi adulat de avangardiști ca înaintaș al lor; perspectiva pe care creația lui o deschide literaturii române este mult mai largă și Avangarda s-ar putea așeza, în cel mai bun caz, pe unul din meridianele ei. În ceea ce-l privește pe Urmuz, Avangarda românească în puține cazuri s-a exprimat atât de pur, caracteristic și constructiv ca în opera lui. Textele lui Urmuz, scoase din temporalitate, se plasează în chiar miezul fenomenului, sunt, prin substanță și limbaj, un veritabil algoritm al mișcării. În *Contemporanul* este considerat „... precursor ignorat al mișcării de Avangardă, al prozei și poeziei de contrasens, al umorului negru, al liricii liberate de logică și anecdotică din *lumea întreagă*“. Dar în *Unu*, Stephan Roll afirmă că „Dacă mișcarea de la Zürich, cabaretul Voltaire, l-ar fi avut acolo, în pulsul propice lui, s-ar fi culminat în producție...“. Într-adevăr, Urmuz este, mai degrabă, un avangardist „avant la lettre“ decât un înaintaș și poate fi așezat în istoria Avangardei europene numai alături de Jarry.

Precursor, în sensul propriu al cuvântului, este, cum am mai spus, pentru Avangarda românească, Adrian Maniu. În traiectoria lui neobișnuită dinspre simbolism spre expresionism există un segment violent contestatar – stare de ebulliție a unui eu creator magmatic ce nu-și găsește matca – moment în care scriitorul mizează exclusiv pe primenirea totală a expresiei și conținuturilor literaturii. Complexitatea începuturilor sale literare, atât în poezie (inclusiv poemul în proză), cât și în genul epic și nu mai puțin în cel dramatic exprimă căutările febrile ale unei personalități contradictorii și o remarcabilă vocație a contestării modelelor stagnante. Un portret al poetului la vîrsta adolescenței, făcut de cineva din familie, dincolo de formulările bombastice, ne poate da o idee despre acest moment al biografiei sale lăuntrice: „Adrian copilul, după ce a atins dezvoltarea trupească, cere cu aceeași nerăbdare, odinioară inconștientă, să asimileze lumea întreagă și să organizeze în creierul lui toate ideile lumii, pe care le transformă în sensul ideilor lui sufletești, pe care le adâncește și le transformă în mintea lui răzvrătită...“. Într-adevăr, răzvrătirea lui se rostește răspicat. Că pornește din simbolism, dar din cel francez, și nici de acolo nu-și ia ca model pe „clasicii“ curentului, este firesc pentru începuturile unui poet român din pragul secolului nostru; este prima fază a revoltei. Însă ceea ce scrie el la debut, în 1912, nu are nimic comun cu avatajurile simbolismului autohton. În locul armoniilor verlaineene din poezia unui Macedonski sau Al. T. Stamatiad, cultivă sfidător disonanța flagrantă. Purele „ficioare în alb“ ale lui Ștefan Petică sunt înlocuite de prostitute și femei cu instințe vampirice. Reveria este înlocuită de coșmar. Spațiul decorativ al parcului este dislocat de imaginea periferiei sordide. Stilului calofil, adeseori artificial, din poemele în proză ale precursorilor îi este preferată scriitura jurnalistică – nervoasă, abruptă, cu neglijențe intentionate în frazare și în lexic. Adrian Maniu este un caz atipic de debut iconoclast, iar pentru vocația lui contestată este semnificativ faptul că nu cunoaște fascinația formelor perfecte ale poeziei eminesciene. Nici modelele de simbolism ale lui Al. Macedonski nu-l influențează și cu atât mai

puțin pseudosimbolismul lui Ion Minulescu. În 1912, când se lansează în publicistica literară și apoi scoate rapid un volum (*Figurile de ceară*), nu era un începător de talent, ci un experimentator care beneficia, printre altele, și de o educație intelectuală îngrijită primită în familie. Decizia cu care debutase îi face pe mulți să-l considere un fel de copil teribil al modernismului poetic românesc. Dar anul acesta are și alte conotații pentru evoluțiile ce se derulau accelerat în poezia noastră și de care nu a fost străin. Debutul s-a produs la efemera revistă *Insula* a lui Ion Minulescu, vechi combatant pentru „poezia nouă“. Disparația rapidă a publicației (la al treilea număr) s-a datorat, probabil, și lipsei de omogenitate, în pofida aparențelor, a grupului de scriitori pe care îi reunea. Căci, pe lângă moderniștii cu ștate vechi, trecuți de treizeci de ani, fac parte din echipă și reprezentanții ai ultimei promoții, ale căror intenții novatoare (ale lui Adrian Maniu, în orice caz) erau mai radicale. Trei luni mai târziu începe colaborarea la *Noua revistă română*. Dobândise, desigur, o anumită notorietate din moment ce i se încredințează cronică plastică, dramatică și muzicală. Își scria foiletoanele în același registru persiflant față de personalitățile artistice depășite pe care îl găsim, în subsidiar, și în poemele în proză. Alături de el în paginile publicației semnează unul dintre promotorii cei mai autorizați, peste zece ani, ai Avangardei (deocamdată numit Ion Iovanaki), dar având o dicție poetică încă nediferențiată. În schimb, Adrian Maniu publică în serioasa revistă a lui C. Rădulescu-Motru definiții aforistice care în nici un caz nu puteau aparține unui simbolist român ortodox: „Frumosul pentru multime: muzica ajută digestia; literatura, somnul; dragostea, economiei. Pictura n-o înțeleg deloc. Fantezia: masturbarea idealului. Luna: un sănătăiat“. În luna octombrie a aceluiași an, numele lui apare pe frontispiciul unei reviste noi – *Simbolul* – scoasă de doi elevi: S. Samyro (viitorul Tristan Tzara) și Ion Iovanaki (viitorul Ion Vinea), primul de șaisprezece, al doilea de șaptesprezece ani. Care era poziția fiecăruiu în această „alianță“ literară se vede clar din ceea ce publicau: S. Samyro minulescianiza cuminte, dar nu fără har și, bineînteles, influențat vag de decanul de vîrstă al echipei; I. Iovanaki își căuta prudent timbrul personal; Adrian Maniu își continua sfidător acțiunea antitradiționalistă și, în fond, antilirică, cu scopul clar de a disloca prejudecățile în materie de artă modernă. „Tripleta“ aceasta va mai apăra ulterior la *Seara* lui Bogdan-Pitești și la *Chemarea*. Din perspectiva relațiilor de creație, raporturile dintre cei trei ne apar clare: cu cei patru-cinci ani în plus (conțează mult la această vîrstă), și notorietatea pe care și-o câștigase rapid, tocmai prin poziția anti-poziție care nu se încadra în îndrăznările simboliștilor noștri la cea dată, Adrian Maniu era, pentru mai tinerii lui prieteni, singurul model din imediata apropiere care merită să fie urmat. Citite cu atenție versurile în românește din acești ani (1912-1915) ale lui Tristan Tzara – deocamdată doar Tristan – divulgă influențe evidente dinspre poezia mai vîrstnicului său camarad de chemare, în chiar momentul plămădirii personalității viitorului poet dadaist, moment care nu anunță decât prin aceste influențe pe insurgentul de la Zürich. Credem însă că înrăurirea cea mai puternică s-a produs la nivelul opiniilor despre literatură. Spunem asta, fiindcă, bunăoară, o proză a lui Adrian Maniu, intitulată *Ochelarii*, publicată și în volumul *Din paharul cu otravă*, lansează opinii care vor intra, nu peste mulți ani, în arsenalul Avangardei: „Scriitorul ce e? – Un bolnav care nu își poate stăpâni artezianismul gândului și reversă ediții de dureri prostituate întru hrănirea publicului, zice el. Atunci să nu mai scriu... Pentru alții cartea și ideea nu sunt decât un pretext de odihnă sufletească – astfel pentru mulți oameni *Biblia* e un divan pentru odihnă soldurilor largi. În fine, alții îngheț fraze nerumegate, aşa cum un struț ia la stomac pietre de care să-și frece hrana“.

zilnică. Sunt unele cărți care pervertesc, în realitate nu sunt decât sămânță utilă sufletelor slabe întru distrugerea lor grabnică... Atunci înțelege și datoria de a fi sepia cu ventuze care suge masa prostimii și lumina roșie din aurora mediocrițăii boreale... Trebuie reparată mila plăcătă din parabolele inutile, pentru urechile oalelor...“ Similitudinile idealiste dintre aforismele și opiniile despre artă ale lui Adrian Maniu din 1912 și *Manifestul activist către tinerime*, apărut în 1922 în *Contemporanul* lui Ion Vinea, sunt frapante; dadaismul românesc nu face decât să precizeze și să îngroașe niște linii grotești și contestatare, deja trasate cu zece ani înainte: „Jos arta căci s-a prostituat! Poezia nu este decât un teasc de stors glandă/ lacrimală a fetelor de orice vârstă. / Teatrul, o rețetă pentru melancolia negustorilor / de conservare. / Literatura, un clisir răsuflat. / Dramaturgia, un borcan de fetuși fardați. / ... Luna o fereastră de bordel la care bat / întreținuții banalului / și poposesc plăpânzii din furgoanele artei“. Considerăm că o asemenea convergență de atitudini poate constitui un argument pentru condiția lui Adrian Maniu de precursor al Avangardei.

Numai că, ulterior, după parcurgerea acestui segment al traectoriei sale literare, el a optat pentru soluția continuității, reprezentată de expresionismul creației de maturitate (ar fi de reținut că unii teoreticieni ai artei consideră acest curent tot ca un mădular al Avangardei). D. Micu observă exact că Adrian Maniu nu a renunțat niciodată la inovațiile poeticii avangardiste, însă le constată exclusiv la nivel stilistic. În realitate, fondul concepției sale despre poezie se menține și la maturitate, numai că într-o câtva ponderat (situație pe care o cunoaște și Avangarda în ipostaza de suprarealism): „Poezia poate exista și fără logică, în incantația ei, încărcând cuvintele de o tainică putere... poezia nu poate să disprețuiască înțelesul și să cultive nonsensul. Îi trebuie măcar un minim de înțeles rational, fără de care farmecul ei se distrugă. Poezia are dreptul să depășească logicul fără să-l suprime, arta fiind ades suprareațională dar nu irațională“ (*Puterile muzicii – poezia și logica*, în revista *Muzică și poezie*, 1936).

Condiția de precursor al Avangardei literare românești nu constituie pentru creația lui Adrian Maniu un merit în plus; și nici nu-i spoliază în vreun fel de merite pe veritabilitatea reprezentanții ai mișcării. Este doar un fapt al istoriei noastre literare, obiectiv, am zice, și, prin urmare, trebuie recunoscut.

SUMMARY

One shouldn't be surprised that Adrian Maniu was a forerunner of the Romanian literature Avangarde; this condition doesn't affect his status as a true representative of the respective cultural movement. It is only a fact of our literary history, an objective fact which deserves to be known and rendered valuable.

METAFORA ÎNTRE CUVÂNT ȘI DRAMĂ

Tudor Palladi

Chișinău

„E cosmicul vânt tot mai rece
Și veacul respiră mai greu...
Iubiți-mă, lucruri, căci trece
Secunda care sunt eu.“

A. Suceveanu
(*Secunda care sunt eu*)

Forul interior – omniprezent dintotdeauna în poezia românească – a ținut trează memoria rădăcinilor, „archivele Golgotei“ ei etnico-culturale, scrise sau orale, fără a minimaliza vreodată ritmurile ce-au însuflețit-o sau imaginile ce-au înaripat-o. Iată de ce în configurațiile lirice, în peisajul acestora, actualitatea debordează pare-se direct din cuvinte în trăire și viceversa. Fapt ce ne face să constatăm în ultimă instanță că cuvântul se află între inspirație și realitate iar *metafora*, ca întotdeauna: *între cuvânt și dramă*. O lectură a poetilor români de ieri și de azi în succesivitatea panoramică a generațiilor evolutive scoate în prim-plan atât acest argument neîndoiios, cât și altele care îi acoperă oarecum și-i alimentează indirect tendințele mereu înnoitoare, însăși persuașiunea intelectuală a universului lor ideatic. Tot de aici credem și neasemuita sete de autoexprimare, acea evidentă umanizare și concentrare a factorilor civici ce-au întreținut și întrețin dedesubtul oricărei *ars poetica*.

Opusă, evident, unei versificații împiedicate de temă și de probleme agro-industriale, puse de timpul grabnic al zilelor, dar și de cel al cotidieneelor de odinioară, conduse din umbră de mai marii dregători în ale neliteraturii, poezia metaforică („lan de imagini“, vorba poetului) a lui Arcadie Suceveanu încetănește în arealul românesc dintre Prut și Nistru, pe pământul bâtrânei Moldove, un mod de existență grație unui „stil“ propriu, precum zicea regretatul înaintaș George Meniuc. Or, condeierul nostru este, în fond, deocamdată parcă mai mult un poet al Metaforei. Dar tînzând tot mai sporit a fi în egală măsură și un bun mesager indirect al celor mai nobile idei ce alimentează spiritul și conștiința, inima și suful vietii. Adevărul îl dezvăluie însăși evoluția scrisului Dumnealui. Să ne amintim de titurile cărților sale ce descind din aceeași realitate a Metaforei (citește: și a ambianței sociale): *Mă cheamă cuvintele, Tărmul de echilibru, Mesaje la sfârșit de mileniu, Archivele Golgotei*, precum și a celor destinate micului cititor: *A fugit melcul de-acasă, Ora cinci fără doi fulgi, În cămașă de cireașă*. Este în ele o respirație literară, adolescentină, care nu neagă total culorile roz, trandafiriu, dar ripostează prin aerul metaforei sale înălțătoare banalul, staticul, lipsa de gust și agramația poetică. și aici școala făcută de versul lui Arcadie Suceveanu

la poeti de măna întâi, la rapsozii înzestrați cu o simțire aleasă și autohtonă a cuvântului, a spiritului său secular, al colindului său de la pământ și pentru pământ nu a fost zadarnică, precum nici poezia lui nu-i cum s-ar crede una prolixă, livrescă, de imitație, de pastișă, ci de căutare a sinelui, a „*secundei care este el*“. De aceea versul său cumva îți amintește de sunetele scoase de-o orgă de bambus, de un cântec din fluier, din „flaut de-argint“ la-nceput sau la sfârșit de zi. Ca și cum poetul (Cântărețul, păstorul literelor, cuvintelor pogorâtoare din Carpații vremii) tace amiaza dogoritoare sau ploile ciobănești, zbuciumul iernii sau tristețea toamnei. Însă el își investește *Metafora „secundei“ în ele*. Despuiați, barbar vorbind, „ființă“ versului său de podoabele de giuvaergiu, de pauzele sonore, de mantia lor transparentă de mătase și veți da de fluidul fierbinte și limpede totodată, imaculat, de crin, încă vijelios în adâncuri, veți da de fluidul simțirii și de tărâmul trăirii lui sublime, adevărate. Acesta este fluidul metaforei sale care îl naște și pe care îl naște, îl hrănește cu propria-i fire la propriu și la figurat: „Pe limbă fulgerul mi s-a uscat, / Mâinile-mi tulburi parcă se evită, / La fund de nopti, pe gura mea coclită / Clipa ce trece lasă-un zaț ciudat. // Miroase crunt a mare putrezită, / Prin simțuri cade-un măr înjunghiat, / Încât îmi vine să-mi aştern un pat / În pasăre, în plantă sau în viață. // Să uit ce-i drama, visul, poezia, / Sub ochiul rece-al lumii, cel final, / Lent să mă soarbă-n ea zoologia. // Transfigurat, retras sub solzi sau blană, / Să-nvăț pe nou condiția umană“ (*Transfigurat în ritm primordial*). Acesta este de fapt poate însuși ritmul primordial al poeziei lui, investit în „condiția umană“, în responsabilitatea acesteia față de tot și de toate. Lectura captivantă a pieselor, *Mesajul lui a fi*, *Mesaj către secolul XX*, *Contemporani cu Hamlet*, *Planetă XX* și ale multor altora te călăuzește fără să vrei prin hățărurile problematice ale existenței social-umane, te face să-i vezi clar și cu un fior ce-ți săgetează inima „semnalele din ceață“, să-i simți îndeaproape „starea semnelor“, să te cutremuri de umbra vârcolacilor, să transpiri de „suful viu al lumii“ și să te pomenești că-l vezi „zidind un turn în chip de întrebare“ sau chiar „trecând prin lumea de consum și plusvaloare“.

Dincolo de cuvântul poetului, de mesajul, de „scrisoarea deschisă“ către viață, de Metafora care creionează în Marele Vid al Timpului un „portret de sfârșit de veac“ pulsează o chemare „cu lacrimi de sânge“ de a „răspunde“, de a fi responsabili. E un apel, dar este și o Metaforă. Este Metafora unei trăiri dinamice, alimentată de angoase și de aspirații, de dureri și de înaintări grele pe serpentina amețitoare a indiferenței ce a cucerit într-atât de mult sufletul omului, contemporanului lui a „A FI“. Proba cuvântului are în scrisul ozonat al lui Arcadie Suceveanu gustul amăruii al elegiei, dată fiind și constituția problematică a ființării noastre însăși, neînchipuită dincolo de abisul unor macabre declanșări nucleare catastrofale. De aici și imnul înălțat iubirii, obsesia crinului, setei nepotolite de pace, exprimate franc și poetic, „răni ca un contor electric“, înaintarea pe spirala eu-lui din mai multe perspective ale întoarcerii spre sine și spre lume, tânguirea după „tărâmul de echilibru“ al firii, al spațiului și al pământului. Astăzi, când se vorbește mult și cu adâncă îngrijorare de dispariția oxigenului din spațiul terestru, nu știu de ce se mai tace de lipsa tot mai mare a acestuia în poezie. Deși la o privire de ansamblu ai impresia că multe dintre făgașurile bine băătorite ale liricii noastre sunt date uitării. Se tace despre curajul și despre inima, despre dăruirea cu care au fost croite. De ce n-am recunoaște că o poezie bine aerisită stimulează însăși setea de poezie, de frumos, de luptă cu sine și cu cuvântul? Iar poetul Arcadie Suceveanu este, într-adevăr, nu numai „*secunda*“ „*chemată de cuvinte*“, ci totodată și un stăpânitor plenipotentiar al cuvintelor, *un modelator al*

acestora, cărora le dă suful și „secunda“ simțirii sale și puterea magică a transformării acestora în metafore. De aceea, el este poate mai mult pentru cititorii asemănător cu un căutător de metafore, cum ar putea mulți să credă la prima vedere, decât de „secunde“, care, trecute prin sinele său, devin metafore (citește: armonii, ritmuri, imagini, idei, gânduri, replici, parbole, adresări, mesaje, distanțări ironice, contemplații, interogări retorice, meditații lirice și chiar „jurnal de bord“ sau „arhive“). Ceea ce cucerește în poezia lui este individualizarea metaforică a trăirii (lucru foarte greu de observat la mulți dintre poeti), spontaneitatea imaginilor și firescul limbajului (oricără de încărcată imagistic ar fi poezia...), limpezimea mesajului vehiculat și curățenia sentimentului. În această stare a modului său de a fi versul dumnealui este impunător, autonom, oricare ar fi pretențiile unui cititor avizat. A compara un poet cu altul, atât cu unul din generațiile premergătoare ori din generația sa ori de după el, pare-se, un lucru nu dintre cele mai fericite și nu e, am zice, în favoarea poeziei însăși, chiar dacă au ceva foarte comun, exceptând firește unele paraleisme, trepte ale evoluției. Și, totuși, un poet, credem, poate fi comparat cel mai bine cu sine: acel de ieri cu cel de azi... Scrisul lui Arcadie Suceveanu devine prin *Mesaje la sfârșit de mileniu* mai dens, poate chiar mai parfumat ca sentiment pe alocuri, dar și mai cristalin ca duritate și tărie civică a universului ideatic. El este totuși un poet spontan, un cântăreț liber aidoma păsării și nu unul dintre nepuținii condeieri dădăciți sau un serv orb al unor teme sau motive respective. Poezia lui este o suită de cântece, de imne înălțate vieții, frumosului, omului, adică Metaforei. Destăinuirile sale lirice sobre, crochiurile peisagistice emoționante fuzionează, cum am mai spus, cu sublimul, ele „recreează lumea prin visare“: „Refac – pe nou – și iarba pe colină, / Dureri, amurguri, lacrimi, nori, caise.../ Din minereul beznei și din clise / Extrag candori, storc nufri de lumină! // Compun iar focul din cenuși și zgură, / Topesc și ard... Și firea mea întreagă / Ar îndrăzni, această lume stearpă, / S-o recreeze prin visare pură... // De aceea, când noroialele mă-neacă – / Flori de cireș îmi pâlpăie pe gură!“

Ochiul care vede își dă seama că poezia lui Arcadie Suceveanu este întâi de toate una polemică prin spiritul ei novator, prin îndrăzneala imaginii și prin replica fină, prin atitudinea certă față de o problemă sau alta, față de un lucru, obiect, idee etc. Același ochi mai vede, credem, și rostul unei atare lupte pe câmpul poeziei, chiar dacă uneori apare și într-o necesară ipostază agitatorică aidoma aceleia din *Contemporani cu Hamlet*: „A fi-n mărimă naturală / A fi speranță, a fi simbol, / A fi și-a-nvinge ca pe-o boală / Această criză și-acest gol. // A fi oricum și peste toate, / În spectru verde, roșu, gri, / A fi când parcă nu se poate, / A fi contemporanii mei, a fil“ *Două sunt lucrurile, momentele asupra cărora poetul ne concentrează gândul și simțirea inimii: trecerea și iubirea.* Cântarea jubilativă a trandafirului, a crinului, a ierbii, a muntelui, a luminii etc. ne sporește neliniștea interioară față de trecerea vieții noastre fără de rost, cariate de verbalism în van, de egoism, de lașitate, de carierism, de minciună și totodată ne face să ne gândim să fim mai buni și mai curați la suflet, mai uniți în faptă și în găndire, mai umani în simțăminte și în atitudini, mai darnici în toate, de a fi precum zice personajul său liric: „*rana de-azur a Iubirii*“. Căci nu în zadar în *Glasul lui Neruda* el ne previne pe un ton plin de înțelepciune populară: „Că ciorile s-au molipsit de har / Și au și pașaport de ciocârlie“, că „sufletul se-obține-n eprube-te“. Iar în *Viziuni de iarbă nouă*, aproape, poetul vizează „minciuna purtând indigo sub limbă“, „păunii murind pe limbile rulante...“, precum și „schimbarea vocalelor în consoane moi“, metaforic vorbind. După cum vedem, *ironia, zeflemeaua ascunsă, aerul acid vibrează în structura versurilor firesc, sunt țesute cu migală de giuvăier-*

giu, însă nu sunt deloc dichisite, ci din contra – destul de atrăgătoare, comunicative, incitatoare. În această ordine de idei ne-am referi și la „jurnalul de bord“ – punctat pe traseul aerian al întregii cărți –, care aruncă săgeți în „cuvintele-reptile, târându-se prin râpile mocirloase ale minciunii stând într-un jilt împreună din pene de păun“ sau în „floarea de plastic“ care „se aruncă cu invective asupra garoafei, învinuind-o de naturalism...“ De aici și acea stare de tristețe din *Scrisoare trimisă printre un pescăruș* (o adresare emoționantă către iubită), de aici și parabolele din piesele *Din cronică unui robot*, *Nufărul magic*, *Iarba ca vocativ*, *Poveștile nerentabile*, *Iluzia cu chip de Monaliză*, *Elegia întoarcerii*, *Chemare sau poruncă*, aerul etic dens, atitudinea civică răspicată față de viață și de poezie ca Metaforă a Vieții: „O vină mână pomii înspre flori... / Poetul nu se naște din eroare – / Când își dezbracă lira de candori, / Minciuna se sufocă prin sertare. // El este pruncul inventat de Crin / (Când pruncii se nășteau chiar dintr-o floare) / Să urce creanga sfântă de măslin / Pe roșul plisc al muntelui de sare!“

Fiind o poezie solară, a discursului liric, autentic și sincer, creația autorului nostru în aceeași vreme poartă și o „haină de pământ“, are conștiința străbunilor și a răscoalei împotriva minciunii. De aceea, muza poetului simte chemarea lui. *Distanța dintre poet și cuvânt este în paza Metaforei*. Atunci când muza îl vizitează, „secundele“ sale devin posesia Metaforei. „Ningându-se în sine, ca polenul-n plante“, poetul își atâță „orgoliul“ „leilor“ din „sufletu-i mioritic“ („de miel“), dus de „nava beată-a săngelui“ „pe marea dragostei“ față de viață către steaua ademenitoare care este *Iluzia cu chip de Monaliză*. Acesta e jocul interior al imaginii, al realiilor lui poetice. *Metafora fugă de el, atunci când el o caută, și îl apropie, îl ademenește, atunci când el se îndepărtează de ea* (se retrage la masa „jurnalului de bord“ al Vieții sau în subsidiarul „arhivelor Golgotei“ românești). Apariția bruscă a „omului mecanic“ însă îl aduce pe poet în albiile sale, la realizarea crudă a zilelor pline de dramatism, care îl face să privească lumea „din perspectiva fabricii de ciment“ și să simtă „cum totul în jurul său / intră în relații noi cu Metafora“ și cum „respiră un aer magic, / de început de lume“. Alegerea zilei, căii de mijloc (*Miracolul zilei de miercuri*) intru a potoli foamea de transcendental / și-aventură a unora este aceeași tintă ironică, rostire poetică de atitudine necesară evoluției de etapă a omului și a poeziei, a mesajului ei social-uman, „îmbrăcat în condiția umană“. *Simbolic, dar și meditativ, versul poetului exprimă „Valoarea: Pământ plus Iubire, plus Om“*. *Condeierul opune aproape în oricare dintre piesele sale o idee unei alte idei, un principiu unui alt principiu, un mod de existență unui alt mod de existență*. De aceea și scontarea personajului său liric spre „plus-infinitul“ lui „A FI“. Solilociul în fața veacului ni se pare vibrant tocmai prin această perspectivă a omniprezenței interioare. Spunerea adevărului pe nume („Veacule trist, cu lumina bolnavă, / Veac – flamură – spadă – speranță – atom“), neuitarea durerilor suferite de popoarele trecute prin cel de-al doilea război mondial sunt comunicate pe calea simțirii și a trăirii personale active. Cu toate că temele date sunt explorate foarte mult de poezia noastră, versul lui Arcadie Suceveanu își demonstrează originalitatea și prospetimea metaforică și aici, fără a deveni retoric sau publicistic. Disponibilitatea emotivă a versurilor autorului se face simțită ori de câte ori reieșă lectura pieselor scrise cu mult frământ și amestec de simț și de gând, de tulburătoare bucurie în fața existenței, a vieții într-un cuvânt: Poetul își suprapune „vârstă“ „cuvântului“, „poezia“, „artei poetice“ (văzută „sub zodia lui Dante...“): „Ajuns aici, actor de rând, refuz / Să-mi joc pe scenă moartea anonimă. / Sfere de-argint de-mi cântă în auz – / Ah, poezia-i unica mea crimă!...// ...// Un roi flămând în pieptul

unei pâini – / Parcă aş fi, sub zodia lui Dante... / E vinere în lacrimi, iar în mâini / Ard cuiele ca nişte diamante!“ (*Fila 33*).

Poetul îşi cântă Metaforele aidoma unor cântece, copacul inimii sale însufleşte, dă viaţă metaforelor, pânzei lor „moarte“, le luminează cu razele simţirii şi ale trăirii necontrafăcute ca toţi aleşii, „chemaţii de cuvinte“. De aceea tentaţia stilului metaforic nu e în nici un caz o suită de ode imediate sau de osanale Metaforei însăşi, goală de drama cunoaşterii de sine, de poezie, şi vieţii însăşi, ci e o înălţare sublimă a sufletului în faţa dorului de a crea, de a ieşi din Metaforă, din templele ei de candori, de a tinde spre aceste neştuite lăcaşe ale inimii şi ale cugetării noastre. Iată aceasta, după noi, şi face scliptoare şi totodată plină de sentiment vocabula lui Arcadie Suceveanu: *de a privi cu ochii Metaforei și din Metaforă la sine și la ele, de a le simți și de a le bănui cercurile suprapuse, amestecul interior de taine care ne ține vie setea cunoașterii.* Adierea metaforică a poeziei lui se mai asemănă cu o plimbare a vântului prin grădinile toamnei, prin toamnele grădinii, când candorile se ţin de frunzele suflate cu aur şi cu săngele verii crepusculare. O poezie de-a Dumnealui întrece numeric în metafore toată poezia noastră scrisă de prin deceniile al treilea până prin deceniul al saselea, dacă ne-am permite o comparaţie forţată. Drept că au mai scris într-un mod metaforic şi A. Robot şi altii parţial, însă un asemenea cult pentru Metaforă poezia noastră, mai cu seamă în partea Moldovei dintre Prut şi Nistru, cunoaşte abia acum. Arcadie Suceveanu deţine nu numai un „stil“ propriu, o manieră metaforică personală deprinsă fireşte şi de la alţii (şi mai ales de la poeti din arealul românesc, cum ar fi Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu sau Mircea Dinescu, ca să dăm doar câteva nume de referinţă...), dar şi de la sine, ci mai este şi un partizan al interiorizării Metaforei, ceea ce-l deosebeşte fundamental de mulţi dintre colegii săi de breaslă şi nu numai de cei de generaţie. Gestul metaforic al poeziei lui în acest sens, pare-se, pilditor şi hrănitor de speranţe în evoluţia continuă al versului său devorator, dar şi născător de imagini, păstor de Metafore, de „plusvalori“ metaforice: „Tu ai în ochi bucaţi de Eldorado, / Lemn roşu de santal crescut în os. // Din turnul săngelui tău, adorato, / Am lunecat şi-am lunecat duios. // În pieptul meu săgetele de miere / Lucrat-au dulce şi în adevăr, / Prin simţurile-n blândă sfâşiere, / Ca viermele sub coaja unui măr. // Flămând de-un rug cu flacără subţire / Cum smalțul pe o amforă de lut, / Prin carne ta blondă zbor în neştire / Cu palmele-nflorind spre galben sud. // Astfel călătorind prin simţuri oarbe / Cu uşi înalte de polenuri, simt / Cum săngele o muzică mi-l soarbe / Şi mi-l întoarce flaut de argint!“ (*Flaut de argint*). Am citat integral această poezie nu atât pentru a ne ilustra gândul privind „plusvaloarea“ metaforică a poeziei autorului nostru, cât pentru a înțelege un lucru foarte simplu: pentru a-l vedea pe poet în ipostaza supremă a căutării şi a devenirii sale interioare, pentru a vedea şi a simţi cât de mult se dăruie, se sacrifică în numele Metaforei pentru a deveni „flaut de argint“: cântăret, cântec, poezie. Este o replică tuturor acelor ce citesc cuvintele, paginile şi nu Poezia, Sentimentul, Sublimul, Candoarea sufletească din ele, din nevăzutul nehodinei lor, dar este şi o chemare de-a asculta muzica simţirii, sunetul de argint al acelui „flaut“ sau a acelei orgi de bambus, zidită în aer şi din aerul cuvintelor, din ozonul „lanului lor de imagini“. *Imaginea, altfel spus, este în cazul poeziei lui Arcadie Suceveanu o metaforă (o, mi te fură!), adică o replică a sinelui, o re-creare, o re-zidire în fiinţa cuvântului, a Metaforei „învăţată“, „auzită“, deprinsă de la el (de la Cuvânt).*

Oricum, dacă primul său volum liric ne „mărturisea“ „franc şi prin exemple probante ale poeziei, a chemării acesteia“ (a „cuvintelor“ ei), cel de-al doilea volum

avea să ne demonstreze că poetul este în adevăr „țărmul de echilibru“ al „cuvintelor“. *Mesajele la sfârșit de mileniu*, pe lângă proiecțiile interioare ale primelor două cărți, în care poetul se „întâmplase“ aievea, își dezvăluise adânc *vocația și stilul, cultul pentru Metaforă (pentru o Metaforă a sublimului și a candorilor)*, ne copleșesc și prin larghețea sufletului său deschis celor mai arzătoare și mai dureroase, mai dramatice probleme ale contemporaneității (pacea, supraviețuirea civilizațiilor, atitudinea filozofică față de om și față de natură, față de artă, de poezie, etică, morală, dragoste etc.), prin aerul primenitor al mileniului al treilea, metaforic vorbind, care ne cheamă într-acolo (a se vedea „jurnalul de bord“, răsăind din undele cărții aidoma unui aisberg cu toate problemele zilelor noastre și ale inimii sale de trăitor al Planetei). Poetul „pâlpâie“ înspre „departele“ Metaforei și al Dragostei „plină de păcate“ ce-i „leagă cu sânge“ „Clipa de eternitate“. Copilul, amintirea, poveștile sunt perspectiva acelui „infern divin“ „al săngelui“. De unde, credem, personajul liric al poeziei Dumnealui „vrea a zice multului puțin“, când „carnea sa a cosmos ... amiroase!“

Este dificilă și aproape insesizabilă adesea trecerea poetului de la sarcina ordinată a metaforei la suprasarcină, la suprametaforă. Să vedem în ce constă această trecere, care sunt contururile, proiecțiile ei social-umane, clarobscurul și umbra zborului lor interior bănuț? Vrajit de metafore, poetul vrea el sau nu vrea însă devine el însuși un vrăjitor (al acestora și al poeziei și evident și al cititorului căruia indirect îi este destinată, adresată, dacă privim lucrurile în perspectiva lor verticală, comunicativă, spirituală). De aceea și captivează poezia lui metaforică. Nu-i exclusă nici imitația probabilă a scrisului său, a manierei sale, nu însă și a modului său de a fi. Aceasta în poezie, pare-se, n-o poate face nimeni și niciodată. O probează întreaga artă poetică universală de la origini până în prezent. Aici Arcadie Suceveanu este, credem, inimitabil. Tonul solemn, tensionat, uneori patetic, exaltat, dar cu modulații interioare sobre și sacadate totodată nasc acea muzică de „flaut de-argint“, de vrajă care și este *poezia lui Arcadie Suceveanu: pictată pe lumină și pe atitudine, pe sticla, pe ochiul memoriei și pe fluidul fierbinte al simțirii sale „cu marginile luncioase“*; poezia vietii lui interioare, vorba lui însuși, „e-un aliaj ciudat / De vis industrial și dogmă visătoare“, ironic vorbind. *Miracolul poetului este totuși cuvântul, pe când el însuși este „țărmul de echilibru“ al acestuia, mesajul lui sufletesc* – proaspăt și vrăjitoresc, sensibil și amar, aspru și dulce, cuvântător și îngândurat, dar nu trecător, precum nu-i trecătoare nici clipa, „secunda“ metaforei umane (social-umane) a mileniilor ființării noastre spirituale, a spațiului nostru mioritic și nu numai a acestuia. Evident, autorul construiește în deplină conștiință de sine edificii metaforice, dar nu fără alianță necesară și de neînchipuit a emoției, a sentimentului, a atitudinii interioare imanente, a efortului lor comun și dezinteresat. De aici și prețul, și calitatea artistică a unei atare versificații, mai ales astăzi, în epoca modernă a tehnicii, a rationalismului, a consumului nelimitat. *Poetul își slujește* în acest sens *umbra eu-lui din cele mai nebănuite și dramatice zboruri, deprinse de la albatros sau de la mierlă, de la pescăruș sau de la porumbel care „știu“ a se „avântă“ pe verticala căderii (zborului), călindu-și forțele în lupta cu sine și cu materia concret-sensibilă a poeziei.* Apelul la robot, la ceasornic, la parabolă etc. este unul dictat de logica interioară a ipostazelor prin care trece unghiul de vedere al lucrurilor și al stărilor suprapuse ideii de cunoaștere, de apropiere dintre obiect și subiect. De aceea, personajul său liric „mai crede în lucruri inventate“, în „necesitatea iluziei“ care „din fulgii tăi mai macină făină...“. Impresionează poate nu atât felul de a curta al poetului Metaforă, cât mai ales stabilirea acestui semn de identitate între sine și ea, între om și fire, între individ

și societate, în afară de care este imposibil, firește, a răspunde de tot și de toate și de a sta sub povara secolului și al globului tău – aflat „sub zodia marii întrebări“. Iată de ce acea conexiune dintre cuvânt și poet, dintre social și uman, dintre imagine și idee este hrănita de speranța în mai bine, în tot ce-i frumos și etico-civic, plin de rostul ființării și al căutării, al devenirii și al împlinirii umane. Viabilă, pare-se, și „cronica de noapte“ a poetului pe care „un vânt cu cifruri îl resfiră-n noapte / Peste nesomnul veacului de fier“. Ancorat în miezul lucrurilor, în plin freamătușul evenimentelor și al întâmplărilor vieții, personajul liric al piesei *Cronică de noapte* nu fără temei zice pe un ton principal, de atitudine: „Dacă mă strigi, mă vei găsi aice, / La porțile sfârșitului de veac“. Da, el se află aici, „arde între iubire și blestem“, în timp ce „e târziu în lucruri și în fapte“ și „se lasă-un frig și ninge în poem“. Suntem, oricum, martorii unei destăinuiri cu rosturi de esență, reciproce: „Parcă te-aștept să vii, parcă m-așteptu“. Dincolo de probabilitatea iluziei, a necesității imperioase a acesteia sesizăm neîndoianic conturarea acelui raport intim dintre Metaforă și poet, dintre ea și lume, de destinul cărora e îngrijorat personajul liric (aici – poetul) al poeziei respective: „Parcă-aș simți la umbra nopții-atomul / Cioplindu-ne pe-ascuns un cal troian...“ În altă parte, „bolnav de boala dragostei“ de viață, el se adresează imaginar aceluiași contemporan al său (desigur prin intermediul Metaforei): „Pe valea zilei, de-un vechi plug arată, / Tu ești copilul semănând dorință. // Sufletul tău mai plângе prin culise, / Arde pe mări, dezbracă vechi statui, / Își tipă – goarnă – rănilor deschise – / Ci mari fanfare-neacă glasul lui!“ (*Sufletul ca o goarnă*).

„Secunda îngrelată de trecut“ a poetului, „sublimul ei fragment de elegie“ „în umbra stelei față și-o îngroapă“, când „salcâmii doar cu ghimpii mai respiră...“, după ce, „spre marea stupefactie a mulțimii“ și-a „strigat“ replicile inverse, indirecte, văzându-se cum „se stinge pe zăpada îmaculată / în același ritm cu iarba și stelele“: „Mai fericit n-am fost niciodată, / de cum sunt acum! / Mai curat n-am fost niciodată / de cum sunt acum!“ Această sete de „acum“ și această trezie nocturnă („Și în ochiul treaz al nopții – lacrimă-s fără sfârșire...“), această tentație a „arderii“, a „clipei de mister“ este într-un anume fel o polemică cu realitatea încunjurătoare și cu sine, cu însăși ideea preconcepță de cunoaștere și de „perfecțiune“, care nu pot fi statice, imobile, dictate sau dirijate după un plan industrios etc. (vezi *Balada unei scoici visătoare*, *Baladă naivă*, *Ce cântec pur*, *La modul condițional despre frunză*). Modul de existență al poeziei lui Arcadie Suceveanu este unul liric, metaforic, elegiac, dar și patabolic, „accidentat de un surâs ironic“ (Mihai Cimpoi). „Poet cu un sentiment acut-dramatic al vieții“, Arcadie Suceveanu, credem că-și va manifesta de aici încolo și mai mult vibrantele trăiri interioare pe care le sesizăm mai cu seamă în poezii izvorâtă din realiile meleagului său carpatin, bucovinean (*Vis cu cai*, *Baladă pentru mama*, *Colind*, *Miorița* s.a.), din solul natal, din care-și trage sevele candorii și ale sublimului, ale gravitației interioare și dramatice, necontrafăcute. Lupta aceasta cu sine a poetului visător de cuvinte și metafore, cu o „notă ușoară narcisică, colorat expresivă“ (Mihai Cimpoi) și cu poetul trăirilor sobre, dramatice izbucnind din afundul pământului matern, continuă și în *Mesaje la sfârșit de mileniu*, nutrind speranțele, firește, mai mult ale celui din urmă. De aceea, poetul „inventator de zăpadă“ imagistică, al melancoliei, al poeziei pictural-metaforice, poetul „jurnalului de bord“ și al oscilațiilor „între hipnoză și mister“ liric, rupându-se din „rotunda stare ce-o impune cercul“, încearcă „să-și facă azil în lumânare...“, coborând spre „rugul întrebărilor primare“ și învățând la statornicia perenă a ierbii („Cum ai de gând să te naști de-acum înainte? // – Tot verde, – răspunde iarba senină, / continuând să-și impună / punctul

ei / de vedere“ (*Interviu cu iarba, anul 2000*), la arta durerilor tăcerii („Hai dă-mi ființa-n scrânciobul durerii“) și caută-a vorbi prin asprele-armonii: „Ce vești aflat-am, mamă, eu: / Mor verile cu trupul meu. // Cu soarta mea, cu-a mea viață / Se spală zilele pe față. // Frunza de plop a-ngălbenit / Și tare m-a mai cheltuit. // ... // Luminii ce m-a alăptat / Îi sunt cămașă de purtat. // Sunt setea apei ce mă bea / Și-un fel de hrana pentru stea. // N-am aer, aer ... strigă marea – / Și-mi bea grăbită răsuflarea. // Lumină, lum... – strigă și plopii – / Și-mi caută în grabă ochii“ (*Cântec de inimă albastră*). Este o cunoaștere de sine proprie a poeziei, a Metaforei, al drumului ei (în cazul lui Arcadie Suceveanu), parcurs de la cuvânt (imagine, gând) la dramă (problemă, atitudine, mod de existență etc.), drum în care a plătit tribut neîndoelnic și versificației metaforice sterile, retorismului imagistic sau narcisizmului pe alocuri, însă oricând și oricum cu riscul nobil al căutării de sine, de „eu“ și de poezie, chiar și în pofida practicării uneori pe ici-colo, adică sporadic, a versului alb sau liber. Însă muza a ținut la acest mod de existență al poetului, l-a vizitat și i-a oferit mai multe șanse de a dialoga cu Metafora, ca aceasta să-l „fure“, să-l ademenească spre grădinile nevăzute ale cuvântului ascuns în drama vietii, în iureșul ei problematic, în labirintul dedesubturilor ei natale, de acasă, autohtone, făcându-l început cu începutul s-o atragă de-acum el pe Măria Sa Metaforă, s-o pună în slujba ideilor și a frământărilor sale interioare dramatice, vitale.

Aceași sublimă energie a descătușării anevoieioase a sufletului dornic de libertate și unitate de sine emană în plan civic și uman (și nu numai geopolitic, pretențios moralist, didacticist etc.) „mesajele“ *Arhivelor Golgoței* (1990), în care vidul istoric este fructificat din perspectiva internă a devenirii, a evoluției și involuției omului din om (*Ion a înviat!*). Simbolică în parte, ca și *Mesajele la sfârșit de mileniu* și altele, *Arhivele Golgoței* pun în lumină eforturile nobile ale autorului de a extrage noi candori de esență etico-civică indubitabilă. Universul metaforic al poemelor este unul de natură estetică, ţinta etică, pedagogic instructivă, fiind acoperită de un aer dens și întremător, plin de flori, de fluizi interni, răcoros, aidoma celui rourat de revârsarea dimineții în fața cununei solare înălțate peste întinsul Patriei. Departe de poliloghiile stilistice sau de dulcegăriile artificioase ale discursurilor lirice, oratorico-agitatorice și anoste, terne, poemele *Arhivelor Golgoței* denotă multă finețe și tărie sufletească, multă seninătate și amărăciune („De ce nu am destinul unui nufăr, / Un ornic vegetal să fiu pe ape, / Și clipa lacului din arc să-mi scape, / Și-n albe înfloriri să-nvăț să sufăr“ – *Nufărul magic*). „Pastelul civic“ în care „greșelile ajung statui“ și „raiul“ e confundat „cu-o libertate de cobai“ de fapt relevă în cel mai înalt grad rostul unei inventarieri interne, sufletești probabile, care în ultimă instanță și conturează acel „echilibru imperfect“ din care ia naștere Măria Sa Poezia. Piatra de hotar dintre cuvânt și idee este aceeași preferată și favorită a poetului – principesa Metaforă. Fie că poartă veșmântul discursului liric poetic sau haina sobră și clasică a sonetului (*Poște de mare, Clinica biblică, Albatrosul lui Baudelaire, Echilibru imperfect, Holde de țărani, Catedrală medievală, Tragica renunțare, Miel pascal*). Metafora este, oricum, și în *Arhivele Golgoței*, „un dulce echilibru“. Relevând „minciuna“ „ce-și pune altă uniformă / Și vinde adevară la preț redus“, criza de „timp și ideal“, „aflarea-n lucru a bietului Iuda“ („De secole, de după o cortină, se-aude vocea-i scundă, de rugină: / Altul la rând... Urcați – crucea e goală! – *Clinica biblică*“), „înălțarea paloșului de lumină“, „sămânarea grâului drept în cuvânt“, „tristeți adânci, mai grele decât trupul“, „iluzia cu chip de Monaliză“, poetul Metaforei rămâne cel mai fidel exprimator al eu-lui, al sinelui. Sentimentul general-uman aureolează fiece vers trăit (Viziune cu

mama, Ultimul Babilon, Ruga fiilor rătăcitori, Arhivele Golgotei [III], Baladă pentru mama ş.a.), piece ritm menit a-l purta pe poet pe drumurile necunoscute ale metaforei de sine: „Plânsă-i mâna, degetele-mi ard, / Când pornesc în noapte a vă scrie / Din singurătatea mea de brad / Exilat din munte în câmpie. // ... // Adormiți, lipiți lângă dureri, / Iar cocoșii vă vestesc din strane / Că din turma zilelor de ieri / V-a rămas doar mielul din icoane“ (*Părinți la marginea lumi*).

Vom vedea, ca și-n alte volume lirice, o râvnă nobilă a autoexprimării, o tendință sănătoasă de a rămâne fidel spațiilor autohtone, credinței strămoșilor în lacrima catarhică a meleagului natal, a unității lui de neam și de istorie. Vestmântul metaforic al poeziei lui Arcadie Suceveanu, descendant din spațiul românesc carpatic, nu este o haină sărbătorescă, de fast, cum s-ar crede poate; el este mai degrabă rodul unei explorări firești și inspirate. *Arhivele Golgotei* traduc, literalmente, dramele istorice ale românilor din Carpați și nu numai de acolo, strămutați în alt spațiu geopolitic. Altfel spus, *Arhivele Golgotei* sunt metafora durerilor netâmăduite ale poporului său.

Arcadie Suceveanu, poet bucovinean, care debutează imediat după anunțarea generației lui Nicolae Dabija, Leonidei Lari, Vasile Romanciuc, Iulian Filip ș.a., se integrează plastic în peisajul liric atât al generațiilor lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Ion Vatmanu, Gheorghe Vodă ș.a., cât și în cel al generațiilor de după debutul său editorial. El cântă în felul său personal, de asemenea, și ruptura produsă din afară în existența noastră cu ochiul unui fiu rătăcitor, ironic, polemic, adică, al Rădăcinii (al Patriei-mume). Personal rămâne, desigur, și în ce privește modalitățile lirice, limbajul metaforic ce-l caracterizează totalmente. În adresarea sa către „păgâna soartă“ și către „vremurile vinovate“ glasul poetului sună aidoma unui dangăt de clopot, dar respectând haina metaforică a discursului poetic: „Să ne întoarcă, sfântă și primără, / Memoria ce zace în arhive / Și-ntregul neam ce săngeră sub țară / De dulci pronume, dalbe substantive“. Nu e incidentală nici apelarea în această constelație de idei la „bobul de grâu“, de la care râvnește continuitatea neamului: „Semăna-te-aș, frate, – peste ani, / Să răsără holde de țărani / Peste-a lumii stearpă arătură... // Să ne dai dacă mai ai putere, / Jertfa ta de sânge și-nviere“ (*Holde de țărani*). Elegiac, cum e în poemele despre părinți (*Scrisoare mamei*, *Colind*, *Vis cu cai* [II]), sau baladesc (*Baladă pentru mama*), sau pastelic, el rămâne totuși un poet al „coloanei vertebrale“ – *Cheia de boltă*: „Voiau să mă descuie... și de-aceea, / Îmi căutau cu-nfrigurare cheia – / Sub limbă, în urechi și în cuvinte. // În dragoste, în vise și-n greșeală, / Nebănuind c-o port (și nu se vinde!“; *Arhivele Golgotei* (II): „E frig și plouă. Doamne, în arhive / Și îngeri roșii, la lumina tortii, / Ne trec de vii, la fondurile morții, / Și cad de sus morminte costelive“ etc. „Sublim actor în arta de-a visa“, Arcadie Suceveanu știe „să samene grâul drept în cuvânt“. „Dulce“ și „aspru“, universul poeziei lui ce „inventează candori“ „miroase-a brazi“ („luna peste ape mai are ideal“; „orașul mai încape în gura unei florii“; „vreau să vă plimb pe-un sentiment ce ninge“; „Strămoșul mierlei mierlă-i, în sfântă rânduială. / Iar demnitatea are coloană vertebrală“; „Sunt conectat la brazi și la colinde, / Mi-e șira-n-și-ru-i-re de cetăți, / Nu pot mima alt sânge și nici vinde / Lacrima mea plângând latinitățि“; „Blând condamnat la moarte prin ninsoare“, „clopotu-o să-și scuipe limba-afără, / Sătul de-atâta iad cârpit cu rai“; „Răsar cu grâul, reînvăț a ninge, / Iar moartea nu-i decât o întâmplare“; „de foame, oh! mânânc mireasma florii, / de dragoste cu mările te strig“; „În umbra stelei față mi-o îngrop, / Salcâmii doar cu ghimpii mai respiră...“). Or, cam acesta este însuși traseul nescris al poeziei pe care poetul nostru îl parcurge în sudoarea frunții nu numai în vis, ci și real

întru a plăti cu prețul inspirației și al muncii vămile dintre imagine și trăire, dintre datorie și chemare *cu propria sa ființă, care, la rândul ei, este și ea o metaforă* între *cuvânt și dramă*, poetic vorbind.

SUMMARY

The metaphorical garment of the poetry of Arcadie Suceveanu, a descendant from the Romanian Carpathian area, is not a celebration attire. It is rather the fruit of an inspired and natural exploration. His poetry – a „silver-flute“ music – is painted on light and attitude, on the glass and the eye of memory, on the fiery fluid of his feeling. The word is the miracle of the poet, while he himself (the poet) remains „the equilibriu shore“ of the word. The distance between the poet and the word is in the custody of the *Metaphor*.

PENTRU O ISTORIE A CULTURII ȘI LITERATURII ROMÂNE DIN BUCOVINA

Alexandrina Cernov

Cernăuți

Provincie cu o istorie dramatică, Bucovina a fost și rămâne încă un spațiu literar puțin cunoscut, în care destinul generațiilor de români, de multe ori văduvit de tradițiile culturale din țară, ni se pare atât de deosebit și totodată atât de asemănător, căci indiferent de specificul lor istoric, ele toate au fost niște generații luptătoare. De aceea, frumoasa tradiție culturală românească din Bucovina nu a putut fi înlocuită nici cu cea germană (1775-1918), nici cu cea rusă sau ucraineană (1945-1996). Deprinderea de a scrie românește nu a încetat niciodată. Chiar dacă au existat perioade de „secetă literară” sau întrerupere bruscă a procesului literar, în Bucovina s-au tipărit cărți românești: manuale, calendare, gramatici, opere literare.

„O literatură a Bucovinei a existat” – așa își începe Constantin Loghin cele două cărți de istorie a literaturii române în Bucovina (*Scriitori bucovineni. Antologie*, București, 1924, și *Istoria literaturii române din Bucovina [1775-1919]. În legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, 1926), prin care încearcă să realizeze o primă sinteză a scrisului bucovinean din perioada austriacă. Se încheiește o epocă de 143 de ani de rezistență a românilor prin cultură. Soarta le-a hărăzit, ulterior, să se mai afle și sub alte stăpâniri, cu toate consecințele culturale și politice ce survin din atare împrejurări.

Istoricul literar de astăzi constată că specificul și valorile culturii românești bucovinene au rezistat afirmându-se și mai târziu, în confruntarea cu alte tendințe culturale ale altor vremuri, la fel de vitrege, în alte medii naționale, susținute oficial prin școală și instituții de cultură, cu noi metode de deznaționalizare, prin impunerea altor limbi de comunicare, cu statut de „limbă maternă” secundă. Cele două culuri – germană și slavă răsăriteană – atât de diferite, prin esența lor, au intenționat mereu să-și pună amprenta pe ființa scrisului românesc din această provincie, dar nu au reușit decât parțial, făcând-o puțin mai retardantă, nu însă și înstrăinată de literatura din țară.

În 1914, istoricul Nicolae Iorga, într-o conferință susținută la București în fața corului Societății „Armonia” din Cernăuți, constată: „A fost întâi o întrerupere cvasi-totală a legăturilor culturale dintre noi. Eram așa de aproape și ne cunoșteam așa de puțin! Natural, că pe urma acestei necunoașteri s-au produs o mulțime de prejudecăți, și din partea noastră, și din partea d-voastră. România, o țară stricată, în părerea unora din bucovineni; Bucovina, o provincie românească pierdută, în părerea unora din România. Îndată ce ne-am cunoscut, am văzut foarte bine, că acestea sunt părerii greșite, strecurate în minti de oameni care aveau interesul esențial să le strecoare”¹.

Bănuia, oare, N. Iorga, că în 1996, la o depărtare de aproape un secol, cuvintele lui vor fi tot atât de actuale, că vom căuta în cărțile sale răspuns la aceleași întrebări care l-au frâmăntat în legătură cu misterele supraveițuirii culturii românești în împrejurări atât de nefavorabile? Bucovina s-a transformat într-un spațiu închis, izolat de procesele literare și tradițiile culturale din țară, dar a existat, totuși, ceva ce a alimentat seva specificului și a valorilor naționale românești de aici, chiar în timpurile cele mai vitrege, când contactele cu țara nu au fost posibile. Istoricul explică acest fenomen de rezistență națională prin mai mulți factori care au alimentat cultura română de aici. Primul, și poate cel mai important, a fost „instinctul național” și caracterul conservator al țăranului care a păstrat și a dezvoltat formele culturale proprii unui popor. Explicația este mai mult de natură psihologică.

„V-a salvat, spunea N. Iorga, inerția țăranului unită cu instinctul național superior, care a deosebit în trecut poporul nostru, însușirea corectând în mare măsură defectul, însușirea care este a lui, defectul care vine din vitregia împrejurărilor. Cultura și-o capătă un popor, dar instinctul, care îndeamnă către cultură și care găsește formele naționale ale unei culturi, acesta nu-l poate preda nici un profesor: el face parte din însușirile fundamentale...”²

Biserica și mănăstirile, care erau de nezdruncinat în Bucovina, aveau un cler înalt și cult, o cultură religioasă cu vechi tradiții românești, în sfârșit, acestea aveau și școli care au educat generații de călugări. Aici se găsea mănăstirea Putna, cu mormântul lui Ștefan cel Mare, care avea o influență deosebită asupra tuturor mănăstirilor bucovinene chiar și după secularizarea averilor acestora și înstrăinarea de biserică din Moldova.

Desigur, renașterea culturală a românilor din Bucovina le-o datorăm, îndeosebi după 1848, și boierilor, răzeșilor, intelectualilor care au apărut interesele naționale și politice ale Bucovinei; instituțiile culturale și de învățământ au muncit pentru întreținerea și afirmarea lor în plan național și au susținut relații strânse cu românii de pe tot teritoriul Austriei și din Principate.

Constantin Loghin a scris *Istoria literaturii române din Bucovina* ... într-o perioadă când literatura bucovineană se confruntase numai cu cea austriacă, iar generația nouă urma ca, după 1918, să revină în albia procesului literar din țară. A scris despre scriitori, istorici, oameni de cultură bucovineni, ca să-i facă cunoscuți în țară. A scris studiile sale despre Alecu și Gheorghe Hurmuzachi, Aron Pumul și Mihai Eminescu, Iancu Flondor, Ion Grămadă și alții. Cărțile de istorie literară (*Istoria literaturii române de la început până în zilele noastre; Chestiuni generale de limba și literatura română*), antologii (*Antologia scrisului bucovinean*, vol. I – *Poezia*; vol. II – *Proza; Antologia literaturii române pentru bacalaureat*, 5 volume) au avut o importanță didactică deosebită nu numai pentru bucovinenii care urmău într-un timp cât mai scurt să cunoască literatura română în toată integritatea sa, să se cunoască pe sine, ci și pentru cititorul inițiat din țară, care avea să afle ulterior procesele istorico-culturale din Bucovina.

A scris manuale de *Limba română* pentru clasele I – IV (1935), *Gramatica limbii române pentru uz școlar* (1943), *Curs complet de stenografie cu vocale* (Învățarea stenografiei fără profesor, în 20 de lecturi).

În 1943, apare una din cele mai importante lucrări ale profesorului Constantin Loghin: *Societatea pentru cultură din Bucovina. La 80 de ani. Istorie și realizări*, Editura Mitropolitul Silvestru, Cernăuți. Până la această dată a mai scris despre Societate o *Schiță istorică* apărută în *Raportul Societății* pe anul 1931 într-o broșură

aparte. În anul 1932, apare volumul *Săptezeci de ani de la înființarea Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina (trei conferințe)*. Din trecutul Societății pentru cultură (1862-1932) și, în *Raportul Societății* pe anul 1937, *O pepinieră de romanism în Bucovina*.

După cum mărturisește autorul în prefața cărții apărute în 1943, întregul material necesar pentru a lucra la redactarea unei opere de amploare despre activitatea Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, a cărei istorie o constituie însuși trecutul cultural al Bucovinei, era adunat încă în 1939. În 1940, când C. Loghin a fost nevoit să părăsească Bucovina, se pierde manuscrisul, ca, de altfel, și o mare parte din arhiva și biblioteca Societății. Cu toate acestea, el a reușit să reconstituie o bună parte din istoria acestei importante Societăți, care prin activitatea sa a conservat în bună parte „caracterul românesc al Bucovinei“. Constituită la început ca Reuniune de lectură (Cernăuți, 1862), ea avea să se transforme, în ianuarie 1865, în Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina. „Scopul ei suprem, scria C. Loghin, este: promovarea pe toate căile și în toate direcțiile a culturii naționale. Astfel, Societatea și-a impus: scrierea de cărți românești, atât didactice, cât și beletristice, încurajarea autorilor prin acordarea de premii, editarea cărților bune, acordarea de burse pentru elevii români etc. Ea a mers până la proiectarea unei catedre pentru istoria românilor, inaugurarea căreia a fost însă oprită de autoritățile austriece.“ Limba oficială, folosită de Societate și în relațiile cu oficialitățile locale a fost limba română, redată în scris, chiar de la început, cu caractere latine. Între anii 1865-1869, s-a editat *Foaea Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina*, de apariția căreia se îngrijeau Gh. Hurmuzachi, A. Dimitrovița, apoi I. G. Sbiera. Partea politică a *Foii* era scrisă de Gh. Hurmuzachi.

Revista a reprezentat interesele românești, în ea s-au publicat numeroase articole în probleme de cultură și școală, procesele-verbale ale Societății, precum și rapoartele susținute de membrii acesteia. La această revistă au colaborat, permanent, Vasile Alecsandri, mai rar, I. Negrucci, Gh. Tăutul, Gh. Sion.

A doua revistă a Societății a fost *Aurora Română* (1881-1884).

Constantin Loghin a fost unul dintre animatorii vieții culturale din acea perioadă și membru activ al acestei Societăți.

Născut la 4 octombrie (septembrie) 1891 în satul Budinet, județul Storojineț, C. Loghin nu a părăsit Bucovina până în 1940, dedicându-se activității pedagogice și muncii de cercetare în domeniul istoriei culturii și literaturii române din Bucovina. A absolvit Liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți, și-a făcut studiile universitare la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Cernăuți, luându-și licență în 1919. Între 1920-1940, a fost profesor la Școala reală superioară din Cernăuți. Se refugiază în țară în 1940, unde continuă activitatea sa pedagogică. Moare în 1960. Cărțile lui, aflate în arhive și biblioteci, unele dintre ele în bibliotecile personale ale bucovinenilor risipiti prin toate părțile lumii, astăzi aproape că nu mai sunt cunoscute. Reeditarea lor are ca scop să reconstituie o perioadă istorică, văzută din interior de către un bucovinean receptiv la toate evenimentele culturale ale vremii.

Conștient de faptul că lucrarea să înseamnă doar o primă încercare de a alcătui o istorie a literaturii române din Bucovina, C. Loghin scria: „... am dat lucrarea de față, aşa cum am dat-o, rămânând ca munca viitorului să desăvârșească ceea ce, din lipsa izvoarelor suficiente, ar fi incomplet“. Urmând acest îndemn, Editura „Alexandru cel Bun“ din Cernăuți va edita și reedita cărți mai importante, scrise de scriitorii și cercetătorii literari bucovineni, despre Bucovina. Cartea lui C. Loghin, *Istoria litera-*

turii române din Bucovina (1775-1918). În legătură cu evoluția culturală și politică, care se află în curs de apariție, este o mărturie în acest sens.

NOTE

1. N. Iorga, *Conferințe*, Editura Minerva, București, 1907, p. 15.
2. *Ibidem*, p. 13.

SUMMARY

The article announces the re-editing of Professor Constantin Lognin's book, *Istoria literaturii române din Bucovina (1775-1918). În legătură cu evoluția culturală și politică* (The history of the Romanian literature in Bukovina, 1775-1918. In relation with the cultural and political development). His activity as a literary historian in Bukovina is pointed out and, meanwhile, there is emphasized the necessity to write a new history of the Romanian literature in Bukovina. It is noted that the specificity and the values of the Bukovinian Romanian culture have resisted across time and have asserted themselves in the conditions of confrontation with other national cultural tendencies (Herman, Russian and Ukrainian), which, in different historical periods, imposed themselves as official cultures.

Literatura română în școală

LUCIAN BLAGA. ACTIVITATEA CREATOARE. UNIVERSUL LIRIC. „EU NU STRIVESC COROLA DE MINUNI A LUMII“ ȘI „GORUNUL“ (TEXTE COMENTATE)

Jeana-Constanța Horga

/ Suceava

ACTIVITATEA CREATOARE. Lucian Blaga s-a născut la 9 mai 1895 în satul Lancrăm, situat între Alba-Iulia și Sebeș, pe care-l evocă cu multă dragoste în poezia ce are ca titlu chiar data nașterii sale: „Sat al meu, ce porți în nume / sunetele lacrimei, / la chemări adânci de mume / în cea noapte te-am ales / ca prag de lume / și potecă patimei“. Tatăl său, Isidor Blaga (1851-1908), la fel și bunicul, Simion Blaga (1824-1869), erau preoți ortodocși. Copilăria, petrecută în Lancrăm a rămas pentru totdeauna înscrisă în sufletul poetului, temeiul întregii sale viziuni asupra satului găsindu-se în trăirile acestei prime vîrste redată cu lirism și nostalgia în volumul autobiografic *Hronicul și cântecul vârstelor*. Clasele primare, Lucian Blaga le-a urmat la școala germană din Sebeș (1902-1906), unde, cu toate dificultățile de cunoaștere a limbii, reușește să fie primul aproape în fiecare an. În 1906, devine elev al Liceului „Andrei Șaguna“ din Brașov. Cei opt ani de liceu sunt hotărâtori pentru formarea intelectuală. Debutul poetic are loc în 1910, în revista *Tribuna* din Arad, cu *Pe țărm și Noapte*. Elev eminent și în liceu, este împiedicat, de declanșarea războiului, să-și înceapă studiile universitare de filosofie. Pentru a nu fi încorporat, Blaga urmează Seminarul teologic din Sibiu, pe care-l va absolvî în 1917. În toamna lui 1917, Lucian Blaga se înscrie la Facultatea de Filosofie a Universității din Viena pe care o va absolvî, obținând în 1920 și titlul de doctor în filosofie cu teza *Kultur und Erkenntnis* (Cultură și cunoaștere).

Prin 1914-1915, el descoperă poezia orientală, iar ceva mai târziu ia contact cu literatura și arta expresionistă. Poeziile care aveau să alcătuiască volumul de debut *Poemele luminii* din 1919 sunt scrise în vara anului 1917 și a anului 1918. În aceeași an apare și volumul de eseuri, aforisme și însemnări, *Pietre pentru templul meu*. Ambele volume sunt salutate cu căldură de Iorga, Agârbiceanu și Tudor Vianu. În 1921, după publicarea unui nou volum de poeme, *Pașii profetului*, și a primei sale piese de teatru, *Zamolxe*, primește premiul Academiei și premiul Universității din Cluj.

În 1920, se căsătorește cu Cornelia Brediceanu și se stabilește la Cluj. Începe o activitate publicistică intensă la ziare și reviste ca *Voința*, *Patria*, *Gândirea*, *Adevărul literar*, *Cuvântul*, *Universul literar* etc. O parte din eseurile publicate sunt grupate în

volumele *Filosofia stilului* (1924), *Fenomenul originar* (1925), *Fețele unui veac* (1925), *Ferestre colorate* (1926), *Daimonion* (1930). Între 1924 și 1926, locuiește la Lugoj, iar în toamna lui 1926 devine funcționar la Ministerul de Externe și este trimis, ca atașat de presă, la legația română din Varșovia, iar de aici este transferat la Praga și Berna pentru ca, între 1932-1937, să fie secretar de presă și apoi consilier de legație la Viena. În 1936, Lucian Blaga este ales membru al Academiei Române. Discursul de recepție al poetului, rostit cu acest prilej, este intitulat *Elogiul satului românesc*. Din nou atașat de presă la Berna între 1937-1938, este numit apoi ministru plenipotențiar la Lisabona, unde rămâne până în 1939. Revenind la Cluj, Blaga va fi profesor de filosofia culturii, inițiator, de altfel, al acestei discipline la universitatea clujană. Colaborează la diferite reviste, dar mai ales la *Gândirea*, printre ai cărei fondatori se numără. Între 1943-1944, a editat o revistă, *Saeculum*, iar din 1949 este cercetător, mai întâi la Institutul de Istorie și Filosofie (până în 1951), apoi la filiala din Cluj a Academiei. În 1956, e propus de Academia Suedeză pentru premiul Nobel, dar, insuficient cunoscut, obține cu câteva voturi mai puțin decât J. R. Jimenez.

Lucian Blaga moare la 6 mai 1961 la Cluj; este înmormântat la 9 mai în micul cimitir din curtea bisericii din Lancrăm, lângă părinții și strămoșii săi.

OPERA

POEZIA

Poemele luminii (1919)
Pașii profetului (1921)
În marea trecere (1924)
Lauda somnului (1929)
La cumpăna apelor (1933)
La curtile dorului (1938)
Nebănuitele trepte (1943)

POSTUME

Vârsta de fier (1940-1944)
Corăbii cu cenușă
Cântecul focului
Ce aude unicornul
Mirabilia sămânță

DRAMATURGIA

Zamolxe (1921)
Tulburarea apelor (1923)
Daria (1925)
Fapta (1925)
Învierea (1925)
Ivana (1925)
Meșterul Manole (1927)
Cruciada copiilor (1930)
Avram Iancu (1934)
Arca lui Noe (1944)
Anton Pann (1945)

TRADUCERI

Faust (1955)
Din lirica universală (1957)

OPERA FILOSOFICĂ

TRILOGIA CUNOAȘTERII

Eonul dogmatic (1931)
Cunoașterea luciferică (1933)
Cenzura transcendentă (1934)

TRILOGIA CULTURII

Orizont și stil (1936)
Spațiu mioritic (1936)
Geneza metaforei și sensul culturii (1937)

TRILOGIA VALORILOR

Artă și valoare (1939)
Știință și creație (1942)
Religie și spirit (1942)
Despre gândirea magică (1941)

TRILOGIA COSMOLOGICĂ (doar începută)

Diferențialele divine (1940)
Aspecte antropologice (1948)

Pietre pentru templul meu (1921)

Fenomenul originar (1925)

Fețele unui veac (1925)

Daimonian (1930)

Discobolul (1945) – culegere de aforisme

Gândirea românească în Transilvania în sec. al XVIII-lea

Isoade (1972)

Ceasornicul de nisip (1973)

Despre conștiința filosofică (1974)

Ființa istorică (1977)

Încercări filosofice (1977)

UNIVERSUL LIRIC. Întâiul volum de versuri, *Poemele luminii*, apare în anul 1919. Tema dominantă este iubirea, dar volumul surprinde și prin natura reflexivă a versurilor, intensitatea emoției poetice și modernitatea versului liber.

Pompiliu Constantinescu arăta că „prin *Poemele luminii*, Lucian Blaga opunea sugestiei muzicale a simbolismului un metaforism aproape senzational”*. Metafora care domină este lumina, cu numeroase semnificații: aspirație spre cunoaștere, divinitate, viață. Întâlnirea cu iubită ia proporții cosmice. George Gană notează, referindu-se la poezia *Lumina*: „Echivalarea luminii, iubirii cu lumina originară și considerarea femeii ca purtătoare a substanței absolute a lumii vor determina în chip hotărâtor poezia erotică a lui Blaga”**. Resimțirea iubirii ca invazie de lumină spiritualizează erosul.

În *Lumina și păcatul*, lumina este părțașă actului cosmogonic primordial, e o aspirație înaltă, spirituală, care intră în opozиție cu păcatul. Femeia este divinizată și

* Pompiliu Constantinescu, *Lucian Blaga*, în *Scrisori*, vol. I, p. 267.

** George Gană, *Studiu introductiv la Lucian Blaga, Opere*, vol. I, Editura Minerva, București, 1982, p. 18

mereu asociată luminii: „și-n ochii mei te oglindesti / strălucitoare, mândră și păgână. / Iar eu încet, nespus de-nchet / pleoapele-mi închid, / îmbrățișând cu ele tainic / icoana ta din ochii mei, / surâsul tău, iubirea și lumina ta“ (*Noapte*).

Frumusețea iubitei, din care se detașează ochii negri, este asociată puterii de a genera negurile noptii. Ochii iubitei sunt „izvorul / din care tainic curge noaptea peste văi / și peste munte și peste șesuri / acoperind pământul / c-o mare de-ntuneric“ (*Izvorul nopții*). Vitalitatea trăirilor impresionează: „Nu-mi presimți tu nebunia când auzi / cum murmură viața-n mine / ca un izvor / năvalnic într-o peșteră răsunătoare“ (*Nu-mi presimți?*).

Lucian Blaga s-a simțit atras de mișcarea expresionistă, în care vede implicată tendința către valorile supraindividuele: „De câte ori o operă de artă redă astfel un lucru încât puterea, tensiunea interioară a acestei redări transcedează cu absolutul, cu ilimitatul, avem de-a face cu un produs artistic expresionist“.

Înclinația către aspectele tainice ale existenței se face sesizată chiar din primul volum. Sentimentul fragilității omenești devine tulburător în *Frumoase mâni*, luând forma elegiei: „Presimt / frumoase mâni, cum îmi cuprindeți astăzi cu / căldura voastră capul plin de visuri, / aşa îmi veți ținea odată / și urna cu cenusă mea“.

Simțindu-se un „singuratic suflet“, poetul are sentimentul comunicării cu întreg universul. Jocul devine metaforă a libertății totale. Omul trece prin cosmos „aprins în valuri de lumină“. Poetul simte nevoia de a depăși contingentul: „Pământule, dă-mi aripi / să geață vreau să fiu să spintec / nemărginirea“ (*Vreau să joc*).

Macrocosmosul și microcosmosul se întrepărtrund. Poetul pendulează între aspirația totalității și luarea în stăpânire a propriului abis sufletesc: „știu că și eu port în suflet stele multe, multe / și că lactee“ (*Mi-aștept amurgul*).

Natura lui Blaga este recepționată nu prin elementele peisajului, ci ca un punct de pornire spre tulburătoare meditații, ca în poezia *Liniște*: „Atâta liniște-i în jur de-mi pare că aud / cum se izbesc de geamuri razele de lună“.

Simbolurile mitologice nu lipsesc din acest întâi volum. În poezia *La mare* apare mitul cosmogonic al luptei luminii cu întunericul. Poetul are senzația transcendentei: „Eu / stau pe târm și sufletul mi-e dus de-acasă. / S-a pierdut pe-o cărăruie-n nesfârșit și nu-și găsește drumul înapoi“.

Relația „eu – univers“ este priorită în *Poemele luminii*. Poetul își știe sufletul de sorginte divină (*Inima*). Autodefinindu-se ca un „ascet de piatră“ se simte invadat „de picuri de lumină și stropi de pace, care cad necontenit / din cer“. Această stare sufletească se va amplifica în poezia *Gorunul*.

În volumul următor, *Pașii profetului* (1921), se înmulțesc sugestiile expresioniste. Tema centrală a acestui volum o constituie contemplarea naturii în perspectiva cosmică. Poetul cântă plenitudinea existenței în plină vară.

Senzata de abandonare și comunicare cu întregul univers este tulburătoare: „Eu zac în umbra unor maci, / fără dorință, fără muștrări, fără căință, / și fără-ndemnuri, numai trup / și numai lut“ (*Vara*).

Volumul este dominat de prezența zeului Pan. El este acum bătrân și orb, trăind o existență vegetativă, într-o natură somnolentă chiar și la apropierea primăverii: „Picurii de rouă-s mari și calzi / Cornițele mijesc, / Iar mugurii sunt plini / Să fie primăvara?“ (*Pan*).

Un ciclu de poezii se intitulează *Moartea lui Pan*. El privește cu tristețe cum se înmulțesc mănăstirile creștine. Zeul moare fără să-și termine fluerul de soc pe care

* Lucian Blaga, *Probleme estetice*, în *Zări și în etape*, p. 74.

începuse să și-l cioplească, descoperă îndurerat că până și ultimul său prieten, păianjenul, a trecut de partea noii împărații și poartă pe spate o cruce.

Creațiile din acest volum anunță viitoarele neliniști; percepția naturii capătă o notă dramatică. Apare presentimentul unor chinuitoare drame existențiale. În mod semnificativ volumul se încheie cu poemul *Pustnicul*, care trăiește „ascuns în scorbură de leproși / ori vizuini înguste“. Orice strigăt este zadarnic (*Strigăt în pustiu*).

Poetul evită în *Pașii profetului* chiar și lumina de care se lasă invadat în primul volum: „O, sufletul! / Să mi-l ascund mai bine-n piept / și mai adânc, / să nu-l ajungă nici o rază de lumină: / s-ar prăbuși“.

Există și versuri care surprind enorma sete de descătușare a poetului, care știe că poartă în piept „o inimă năpraznică: Dați-mi un trup / voi munților, / mărilor, / dați-mi alt trup să-mi descarc nebunia / în plin!“, dar știe că: „numai pe tine te am trecătorul meu trup“.

Poetul dorește uneori detașarea din fluxul timpului, ca în poezia *În lan*, una din cele mai tulburătoare idile din literatura noastră: „Eu zac în umbra unor maci, / fără dorință, fără muștri, fără cainți / și fără-ndemnuri, numai trup / și numai lut. / Ea cântă / și eu ascult. / Pe buzele ei calde mi se naște sufletul“.

Volumul *Pașii profetului* a fost remarcat și ca un volum care face trecerea spre volumele următoare.

Volumul *În marea trecere* se deschide cu un motto sugestiv, care anunță tema centrală a cărții: „Oprește trecerea. Știi că unde / nu e moarte, nu e nici iubire, – și totuși / te rog: oprește, Doamne, ceasornicul cu / care ne măsuri destrămarea“. Viața este văzută ca o trecere. Marea trecere e viața. Blaga o privește însă cu obsesia morții, a neantului.

Existența e pentru el nu devenire, ci trecere chinuitoare cu fiecare clipă în neființă. Blaga reia de fapt eterna temă horațiană, dar îi preschimbă umbra de tristețe împăcată în neliniște torturată. Poetul simte un soi de spaimă antică în fața ideii heraclitiene. Mișcarea îi apare drept ideea cea mai directă a morții fiindcă ilustrează încontinuu acțiunea anihilantă pe care o exercită timpul a tot ce e viu*.

Și în acest volum coexistă numeroase motive și simboluri expresioniste: tristețea copleșitoare, teroarea în fața sfârșitului. Poetul nu-și ascunde dezamăgirea în fața imposibilității unei comunicări reale: „Amare foarte sunt toate cuvintele, / de-a-ceea – lăsați-mă / să umblu mut printre voi, / să vă ies în cale cu ochii închiși“ (*Către cititorii*). Drama celui tulburat de sentimentul acut al înstrăinării se accentuează în *Psalm*: „În spinii de-aici, arată-te, Doamne“.

În spirit expresionist orașele sunt văzute ca un loc al pierderii identității – civilizația distrugе natura – astfel că foarte curând „doar căprioare vor pătrunde în orașe / să pască iarba rară din cenușă“ (*Semne*).

Regenerarea nu este posibilă decât prin redescoperirea satului: „Eu cred că veșnicia s-a născut la sat“ (*Sufletul satului*). Numai aici inima bate în ritmul cosmic și numai „aici se vindecă setea de măntuire“.

Ideea scurgerii timpului este reluată și în *Heraclit lângă lac*; „panta rei“ ne amintește poetul transmițându-ne alături de mesajul profund și tristețea lui metafizică.

* Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războie mondiale*, vol. I, Minerva, București, 1972, p. 106.

Tulburat de imposibilitatea înțelegerei misterelor de pretutindeni, poetul regretă uneori ivirea lui în lumină: „De ce m-ai trimis în lumină, Mamă, / de ce m-ai trimis? / Trupul meu cade la picioarele tale / greu ca o pasare moartă“ (*Scrisoare*).

Volumul se încheie cu un *Epilog* despre care George Ivașcu credea că: „nu există în literatura română o viziune eschatologică mai sfâșietoare și mai încenușată“ (*Introducere în Lucian Blaga*).

„Îngenunchez în vînt. Mâne oasele / au să-mi cadă de pe cruce. / Înapoi nici un drum nu mai duce. / Îngenunchez în vînt / lângă steaua cea mai tristă“ (*Epilog*).

Volumul următor, *Lauda somnului* (1929), se deschide cu *Biografie*: „Unde și când m-am ivit în lumină, nu știu, / din umbră mă ispitesc singur să cred / că lumea e o cântare“. În acest volum motivul central este somnul văzut ca o posibilitate de evadare din real, dar și capabil să restabilească legătura cu strămoșii: „În somn săngele meu ca un val / se trage din mine / înapoi în părinti“.

George Călinescu observa că în volumul *Lauda somnului*, „procesul de spiritualizare e mai înalt“, iar poetul aspiră să intre în fondul ancestral. El încearcă ieșirea din sine prin abandonarea conștiinței. Viziunile din acest volum sunt pline de mistere: „pătrunde somnul în fagi bătrâni. / Subt scut de stânci, undeva / un balaur cu ochii întorsi spre steaua polară / visează lapte albastru furat din stâni“ (*În munți*).

Realitatea este proiectată mitic. Motive tradiționale au interpretări neobișnuite. Astfel, Sfântul Gheorghe este blestemat de fecioare: „să ți se frângă sulița în solzii verzi / aureola-cerc de aur / în fântâna de balaur – / să ți-o pierzi“ (*Drumul sfântului lui*). Nici poetul nu-l mai caută pe Dumnezeul pe care l-a pierdut încă din copilărie: „și fără să-mi fi fost vreodată aproape / te-am pierdut pentru totdeauna / în țărâna, în foc, în văzduh și pe ape“ (*Psalm*).

În memorabila poezie *Paradis în destrămare*, poetul deplângе un paradis în care serafimii au părul nins, arhanghelii se plâng de greutatea aripilor, îngerii se culcă zgribiliți în fân. Până și mitul paradisului este amenințat cu dispariția: „Vai mie, vai tîie, / odată vor putrezi și îngerii sub glie, / țărâna va seca poveștile / din trupul trist“.

Volumul se termină cu o poezie intitulată chiar *Încheiere*: „Frate, o boală învinsă ți se pare orice carte“. Aceasta e soluția de depășire a impasului – creația. Poezia singură e capabilă să pătrundă în misterele existenței și să-l ridice pe creator în zona absolutului.

O nouă etapă lirică marchează volumul *La cumpăna apelor* (1933). *La cumpăna apelor* e pentru Blaga linia de unde drumul viații își schimbă panta, încetează să mai suie, și-și începe coborâșul, cu alte cuvinte, vîrsta fatidică de care vorbește Dante. Intrată în ea, poetul vrea să-i desprindă condiția specifică. Blaga își reprezintă pragul de mijloc al existenței cu un popas scurt „pe muche la cumpăna apelor, încă în vară“, dar vara „pornită către sfârșit“.

O febră cosmică amenință totul cu dispariția. O boală ciudată pune stăpânire pe univers: „Bolnav e omul, bolnavă piatra, / se stinge pomul, se sfarmă vatra“ (*Boala*). Tragicul condiției umane se impune și în *Cântăreții bolnavi*: „Purtăm fără lacrimi / o boală în strune / și mergem de-a pururi, / spre soare apune“. Ei cred însă, că durerea poate fi transfigurată în creație: „Sporim nesfârșirea / c-un cântec, c-o taină“.

Simbolurile care prefigurează extincția se înmulțesc. Moartea devine o prezență familiară (*Semnal de toamnă, Munte vrăjit, Trenul morților*).

* Ov. S. Crohmălniceanu, *Op. cit.*, p. 107

Totuși, sunt și câteva poezii care stau sub zodia seninătății, chiar dacă poetul știe că drumul pe care merge „coboără ca fumul“. Întoarcerea spre trecut implică nostalgie (*Naștere, Lumina de ieri*). Reîntoarcerea către locurile familiare produce însă bucurie: „Țara și-a împins hotarele / toate până în cer“ (*Tără*).

Nota caracteristică pentru acest volum rămâne tristețea, dar o tristețe care este însorită de resemnare. Poetul folosește aici o nouă formă prozodică, care va fi proprie și în volumul următor: *La curțile dorului* (1938). Al. A. Philippide observă o „tendință spre pitoresc și spre notarea amănuntului coloristic“*.

Poetul se simte marcat de un destin ostil: „soarta își face cu mine jocul potrivnic, / Un negru noroc prin văzduhuri străine / îmi ține de strajă“. De aceea el se întoarce cu față spre țară.

Aflat în străinătate, poetul trăiește cu acuitate sentimentul dorului de pământul natal: „Dorul de patrie devine Tânjire după lumea de dincolo, după tărâmul transcedent“**.

Singurătatea poetului ia proporții cosmicе (*Ani, pribegie și somn*). Îngemănerea permanentă cu mitul e o caracteristică a poeziilor din acest volum.

În *Oaspeți nepoftiți*, poetul autohtonizează însă mitul; motivele biblice sunt transfigurate în scene rustice. Regăsirea pământului natal (nu numai în imagine) e fixată liric în poezia *Întoarcere*: „Regăsescu-mă pe drumul / începutului, străbunul“. Poetul trăiește intens o reintegrare mai largă, are din nou sentimentul apartenenței la cosmic. Satul și-a păstrat identitatea: el poartă pecetea veșniciei: „Câte-s altfel – omul, leatul! / neschimbat e numai satul“. Volumul *Nebănuitele trepte* marchează o schimbare a viziunii lirice.

Poetul trăiește un proces de extrovertire, găsind în chiar realitatea încunjurătoare sentimentul cosmic: „Norocul de aur, visatul, sub streșini / și-l dăruieștișarpele casei și zeii din plai“ (*Monolog*). Receptează cu acuitate concretul imediat. Influența literaturii populare (nu doar sub aspectul prozodiei) este evidentă: „Domniță din țară bârsană, lumină sunt, inimă, rană“ (*Încântare*).

Legenda este și ea prezentă în *Îndemn de poveste*, unde inorogul pare să îndeplinească un ritual inițiacic: „Din clima fierbinte / a basmului, sfinte / irog, inorog / c-un semn te invoc“.

În *Autoportret*, poetul se autodefinește: „Lucian Blaga e mut ca o lebădă. / În patria sa / zăpada făpturii ține loc de cuvânt“. Este vorba aici chiar de patria spirituală a poetului, adică, propria-i ființă. Setea de cunoaștere rămâne trăsătura dominantă: „Sufletul lui e în căutare, / în mută, seculară căutare, / de totdeauna, / și până la cele din urmă hotare“.

Poetul transfigurează permanent realitatea în creație. Răsplata stă în revelație: „Și azi, dintr-o dată, neașteptat, acest răsărit. / Ce cântec nemăsurat! / Ca unui orb vindecat / lumea-n lumină mi s-a lărgit, / Puterile mișcă-n zenit“ (*Schimbarea zodiei*).

În acest volum reapar poeziile de iubire. Ființa cea mai dragă este „pustietoare minune“ (*Veghe*), iar starea poetului e de încântare (*Încântare*). Culegerea de poezii apărută postum, în 1962, cuprinde trei cicluri: *Mirabila sămânță*, *Vară de noiembrie* și *Stibuitorul*.

Ciclul *Mirabila sămânță* cântă puterile vieții, cărora poetul le asociază rosturi adânci.

* Al. A. Philippide, *Lucian Blaga, La curțile dorului*, în *Viața românească*, 1938, p. 38.

** Ov. S. Crohmălniceanu, *Op. cit.*, p. 110.

Ciclul *Vară de noiembrie* este închinat iubirii, iar *Stibuitarul*, propriului proces de creație.

Poeziile cuprinse în aceste cicluri se definesc prin entuziasmul poetului, care receptează natura văzută într-o continuă transformare. Fiecare ciclu are în frunte o creație definitorie.

Primul ciclu se deschide cu poezia *Mirabilă sămânță*, alcătuită din cinci strofe și în care poetul elogiază „Eutòpia, mândra grădină”, unde natura întreagă e cuprinsă de freamătușul vieții. G. Gană consideră această creație: „ultimul mare imn adus de el vieții”. Sămânța aruncată în brazdă devine simbolul împlinirii: starea poetului este de extaz: „Mi-ai ghicit încântarea ce mă cuprinde în față / puterilor, în ipostază de boabe, / în față măruntiilor zei, care aşteaptă să fie zvârliti / prin brazde tăiate în zile de martie”. Semințele sunt divinizate; ele sunt capabile prin lumină și culoare să provoace poetului amintiri dragi: „Copil, îmi plăcea, despuiat de veșminte, / să intru-n picioare în cada cu grâu, / cufundat până la gură în boabe de aur, / Pe umeri simteam o povară de râu”. Poezia are puternice accente de imn cu ecouri de psalmi: „Laudă semințelor, celor de față și-n veci tuturor!“ Poetul, în plină maturitate, este tentat de-a le atinge cu față. Diafane, muzicale, fluide, semințele definesc universul poetic al lui Blaga și rezumă, de asemenea, lumea: „Un gând de puternică vară, un cer de înaltă lumină, / s-ascunde de fiștecare din ele când dorm. / Palpită în visul semințelor / un foșnet de câmp și amiezi de grădină / un veac păduret, / popoare de frunze / și-un murmur de neam cântăret“.

Ciclul *Vară de noiembrie* marchează întoarcerea la sentimentul erotic. Poetul înțelege ce mult datorează iubirii: „de-abia iubirea m-a întemeiat“ (*Anii vieții*). Iubirea își păstrează puritatea: „Tu, fată frumoasă, vei rămânea / tărâmului nostru o prelungire / de vis, iar printre legende / singura adevărată amintire“ (*Catrenele fetei frumoase*).

În *Epitaf pentru Euridike*, iubirea se dovedește chiar mai puternică decât moartea: „Când nicăieri nu mai eşti, / eşti în mine. Eşti, iată, Aducere-Aminte, / singur triumf al vieții / asupra morții și cetii“.

Iubirea transfigurează întreaga existență a poetului, căci „solar e tâlcul ce tu știi oricând / atâtea lucruri să-mprumuți“ (*Vară de noiembrie*).

În ciclul cu nume simbolic, *Stibuitarul*, Blaga se oprește asupra misiunii creatorului. Poetul se socotește doar un *tâlmăcitor* al unor mesaje receptate din adâncuri. Poezia cu care se deschide ciclul, ca și *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, este o artă poetică: „Traduc întotdeauna. Traduc / în limba românească / un cântec pe care inima mea / mi-l spune îngânat suav, în limba ei“ (*Stibuitarul*).

Poetul are conștiința dăinuirii prin creație: „Cuvânt încearcă se roști: / Veni-va zi! / Veni-va zi! / Înmormântat în astă stea, / în nopți voi lumina cu ea“ (*Glas de seară*). Presentimentul sfârșitului sporește nevoia de iubire (*Noapte la mare*).

În versurile ultimilor ani poetul se întoarce tot mai mult spre sine: „Drumul nu e-n afară, / căile-s în tine însuți. / Iară cerul tău se naște / ca o lacrimă din plânsu-ți“ (*Suflete, prund de păcate*).

Poetul se familiarizează tot cu gândul morții (*De profundis*). Chiar și frumusețea îl duce cu gândul la moarte: „Orice frumusețe e ca o urnă / de a cărei coapsă privirea se prinde. / Vezi forma mirată și suferi gândind / la cenușa pe care o cuprinde“.

EU NU STRIVESC COROLA DE MINUNI A LUMII

*Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
și nu ucid
cu mintea tainele, ce le-ntâlnesc
în calea mea
în flori, în ochi, pe buze ori morminte.
Lumina altora
sugrumă vraja nepătrunsului ascuns
în adâncimi de întuneric,
dar eu,
eu cu lumina mea sporesc a lumii taină –
și-ntocmai cum cu razele ei albe luna
nu micșorează, ci tremurătoare
mărește și mai tare taina nopții,
aşa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi fiori de sfânt mister
și tot ce-i ne-nțeles
se schimbă-n ne-nțelesuri și mai mari
sub ochii mei –
căci eu iubesc
și flori și ochi și buze și morminte.*

ANALIZA DISCURSULUI LIRIC. Poezia *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* deschide volumul de debut, *Poemele luminii*, apărut în 1919, volum apreciat admirativ și de N. Iorga (*Rânduri pentru un Tânăr*, în *Neamul românesc*, 1919). Se observă noutatea limbajului liric, trăirile frenetice și ineditul formal al versului liber, dar, mai ales, natura reflexivă a liricii sale.

Înclinația către latura misterioasă a lumii apare prefigurată estetic în poezia așezată în fruntea volumului, tulbutătoare și remarcabilă profesiune de credință.

Cu mijloacele aforismului, Blaga își formula hotărât, încă în volumul *Pietre pentru templul meu*, apărut în 1919, credință că: „datoria noastră în fața unui adevărat mister nu este să-l lămurim ci să-l adâncim așa de mult încât să-l prefacem într-un mister și mai mare“. Mai mult, socotea că rostul unui creator este să proiecteze el însuși un înțeles lumii: „Nu pot să nu admit o viață care se ascunde în dosul aparențelor [...] De pretutindeni auzim zvonul necunoscutului, și cineva ne spune că atunci suntem mai valorosi, când prin entuziasmul sau iubirea noastră, printre-un gând sau faptă mare adâncim și mai mult misterul acelei lumi despre care suntem obișnuiți să credem că nu simte, nu judecă...“ (*Mister*, în *Românul*, 1/4 noiembrie, 1915)*.

Poezia anticipează teoria minus-cunoașterii expusă în *Eonul dogmatic*.

Tema poeziei *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* o reprezintă atitudinea poetului în fața misterelor universului. Utilizând metafora revelatorie, inedită, *corola de minuni a lumii*, poetul sugerează că realitatea, în totalitatea ei, se supune

* G. Gană, *Opere*, vol. I, Editura Minerva, Buc., 1982, p. 322

contemplației poetice. Folosindu-se de confesiune, poetul optează pentru păstrarea tainelor și, implicit, a frumuseții lumii.

Ideea poetică se concentrează în jurul pronumelui *eu*, repetat cu insistență, care se opune celorlalți. Folosind antiteza, poetul arată că „lumina mea” (opera poetică), cunoașterea luciferică păstrează și sporește vraja existenței. Ea este preferată de poet pentru că protejează tainele: *nu strivesc, nu ucid, îmbogățesc, sporesc, Lumina altora* (demersul rațional, cunoașterea paradisiacă), *sugrumă, ucide, strivesc, micșorează*, deci sărăceaște existența.

Poetul admiră și prețuiește universul în totalitatea lui (*flori* – simbol al naturii, *ochi*, simbol al iubirii, *morminte*, simbol al extincției).

Taina este sugerată prin sintagme poetice de o mare prospetime: „nepătrunsul ascuns”, „adâncimi de întuneric”, „întunecata zare”, „tot ce-i ne-nțeles”, „taina noptii”.

Blaga se folosește de o metaforă metonimică pentru a defini poezia: „largi fiori de sfânt mister”, sugerând și emoția estetică în fața minunilor lumii. Finalitatea artei de a emoționa și de a spori vraja cu „ne-nțelesuri și mai mari“:

*așa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi fiori de sfânt mister
și tot ce-i ne-nțeles
se schimbă-n ne-nțelesuri și mai mari.*

Poetul insistă asupra distanțelor dintre cunoașterea rațională, care sfârșește în fragmentarism, fiind limitată, și cunoașterea intuitivă, izvorâtă din elanuri estastice, plină de căldură și afectivitate.

Poetul își compară creația cu lumina delicată a lunii, care spre deosebire de necruțătoarea lumină a soarelui este păstrătoare de vrajă. Cunoașterea rațională acționează atâtă timp cât e soarele în strălucire. Cunoașterea intuitivă acționează neîncetat, fiind vorba de un mod particular, personal, unic, de a se apropiă și de a înțelege existența. Epitetul „tremurătoare“ arată că procesul de creație se caracterizează prin sensibilitate și implicare afectivă: „căci eu iubesc / și ochi și flori și buze și morminte“.

Ipostaza contemplativă a poetului (*sub ochii mei*) se convertește într-un act creativ care poartă pecetea sacrului; el e convins că actul de recreare a lumii este un act demiurgic.

Poezia impune și prin tensiunea înaltă a ideilor și sentimentelor, prin fluentă ritmului interior, prin capacitatea poetului de a-și plasticiza ideile. Versul liber, metrica variabilă susțin în chip fericit imaginile poetice, care impresionează și prin capacitatea poetului de a materializa ideile.

În concepția lui Blaga, lumina este o forță de sorginte divină. Conjunctiona coordonatoare =căci= este folosită aici cu rol de concluzie pentru discursul liric, introducând motivația atitudinii poetice.

Poetul își va păstra mereu harul de a vedea în lucruri simboluri adânci pentru că: „Eu am crescut hrănит de taina lumii / și drumul meu îl ține soarta-n palme“ (*Dar munții-unde-s?*).

GORUNUL

*În limpezi depărtări aud din pieptul unui turn
când stie că înecum bate ca o înimă un clopot
și-n zvonuri dulci
îmi pare
că stropi de liniște îmi curg prin vine, nu de sânge.*

*Gorunule din margine de codru,
de ce mă-nvinge
cu ăripi moi atâta pace,
când zac în umbra ta
și mă desmierzi cu frunza-ți jucăusă?*

*O, cine știe? – Poate că
din trunchiul tău îmi voi ciopli
nu peste mult sicriul,
și liniștea
ce voi gusta-o între scândurile lui,
o simt pesemne de acum:
o simt cum frunza ta mi-o picură în suflet –
și mut
ascult cum crește-n trupul său sicriul,
sicriul meu,
cu fiecare clipă care trece,
gorunule din margine de codru.*

ANALIZA DISCURSULUI LIRIC. Lucian Blaga este unul dintre marii creatori care au valorificat estetic și filozofic tema scurgerii nemiloase a timpului.

Încă din volumul de debut, *Poemele luminii*, sentimentul grav, nelinișitor al timpului este prezent în poeziile, *Frumoasele mâni*, *Mi-ăștept amurgul*, *Gorunul*, *Stalactita*.

Elegia *Gorunul* din *Poemele luminii* este cea mai realizată creație pe tema morții din lirica lui Blaga. Poezia are ca surse de inspirație – creația populară, mișcarea expresionistă, poezia cultă, mitologia.

Comuniunea omului cu natura, atitudinea în față morții sugerează asemănări cu *Miorița*. Attitudinea lui Blaga este încă și rezultatul unui demers meditativ, al speculației filozofice.

În *Filosofia stilului* Blaga nota: „nu sufletul după natură, ci natura după suflet“.

Ca și Rainer Maria Rilke, prețuit în mod deosebit de Blaga, poetul crede că moartea nu este un accident final al vieții, ea insinuându-se discret „cu fiecare clipă care trece“ în existența noastră.

* Expresionismul este modalitatea de a comunica literar aspirația spre totalitatea trăirii. Expresionismul își propune relevarea sensurilor profunde ale existenței. După Blaga expresionismului îi este proprie o ascensiune parțială spre absolut.

Întreaga structură a creației se realizează prin analogia dintre planul obiectiv și cel subiectiv, dintre destinul poetului și cel al gorunului.

Poezia degăjă seninătate deosebită, izvorată din asemănarea superioară a sensului existenței omului în univers. Natura nu-l copleșește pe poet, ci se constituie într-o prezență învăluitoare, protectoare.

Presentimentul apropiatului sfârșit devine subiect de reflecție.

Compoziția elegiei este structurată în trei secvențe, corespunzătoare celor trei strofe. Primele versuri au rolul de a pregăti o atmosferă de calm și echilibru, care va pune stăpânire pe sufletul poetului. Dimensiunile nu copleșesc, spațiul rămâne familiar, iar freamătușul naturii nu-l tulbură pe poet, ci, dimpotrivă, îi transmite senzația de liniște: zvonurile sunt *dulci*, depărtările *limpezi*.

În umbra gorunului poetul devine o parte integrantă a naturii, neantul se insinuează prin clopotul care „bate ca o inimă” (comparația asociază cele două destine). Verbele *aud*, *bate*, folosite la prezent indicativ surprinde percepția specială a poetului, în stare să vibreze la un alt ritm – cel cosmic. Versul cu care se încheie prima strofă: „îmi pare / că stropi de liniște îmi curg prin vine, nu de sânge”, sugerează prezența morții, care începe să se substituie vieții. Sâangele devine imaterial, liniștea concretă. Abstractul se materializează, concretul se abstractizează.

A doua secvență este o interogație filosofică. Dialogul dintre poet și gorun ne trimită la dialogul dintre om și codru din literatura populară. Vibrația lirică a versurilor este sporită. Gorunul, simbol al existenței vegetale, arbore sacru, centru al lumii; îl dezmiardă pe poet cu frunza jucăușă (metaforă a morții). Umbra anticipatează sfârșitul.

În mod simbolic gorunul este plasat la marginea de codru (imagină care se repetă obsesiv). Similitudinea cu destinul poetului este sugerată discret prin senzația de pace binefăcătoare care-i domină, deopotrivă, pe poet și gorun: „..., mă învinge / cu aripi moi atâtă pace”. Tonalitatea versurilor este mai gravă. Forma de superlativă absolut „atâtă pace” se constituie într-o metaforă cu sensuri adânci.

A treia secvență, corespunzătoare celei de a treia strofe, impune concluzia filosofică a asemănării dintre condiția omului și cea a gorunului. Fiorul morții se intensifică, presentimentul devine certitudine. Verbul a „ciopli” materializează, aproape strident, realitatea morții; substantivele „siciul” și „scândurile” apropie această perspectivă. Moartea pare acum imminentă. Poetul trăiește un acut sentiment de anxietate meditativă auzind (la modul concret) „cum crește-n trupul tău siciul, siciul meu, / cu fiecare clipă care trece”.

Poetul și gorunul devin o parte a marelui TOT, respiră ritmul cosmic, care aduce liniște și echilibru în om și natură, în egală măsură.

Timpul devine o scurgere liniștită spre moarte, într-o strânsă legătură cu absolutul. Versificația este liberă fără nici o constrângere prozodică. Metrica modernă, variabilă, urmează un ritm interior care orchestreză discret tonuri în registre diferite. Versurile lungi de 15 silabe alterneză cu cele de două-trei silabe. Versul-metaforă răspunde perfect ideii poetice. Blaga folosește și ingabamentul, procedeu care constă în continuarea unei idei în versul care urmează fără a se marca pauza.

Tema din *Gorunul* este prezentă și în alte creații reprezentative: *Frumoase mâni*, *Mi-aștept amurgul, Stalactita*. Iată câteva versuri, în care e ușor de observat similitudini cu *Gorunul*: „Tăcerea-mi este duhul – și-ncremenit cum stau și pașnic / ca un ascet de piatră, / îmi pare / că sunt o stalactită într-o grotă uriașă, / în care cerul este bolta. / Lin, / lin, / lin – picuri de lumină / și stropi de pace-cad necontenit / din cer / și împietresc-în mine” (*Stalactita*).

Mai târziu, tema va fi reluată obsesiv în versuri de o mare vibrație lirică ca acestea: „Încă un an, o zi, un ceas, – / și drumuri toate s-au retras / de sub picioare, de sub pas. / Încă un an și-un vis și-un somn – / și-oi fi pe sub pământuri domn / ai oaselor ce drepte dorm“ (*De profundis*).

BIBLIOGRAFIE

1. Lucian Blaga, *Opere*, Editie critică și studiu introductiv de George Gană, Editura Minerva, București, 1982.
2. Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1940.
3. Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, Editura Minerva, București, 1972.
4. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediție prefățată de Al. Piru, București, 1982.
5. Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, vol. I, E.P.L., București, 1969.
6. Mariana Șora, *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga*, Editura Minerva, 1970.
7. Dumitru Micu, *Estetica lui Lucian Blaga*, București, Editura Științifică, 1979.
8. D. Micu, *Lirica lui Lucian Blaga*, E.P.L., București, 1967.
9. Eugen Todoran, *Paradoxul cunoașterii în poezia lui Lucian Blaga*, București, 1968.

Poezie. Proză

VERSURI PENTRU COPII

Arcadie Suceveanu

CHEILE DE LA POVESTE

*Dragi copii,
Ați auzit o veste?*

*Cei șapte pitici
Au pierdut cheile de la poveste.
Într-o zi ieșiseră puțin din ea.
Pe un fir de păianjen,
Până-n copilăria mea,
Și au încuiat-o.
Și iată că de atunci
Nu o mai pot desculia.*

*Piticii, îndemnați de Barbă-Cot,
Au căutat cheile peste tot
Pe unde fusesem cândva copil:
În buzunarele unei duminici de-april,
La subsuorile brumei,
Sub limba legumei,
Prin iarba înaltă a unei amiezi
(În care-au găsit numai niște cornițe de iezi),
În tunelul unei caise
În care viermele uitase ușile deschise,
Sub aripa unui cocostârc
Ce-o văzuse pe mama în târg,
În cuibul unei rândunici cu pui,
Care-mi dăduse, fără nici o plată, un pumn de pistriui,
Prin manualul meu de botanică
(Stârnind, printre plante, multă nedumerire și panică),
Într-o coajă de nucă și prin roua zilei de ieri –*

Dar n-au găsit cheile nicăieri.

*Atunci piticii (mai exact, un pitic)
Au recurs la un şiretlic,
Încercând să descuiă Povestea cu-o cheie
Ascunsă, luată din cuvântul „des-cheie”,
Apoi și cu cheia sol
Cumpărătă de la ciocârlie pe-un pol.
Apoi cu cifra 2
Căreia i-au făcut zimți noi,
Apoi cu o rază de lună
Ce se frânsese într-o prună,
Cu colțul unui mistreț
Cumpărăt la suprapret,
Cu cleștele unui rac,
Cu mustața unui gândac,
Cu un firicel de iarba,
Cu codița unui șoarece de treabă,
Cu o cheiță de turtă dulce
Și cu una de ciocolată –*

Dar Povestea nu s-a lăsat descuiată.

*Văzând aceasta, într-o seară
Piticii și-au împletit o scară
Din fire de zile și nopți,
Lungă de câțiva barbăcoți,
Și din copilăria mea, ca dintr-un vis.
Au urcat până aici, la masa de scris.
Și, cu mult tact și foarte discret,
Au apelat la conștiința mea de poet,
Încercând să mă convingă că versurile mele
Sunt și ele
Un fel de cheițe pentru vise,
Care, câteodată,
Descuiă orice ușă fermecată,
Dacă, bineînțeles, sunt scrise.*

*Astfel, făcându-mi-se de ei oarecum milă,
Am luat pixul și-o filă
Și, cu toate că se făcuse foarte târziu,
Am început, iată, să scriu,
Sperând că poate cu vreun vers din poezile-acestea
Voi reuși să descui iarăși Povestea.*

CONFLICT DE RĂZBOI

*De la un timp, mica noastră bătătură
E-un fel de Americă în miniatură:*

*Curcanii, înhăitați cu cocoșii,
O fac pe „pieile roșii“;*

*„Fețele palide“ sunt cățeii și motanii,
Care o fac și ei pe americanii,*

*Și care, pentru că n-au nici ciucuri, nici pene,
Au fost declarați dușmani ai triburilor indigene.*

*Și, fiindcă poartă blugi și pălării de cowboy,
Dau naștere unui permanent conflict de război.*

*Priviți – curcanii poartă în cioc
Numai arme de foc.*

*Motanii țin ascunse în tecii
Mai ales arme reci.*

*Cățeii scot boturi amenințătoare din cuști
Ca pe niște țevi (găurile) de puști.*

*Cocoșii nu pot să adoarmă
Până nu trag cocoasele la armă.*

*Curcanii strigă: cu noi nu-i de glu-glu-glumă,
Vă mâncăm ca pe-o legumă!*

*Motanii amenință: nu scăpați cu una, cu două,
De-ar fi chiar să vă bâgați în ouă!*

*Și astfel, zilnic e zarvă și ciondăneală.
Încât mă simt obligat să anunț opinia mondială
Că, dacă se mai continuă în același stil,
Conflictul poate lua proporția unui război civil.*

GRĂDINA BOTANICĂ

*În Grădina Botanică
S-a stârnit mare panică:
O seamă de plante și flori
S-au plăcăzis să poarte aceleași nume și aceleași culori
Și au găsit că ar fi cu cale
Să se preschimbe puțin în animale.*

*Gura-leului, chiar în mijlocul grădinii,
A deschis aseară gura și și-a arătat caninii.*

*Creasta cocoșului, cum vine frigul,
Începe-a cânta cu-cu-ri-gu!*

*Azi dimineață, căpățânile de curechi
Aveau, nu știu de ce, urechi.*

*Coada-șoricelului, în culmea prostiei,
A declarat că vrea să aparțină zoologiei,
Deoarece
Ea e o părticică din soarece.
(Îngrijorat de purtările ei,
Poetul Gheorghe Tomozei,
Ca să-i mai potolească pornirea zănatică,
A scris o Carte de motanica)*

*O păstaie de rostopască
S-a exprimat că ar avea rost să pască.*

*Cum vine primăvara, cartoful devine îndrăzneț
și își crește, în beci, colți de mistreț.*

*Mazărea,
Cum presimte că va fi pusă-n borcane,
Iși schimbă două consoane
Și o face pe pasărea.*

*Până și laurul
(Fiind ba dafin, ba laur)
O face pe balaurul,
Înfoindu-și solzii de aur
De pe spate
Și amenințând cu frunzele-i dințate.*

*O leurdă surdă
Se crede leu ce face urdă.*

Porto-calul

S-a dat și el pe jumătate cu calul.

*Ied-era, nici nu-mi vine să cred,
Și-a arătat printre frunze botul de ied.*

*Liliacul, fiind de când e el schimbător,
Când vrea e plantă,
Când vrea e șoarece zburător.
Dar să ne oprim aici,
Căci lucrurile devin alarmante,
Și să lăsăm plantele să rămână plante,
Să nu mai încurajăm pornirea lor usuratică
Și lipsită de logică,
Căci asta ar însemna
Să schimbăm Grădina Botanică
În Grădină Zoologică.
Și astfel, tot împerechind la cuvinte și rime,
Am putea fi autorul unei crime.*

*Și n-am vrea, din cauza unei poezii,
Să intrăm în scandal
Cu dulcele și stimatul
Regn vegetal.*

OMIDA CU GRAD DE FLUTURE

*O omidă Tânără, dar cu personalitatea formată,
Mare filozoafă și învățată,
Citea pomii de prin livezi
Ca pe niște biblioteci fragile și verzi.*

*Sârghiuincioasă, elevată și frunzofilă,
Buchisea tomuri întregi, capitol cu capitol, filă cu filă,
Ba chiar aş zice că, absorbită
De marea aventură a minții,
Mânca tocmai carteia, o rodea cu dinții.*

*Iar când s-a simțit o omidă foarte învățată,
N-a mai suportat starea ei
De ființă neterminată,*

*Și câteva zile a mâncaș doar expresii înariestate,
Ca să-i crească aripi pe spate.*

*Astfel omida s-a pomenit dintr-o dată
Trecută în altă stare, evoluată:
Un fluture erudit cu mustați și baston
Și cu poreclă de papion,
Filozof cu prestanță și cu renume,
Care poate fi primit
La cea mai înaltă Academie din lume
(La cea a insectelor, cu catedra pe-un buture),
Așa cum se cuvine unei omizi
Cu doctoratul în fluture.*

O EGRETĂ POETĂ

*Spre primăvară, în Delta Dunării,
Cea vestită în arta scrierii și a spunerii,
Apără o Egretă
Cu aere de poetă.*

*Fiindcă preferă să mănânce stridie,
Stârni de îndată invidie.*

*„Deși are pene – nu are pană,
Zicea Lebăda, olimpiană,
Ce mai – nu are talent!
Păcat că-i născută în Orient.“*

*„Ce-i de baltă – tot broaște mănâncă“,
O bârfea Cioara nătângă.*

*„Vedeți ce se-nfoaie? O-ho
Nu cumva se crede e-Greta Garbo?“
Striga ca să-l audă toți
Nagâțul, crezându-se mai cu moț.*

*„În textele ei prea des se repetă
Cuvintele rac și crevetă“,
Clămpănea Cocostârcul,
Tulburând și mai mult smârcul.*

*„Cum poate fi poetă
O banală Egretă*

*Migratoare, ce numai cutreieră?
Să fi fost, cel puțin, o e-Greier-ă!“
Tărâia și Greierul,
După ce terminase cu treierul.*

– Și? Și ce făcu Egreta?
– A migrat înapoi înspre insula Creta.
*Iar noi (fiindcă-a venit toamna) acum stăm
și r-Egretă-m, r-Egretă-m...*

CASA BUNICII

*Iar casa ta, bunică,
Îmi pare, mai degrabă,
Un cuib de rândunică
Sub streașină de iarbă.*

*Curată cum e neaua
Si-albastră ca mărgica –
O văruiește steaua
Si-o mătură furnica.*

*O știu toți ghoceii
Si cucii din ariniști,
Si toată vara miei
În jurul ei pasc liniști.*

*O luminează-n noapte –
Legate sus, de grindă –
Gutuile răscoapte
Cu miros de colindă.*

*La dulcile gherghine
Țesute în lăicere
Vin micile albine
Ca să culeagă miere.*

*Pisicile în tindă,
Cum deapăna la gheme,
Îți pare c-au să prindă
Un fir pierdut de vreme.*

*De-ajuns o vorbă-două
Să strig pe la ferestre –
C-apar, cu ochi de rouă,
Toți iezi din poveste.*

*În umbra din unghere
Răsar pe loc piticii –
Să desertăm de miere
Ulcioarele bunicii...*

*În casa asta mică,
Atât de dulce mie,
Miroase-a tufănică
Sau poate-a veșnicie?*

(Din placetele pentru copii,
în curs de apariție, *Dacă vrei să fii Columb*)

RĂNI DESCHEISE ALE NEAMULUI (Tabletă)

Ştefan Hostiuc

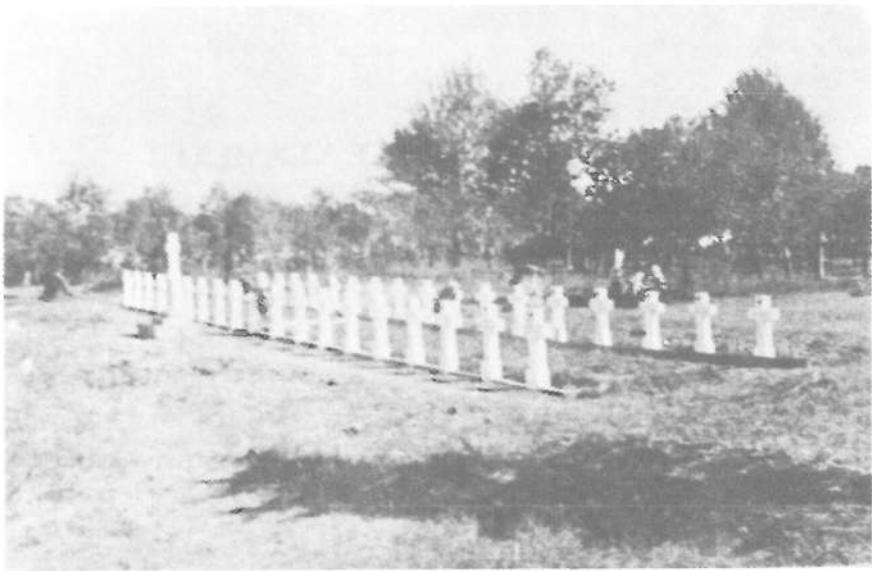
La cumpăna anotimpurilor, când se-ngână iarna cu primăvara, clopoțele durerii naționale bat în amintirea și întru pomenirea martirilor de la Lunca și Biserica Albă, altare de jertfă colectivă ale românilor bucovineni dornici de libertate. Căci și Fântâna Albă, cu larga sa deschidere spre obcinele străbune, și Lunca, scăldată de apele bătrânlui Prut, cea care a primit cu o lună înaintea Varniței, spre veșnică odihnă, trupurile mitraliate a sute de măhaleni, ostrițeni, horecenii și boinceni, sunt răni încă deschise.

Din dorința de a nu înstrăina pământ amestecat cu sânge, cei ce reprezentau în vara anului '40 conștiința românească, vor fi crezut atunci că fac un arbitraj solomonic. Fierastrăul războiului se punea de-a curmezișul peste Țară, și Țara era pusă în față unei dileme: să piardă luptând sau să renunțe pașnic la o parte din propria ființă. Cu inima zdrobită a ales ultima soluție. Dar ea nu-și avea pandantul arhetipal în gestul de sacrificiu al mamei din parabola biblică, gata să-și dea odorul femeiei străine numai să evite tăierea lui în două. Căci tocmai acest gen de tăiere în două s-a făcut atunci. Deși, momentan, n-a curs sânge.

Și totuși, lăsat în brațe străine, pământul s-a revoltat: i-a cerut neamului, pe care-l odrăslise la sănul său nu veacuri, ci milenii, partea de jertfă care i se cuvenea. Rușinea neputinței noastre de a-l fi păstrat întreg, de a nu-l fi lăsat pradă fierastrăului străin și, mai cu seamă, fierastrăului propriu

Montarea crucii pe locul unde au fost impușcați bucovineni în februarie 1941 (lângă satul Lunca)

Crucile celor împușcați la Lunca – Cimitirul Mahala, 1943

noastre lașițăți, trebuia spălată cumva la Fântâna Albă, la Lunca sau oriunde în altă parte.

Grea cumpănă pentru rieamul românesc acea vară a anului 1940, când, strâns cu uşa Kremlinului, era nevoie să-şi refuleze pulsuinile instinctului de apărare, pentru ca, la un interval de numai câteva luni, lacrima Fântâni Albe, urmând lacrima Luncii, să-i spele obrazul însângerat. După această ofrandă nimeni nu mai poate să spună că, părăsit, pruncul și-a uitat mama, primind-o cu supușenie pe viitoarea „macehă“ (mașteră). Partea instrăinată a ființei noastre a săngerat chiar în leagănul ei mușatin, nu altundeva, la vreo altă margine sau mijloc de țară. Întreaga întindere a Moldovei crucificate s-a cutremurat de durere, cu ecou prelung dinspre obcinele Arboreoasei spre Gurile Dunării, dinspre apele dulci ale Bucovinei, amestecate cu amarul sălcii al Luncii și Fântâni Albe, spre valurile sărate ale Mării Negre în legământ tăinuit cu lacrima românului.

Ceea ce, la prima vedere, părea a fi o încercare disperată a unor oameni, instrăinăți de patrie, de a răzbate la frații lor de dincolo, un exod de populație din nordul furat în sudul liber, scăpat de îmbrățișarea bolșevică aproape incredibil, ca prin urechea acului, este, de fapt, la un alt grad de înțelegere a evenimentului, vizându-i semnificațiile profunde, o încercare a săngelui românesc de a circula cu orice preț sau, dacă vreți, cu orice risc prin trupul sfârtecat al țării. Căci inima națiunii bătea acum cu o putere și mai mare. Pulsa ubicuu. Poporul se frământa. Căuta o soluție salvatoare. S-a adunat la Hliboca. N-a fost înțeles. A pornit cu prapuri spre frontieră. N-a fost cruceat. Sacrificiul era iminent. „Căpitanal ne-a spus să nu ne ducem la frontieră că vom fi împușcați, mărturisea un participant, Gheorghe Ursache, gospodar din Suceveni. Iar mulțimea i-a răspuns în mii de glasuri: «Mai bine să ne împușcați la graniță, decât să ne furați noaptea cu camioanele și să ne duceți în

Mahalenii în cimitir. 1942

Siberia» (Ziarul *Bucovina* din 24 august 1942). Angoasa nopților, trecută prin chinui-toare transferuri lăuntrice, se manifesta ziua sub forma unui amestec de curaj și disperare.

Semnificația acestui exod martiric rămâne încă neelucidată până la capăt. Frustrat, neiubit de cei ce-l luau în stăpânire, pruncul înstrăinat de mamă se întorcea, prin moarte, la sănul ce cu dragoste l-a zămislit.

DIN ARHIVA FAMILIEI NANDRIŞ

Satul nostru Mahala din Bucovina.

Însemnări pentru mai târziu (continuare)

de dr. Ionică Nandriş

XIII

În anul 1911 după bacalaureat am plecat la Viena să studiez medicina. Acasă veneam doar în vacanțe. A venit primul război mondial (1914-1918), am făcut războiul în armata austriacă regimentul croat 79 din Fiume. După război veneam în sat câte puțin. Am trecut asistent la Facultatea de Medicină din Cluj, am plecat în Franța pentru studii doi ani, m-am stabilit în București, fiind și aici asistent la Facultatea de Medicină. Am dat examen de docență și medic primar, boli de nas, gât și urechi. Am deschis cabinet de consultații și am început să-mi fac „o situație“ după vorba bucureșteanului. Dar, într-o bună zi, a mișcat un resort undeva în adâncimi de suflet și gândurile au pus stăpânire pe mine. Ele îmi spuneau că locul meu e mai folositor acolo, aproape de familie și de locurile copilăriei mele, decât aici în capitala

**Adăpost în Mahala
în timpul primului război mondial (1914-1918)**

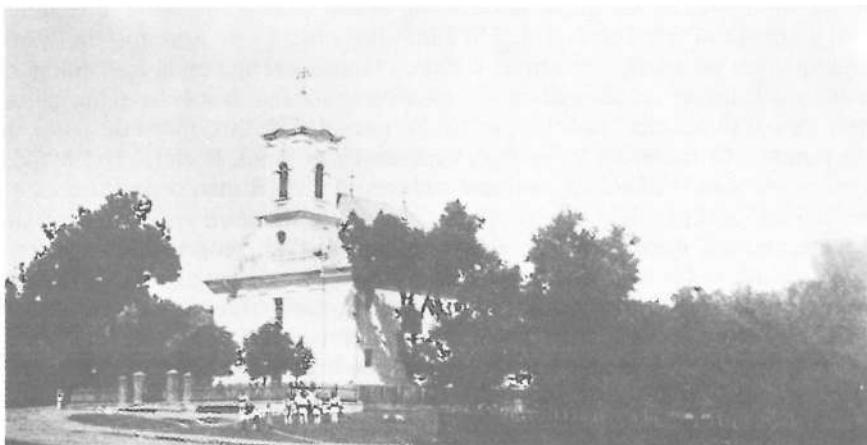
țării. Acolo, la marginea de neam românesc, în Cernăuți, se dădea o aprigă luptă națională. Românii bucovineni, uniti între ei până la Unire, au fost dezbinati și pe alocuri îndușmâniți de cluburile și interesul partidelor politice din București. Românii din Vechiul Regat, veniți acolo, cei mai mulți nici nu cunoșteau noțiunea de luptă națională, nici de primejdie minoritară. Ei s-au împrietenit repede cu cercurile minoritare, care, având o situație materială mai bună, le oferea mai mult celor veniți din alte părți. Și minoritarii aveau o tehnică superioară înțelegerii celor veniți din interiorul țării în câștigarea de teren național și economic. Rezultatul s-a văzut după două decenii și se vede și azi.

În anul 1929 m-am mutat la Cernăuți, având șefia secție de boli de nas, gât, urechi a Spitalului din Cernăuți. [...] Și cum satul nostru este aproape de Cernăuți, eram foarte des pe acasă, stăteam de vorbă cu țărani, cei mai mulți foști colegi de-a mei din școala din sat, căutam să cunosc necazurile și neajunsurile lor și mă gândeam mereu „ce s-ar putea face” cu folos practic. Nu rareori dădeam o mână de ajutor, unde și cât puteam. Oamenii au început să vină unul câte unul, la sfat, când îi apăsa o nevoie mare. Și în felul acesta, oamenii au început să aibă încredere, după ce atâtia „binefăcători” i-au păcălit. La temelia unor acțiuni de ajutorare a sătenilor trebuie să fie cinste, muncă, dezinteres. Am schițat în cap un plan propriu de activitate, am cântărit cât am putut mai bine posibilitățile de realizare și oamenii de colaborare, încât, fără să dezvăluie toate gândurile, am trecut la înfăptuire, ferindu-mă de-a face planuri mari, promisiuni și accentuând că totul depinde de înțelegerea lor, de munca și unirea lor pentru a face ceva folositor pentru sat. În anul 1935 am înființat în Mahala o secție a *Societății pentru Cultură din Bucovina* cu sediul în Cernăuți. Lumea s-a înscris în această secție, ca membri, fără multă vorbărie. Sediul acestei secții a fost la început în școala din sat. Era o activitate culturală, la început cu teatru, jocuri naționale, coruri, conferințe pe înțelesul sătenilor și cu probleme ce-i interesa. În timpul acesta observam lumea și am avut convingerea că ar fi în stare și de mai mult.

Într-un memoriu adresat Comitetului Central al *Societății pentru Cultură din Bucovina*, am cerut să pună în program și buget, dacă se poate, și clădirea unei case naționale în Mahala, unde exista o secție viabilă. În primăvara anului 1937, Casa Națională din Mahala a fost sfântită și predată secției. Această Casă Națională avea o sală mare, cu 400 locuri, pentru manifestări culturale, avea șase camere și un mic subsol pentru o mică uzină electrică. O dată luată în primire Casa Națională, m-am gândit la folosirea ei practică, activă, în folosul satului. Aveam ore de acea barbară „culturalizare a satelor”, care dăinuie în parte, și de nefolosirea, în mod practic și permanent, a unei asemenea clădiri mari. În gând aveam planul schițat, dar nu eram sigur ce se va putea realiza și nu voiam să încep un lucru care, dacă nu reușea, era în măsură să compromită toată acțiunea. *Aveam o groază de vorbe mari și fapte mici.* Și în gândul meu aveam schițată o formă de viață culturală, colaborarea efectivă a sătenilor. Ei să muncească, ei să aibă folosul, ei să vadă și să învețe ce înseamnă a munci cinstit și ce foloase pot avea. La inaugurarea Casei Naționale a fost tot satul, dar și foarte multă lume străină venită din Cernăuți, din părțile Sucevei și Câmpulungului. Și întâmplător un englez, deputatul Hannah cu cei doi fii ai lui, care studiau religia ortodoxă la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Acești englezi erau surprinși de existența satelor românești de peste Prut, fiind informați, acasă la ei, de propaganda ucraineană din Anglia, că în Bucovina de miazănoapte sunt numai ucraineni și, din acest motiv, ei cer anexarea acestei părți la Ucraina. Tot cu această ocazie s-a ținut o consfătuire cu toți intelectualii din Mahala și s-a hotărât crearea de burse prin

contribuția lunară a fiecărui, pentru ajutorarea celor mai buni elevi din școlile medii și a unor ucenici cu tragere de inimă pentru meseria lor. Avansurile în bani pe loc au fost neașteptat de bune și binevenite. Tot așa s-au obligat să trimită cărți pentru biblioteca secției. E bine să amintim că sătenii au adus și ei contribuția lor la clădirea acestei *Case Naționale*, prin munca lor, prin căratul cu căruțe și care cu boi de material de construcție din Cernăuți, de piatră, nisip, lemne, prundis etc. Toate făcute benevol și fără nici o propagandă.

În timpul acela am format un mic comitet de oameni de seamă din sat și totdeauna le spuneam o parte din program și-i lăsam o săptămână să-l cântăreasă,

Biserica românească din Mahala, înainte de mutarea sa prin montarea turlelor de clopot pentru a-i schimba stilul

să-l judece și duminica ce venea îmi spuneau dacă e bun gândul sau nu, dacă are şanse de reușită, care este părerea sătenilor. Acest sfat mi-a fost de mare folos. Înțâi, că-mi aduceau unele propuneri bune; al doilea, sătenii erau destul de lămuriți și nu era nevoie de prea multe explicații și, al treilea, în felul acesta se forma încrederea în cele plănuite și, o dată realizate, creștea încrederei în puterea lor proprie.

1. Mai întâi a luat ființă o *bibliotecă*, care a crescut repede prin donații particulare, prin cărțile trimise de *Societatea pentru Cultură din Bucovina*. S-a căutat să fie cărți aproape de înțelegerea sătenilor, apoi cărți cu conținut practic, dar și cărți pentru intelectualii satului – istorie, literatură, artă, albume cu vederi din țară etc. A mai luat ființă o sală de lectură, cu ziare, reviste de diferite specialități, reviste ilustrate, având grijă să fie controlate și eliminate tot ce era pentru popor. Dar s-a introdus și un sistem pentru ajutorare, și un mic control dacă săteanul a citit sau nu carteau împrumutată, dacă tot ce „scria la gazetă“ era bine înțeles. Bibliotecarul era obligat să cunoască cartea împrumutată și, când o aducea săteanul, începea, pe departe, să-l întrebe dacă i-a plăcut și ce i-a plăcut mai mult. Văzându-se controlat, cel ce împrumuta cartea, o citea serios, căci știa că va trebui să spună ce i-a plăcut etc. Sala de citire era numai duminica frecventată de săteni. Și atunci, în fiecare duminică după masă, era de serviciu un intelectual din sat care citea împreună cu sătenii ziarele, comentă nouățile zilei sau explica probleme de agricultură, juridice, politice etc. ce apăreau în jurnale sau reviste. În felul acesta biblioteca și sala de citire își îndeplineau

scopul și rostul lor. A venit, apoi, și un aparat de radio, și, seara, sala de citire era plină. Ascultau știrile la radio, conferințe și muzică populară sau piese de teatru pentru nivelul lor.

2. Într-o duminică, un țăran din sat, aduce la Casa Națională un dintre enorm de mamut – cântărea 8 kg și un sfert – câteva vârfuri de suliță din cremene și m-a întrebat ce-o fi „aiestea“. Surpriza a fost mare și neașteptată. Când l-am întrebat de unde le are, mi-a răspuns nevinovat că „chiatra asta (ărăta dintele de mamut) am găsit-o în malul râpei din Cujușna și cremenele au ieșit în urma plugului, când eram

**Icoana lui Ștefan cel Mare și Sfânt,
din biserică din Mahala**

în toloacă la Budeni“. De aici a luat naștere ideea unui *muzeu al satului Mahala*. L-a vorbit oamenilor într-o duminică la Casa Națională, ce-i un muzeu, la ce folosește, și cum se poate face, dacă strângem orice lucru vechi, oricum ar fi. În felul acesta, se păstrează lucruri ce ne vorbesc de vremuri de demult și cei ce vor veni în urma noastră vor putea vedea ce-a fost odată pe aici, privind multe lucruri de la oamenii ce-au trăit odată pe aceste locuri, lucruri ce s-ar pierde fără păstrarea lor în Casa Națională. L-a vorbit de portul vechi, de oale și străchini, de fluiere, de ouă închistrate* și de multe alte lucruri vechi, ce s-ar putea găsi în gospodăriile oamenilor, aruncate în cine știe ce colț. Și urmarea a fost că în fiecare duminică, oamenii aduceau fel de fel de lucruri vechi: cămăși cu altiță, fluier gemene, oale și străchini vechi, port vechi, cuietoare de lemn, pluguri de lemn, cărți vechi etc. În scurt timp s-a înjghebat un bogat muzeu, cu dulapuri făcute anume în sala de citire. Și pe urmă a fost mărit și în altă încăpere. Erau lucruri și obiecte de artă populară și folclor de nebănuință valoare.

* Încondeiate (regionalism).

3. Săpături arheologice. După indicațiile sătenilor, au fost identificate opt locuri de așezări omenești preistorice. Sub conducerea d-lui Ambrosievici, asistent la catedra de Paleontologie a Universității din Cernăuți, s-au făcut două veri la rând săpături arheologice și au fost descoperite vechi așezări omenești, cu vetre arse, cu unelte de prelucrare a pieselor din cremene și lut ars, nenumărate figurine de oameni și animale, râșnițe preistorice, vârfuri de sulită de cremene, ace, ferestrele, ciocane de cremene, blocuri de cremene cu 26 fețe, din care tăiau uneltele, hârburi de vase arse,

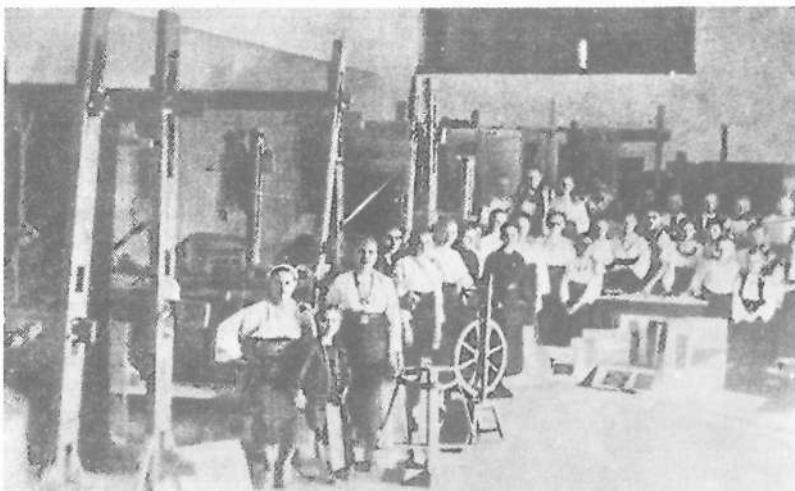
**Şantierul de săpături arheologice din Mahala.
Ion Nandriș (sus)**

greutăți pentru unelte de pescuit etc. Toate în număr mare. Unele piese au fost prezентate la un congres de arheologie din Cernăuți în 1938. Au apărut o serie de articole în ziar și reviste despre descoperirile arheologice din Mahala. Mai păstrează o cutie plină cu asemenea obiecte, găsite la săpăturile din Mahala, într-un singur loc de așezare omenească preistorică, pe acele locuri.

4. Înființarea unei „Cooperative de Consum“. Începutul a fost greu. Oamenii nevoiași au pierdut încrederea și banii, cu alte două asemenea cooperative. Dar în cele din urmă au subscris suma de 30 000 lei, adică 60 părășii a către 500 lei, cât se cerea pentru aprobarea unei asemenea cooperative. Cooperativea s-a instalat repede într-o cameră din Casa Națională, vânzător s-a găsit un om din sat și supravegherea era dată în sarcina unui învățător pensionar. S-a adus tot felul de mărfuri, după indicațiile sfatului bătrânilor din sat. Tot la sfatul lor am aflat ce lipsuri mai mari are satul. Atunci am vorbit la Federala Cooperativelor din Cernăuți, am garantat pentru o sumă mai mare și, în două săptămâni, în gara Mahala au sosit pe adresa cooperativei: un vagon cu bumbac, un vagon cu porumb, două vagoane cu lemn de construcție (bușteni de brad, scânduri etc.), un vagon cu sare pentru animale. Vesteau aceasta de necrezut, a mobilizat satul, oamenii cu căruțe și care umblau ca furnicile de la gară la cooperativă. În mai puțin de zece zile marfa s-a vândut ca pâinea caldă. Era mai ieftină ca cea din Cernăuți și o aveam în sat. Mai ales bumbacul a mobilizat toate gospodă-

nele. Veneau femei și din satele vecine după bumbac. Costul mărfii s-a vărsat imediat la Federala din Cernăuți și cooperativa s-a ales cu un frumos venit. Și aşa a mers tot anul. Gheața neîncrederii s-a topit. Lumea a năvălit la cooperativă să se înscrie ca membri. Cooperativa s-a înființat în aprilie și când, la 31 decembrie, s-a făcut bilanțul, fiecare părăsie de 500 lei a primit ca venit 540 lei. Și ordinul a fost ca la adunarea generală fiecare părăș să-și primească plicul cu 540 lei, rămânând mai departe părăși cu părăsia ce-au subscris-o la început. Efectul a fost neașteptat. Din neîncrederea de la început, s-a născut entuziasm. Cei mai mulți, au înapoiat venitul de 500 lei ca o a doua părăsie. Din 30 000 lei, capital la înființare, la sfârșitul anului deverul era de opt milioane patru sute mii lei. Secția s-a întărit, dar și încrederea satului. Din venitul cooperativei s-au repartizat sume pentru fondul cultural, fondul social și, altul, fond de rezervă.

5. *Atelierul de țesut covoare românești și persane*. M-am gândit că sala de festivități din Casa Națională să nu stea peste săptămână fără folos. În Cernăuți am găsit un armean mai în vîrstă, refugiat din Turcia, și care, după spusele lui, ar fi avut la Constantinopol un mare atelier de țesut covoare orientale. Aici o ducea greu, ocupându-se cu comerțul de covoare. Am stat de vorbă cu el, l-am dus la Mahala să vadă sala și pe loc ne-am înțeles și-am făcut cu el contract în regulă. Am scos aprobarea de funcționare pentru atelier. Obligațiile lui erau: să organizeze acel atelier și să funcționeze numai cu personal din sat, să învețe fete care isprăvise școala din sat. Pentru țesutul covoarelor orientale, plătea primele două săptămâni, 20 lei pe zi

Atelierul de țesut covoare din Casa Națională (1939)

fiecărei lucrătoare, iar pe urmă în acord pe m^2 , cu trei categorii de calitate, socotită după numărul nodurilor pe cm^2 : 800 lei m^2 calitatea întâi, 600 lei m^2 calitatea a doua și 400 lei m^2 calitatea a treia. El suporta tratamentul și ajutorul de boală al lucrătorilor. El comercializa produsele atelierului, având obligația ca 2% din suma vânzării să o verse secției și toate resturile de lână să le predea secției. Nu avea voie să vopsească lână în sat, ca să nu verse reziduurile de coloranți în pârâul satului. Se obliga, ca în fiecare sămbătă, să aranjeze „războaiele“ de țesut pe lângă pereții sălii, ca duminica

sala să poată fi folosită pentru conferințe etc. Rezultatul a fost și aici neașteptat. Erau 22 de „războaie“ cu 60 de fete din sat care de prinse repede tehnica țesutului covoarelor orientale. Venitul fetelor era frumos, ca și al secției. Din resturile de lână s-au făcut de către meșter, adus din Cernăuți, saltele și plăpume. Mai întâi, fiecare lucrătoare a primit gratis o plăpumă și saltele pentru un pat. Apoi s-au pus în vânzare la cooperativă, cu un preț modest. Nu se puteau face aşa repede câtă cerere era. E drept că oamenii în sat se acopereau cu cojoace vechi sau țoluri de cânepă și pe pat un țol. Și aceste produse le-au fost de mare folos.

6. *Atelier de fierărie și altul de rotărerie și dogărie*. Se simțea mare lipsă în sat de asemenea meșteșuguri și meșteri. Poate nu cu hârtie de calificare, dar buni meșteri, erau în sat. Secția a închiriat la un gospodar din centrul satului un grăjd mare, pe care l-am modificat în două ateliere. Condițiile erau bune pentru toți. Secția a înființat aceste două ateliere, a plătit chiria lor, a cumpărat toate sculele necesare pentru fiecare atelier și a asigurat o cantitate suficientă de material. Meșterul avea 40% din încasările lucrătorilor și obligația să aibă cel puțin trei ucenici, dintre copiii satului. Din încasări, 30% vor servi la plata ucenicilor, 15% pentru amortizarea uneltelor și materialului și 15% va fi venitul secției. Un învățător era înșarcinat cu supravegherea bunului mers al atelierelor și controlul ca fiecare lucrare să fie trecută în registru și banii vărsăti secției. Dacă un meșter ar fi fost necinstit, contractul prevedea darea lui afară și despăgubirea valorii lipsă din inventarul lui particular. Și lucru a mers bine.

7. *Înființarea unei cărămidării*. În sat era lipsă de material de construcție. Lemnul era tot mai scump, fiindcă se exporta mult. Din sat erau lucrători vechi, de zece ani și mai bine, la fabricile de cărămidă din Cernăuți. Am stat de voarbă cu acești oameni și le-am propus înființarea unei cărămidării în sat, unde să lucreze și să conducă ei, în condițiile în care lucrează și celelalte ateliere. Oamenii au primit cu bucurie. Nu mai trebuiau să facă drumul în fiecare zi la Cernăuți. Primăria ne-a dat și o râpă, care avea și apă și nisip și pământul potrivit. Secția a făcut instalațiile necesare și a dat bani pentru combustibilul necesar arderii cărămizii. Cărămidăria a început să scoată serii de cărămizi bune, mai ieftine ca cele din Cernăuți. Cererea a fost mare și veneau și din satele vecine. Întreprinderea a dat bune rezultate și cărămida avea numele „Mahala“ pe ea.

8. *Curs de bucătărie*. În lunile de primăvară – februarie, martie – s-a organizat în Casa Națională un curs practic de bucătărie pentru fete și gospodine. O preoteasă văduvă din Cernăuți, pricepută în treburile bucătăriei, a fost angajată pentru două luni să facă acel curs, pe care l-a organizat într-o cameră din fund. Cursul era gratuit și fără obligații. În fiecare zi o „elevă“ era de serviciu în bucătărie – adică era obligată să aducă de-acasă materia primă pentru meniul din acea zi, aranjat mai dinainte. Eleva, ajutată de celelalte, pregătea, fierbea, cocea, totul din materialul ei și celelalte învățau privind, ajutând, ascultând sfaturile preotesei. Această elevă de serviciu pleca acasă la prânz cu mâncarea făcută în acea școală de bucătărie. Și în fiecare zi era altă elevă. Rezultatul a fost și aici nespus de frumos. Femeile au învățat să folosească multe alimente și în mod variat în bucătăria lor zilnică. Aceste produse erau în gospodăria ei, dar nu erau folosite bine. S-a simțit în sat influența acestei metode de bucătărie practică.

9. *Viața culturală*. Odată cu organizarea vieții practice din sat ..., n-a fost neglijată nici partea culturală. Dar și aceasta, a fost organizată cu o anumită socoteală și după posibilitățile date. Ca principiu, să fie pe înțelesul țăranului și, cât se poate, să nu fie neglijate și părțile de folos practic și imediat.

În fiecare duminică după masă se țineau conferințe, nu lungi, cu subiecte de cultură generală și de folos practic. Conferenția erau suficienți, din Cernăuți și dintre intelectualii satului. Aceste conferințe erau totdeauna urmate de un program, să-i zicem artistic: teatru, cor, jocuri naționale, recitări, cântece etc. Astfel s-a făcut, pe scurt și pe înțelesul sătenilor, toată istoria românilor, capitole din literatura populară: Creangă, P. Dulfu, poezii populare cu recitări etc. Din Eminescu s-a recitat *Doina* și, spre surprinderea noastră, sala a înțeles și s-a manifestat prin aplauze neobișnuite. S-au ținut conferințe, din domeniul medical, din medicina veterinară, de către medici veterinari, despre îngrijirea vitelor, creșterea animalelor, albinărit, creșterea peștilor

Irozii – în Mahala

în micile lor iazuri etc. Conferințe despre constituție, despre legile administrative și fiscale, atât cât le trebuieesc lor, în viața de toate zilele. N-a lipsit și conferința despre păstrarea portului, legendelor, datinilor, credinței etc. și lumea venea duminica după masă la Casa Națională fără vreo invitare, de nu încăpeau în sală. S-au organizat mici excursii la Hotin și la unele mănăstiri ale Bucovinei, au venit satele din vecinătate cu programul lor artistic ca invitate și Casa Națională și Secția Mahala au fost în satele vecine cu programul lor.

10. *Fondurile Secției* erau destul de mari și gospodărite cu socoteală. Din fondul social s-au dat ajutoare în cazuri de nenorociri ale unor oameni din sat, la școală din sat secția a înființat o mică cantină, unde la orele zece fiecare elev primea un pahar de lapte și o chiflă. Tot la școală s-au împărtășit la copiii nevoiași și silitorii la carte cărti de școală, cărti de citit potrivite cu vîrstă lor și rechizite școlare. În ajunul Crăciunului, se țineau în fiecare an la Casa Națională serbări de Crăciun cu stele, colinzi etc. ale copiilor. Se dădeau regulat premii numeroase în bani, pentru cele mai frumoase stele și colinzi. Cu acest prilej, se împărtășeau și ajutoare oamenilor nevoiași dar muncitori, bolnavilor cronici, celor bătrâni, care nu aveau pe nimenei să-i ajute etc. Aceste ajutoare se făceau după propunerile sfatului bătrânilor și ei spuneau ce-ar folosi mai bine fiecărui oropsit de soartă. Se împărtășeau îmbrăcăminte, alimente și bani. Principiul era să fie date ajutoare serioase, nu simbolice și la oameni ce meritau pe deplin. *Și înceț, înceț s-a creat în sat o viață nouă.* Lumea se mai înviorase, avea

parcă mai multă încredere în propriile ei puteri. Peste săptămână și duminica în Casa Națională era parcă un stup de albine în plină activitate. Duminica se aduna lumea nechecmată, unul sau doi intelectuali erau regulat de serviciu, ca să poată da îndrumări la unele chestiuni ale sătenilor. Programul de duminică se ținea cu mare regularitate. Un învățător a primit locuință în Casa Națională, cu obligația de-a supraveghea totul și de-a putea primi oaspeți în orice zi. Era opriț accesul gazetarilor și orice publicitate. Atelierul furniza covoare orientale, la comanda oricui și în special marelui magazin de covoare orientale din București, Djaburow. Prin această firmă, atelierul de covoare din Mahala a primit și executat comanda unui covor oriental de dimensiuni neobișnuite. Covoarele din Mahala aveau un semn convențional cunoscut numai de cel ce scrie aceste rânduri și de Sarian, conducătorul acelui atelier. Semnul era un „M” țesut discret, în cele patru colțuri, pe dos. Cerințele se înmulțeau și atunci s-a aprobat să aducă doi armeni din Constanța, care erau buni cunoșcători a tuturor tipurilor de covoare orientale, buni desenatori în culori a diferitelor motive, a diferitelor covoare orientale. Ei mai controlau calitatea, să nu aibă nici un defect covoarele ce ieșeau din acel atelier din Mahala.

La București a fost un proces destul de serios. Un armean, negustor de covoare, i-a vândut lui Mihai Antonescu două covoare veritabile orientale și confirmate de un specialist – probabil aranjat de vânzător. Pe urmă, un altul a spus că sunt indigene – după un timp oarecare. La proces, firma Djaburow a cerut să vină cineva din Mahala, ca să spună dacă acele covoare au fost lucrate acolo. Sarian a fost la proces ca expert și a confirmat că originea acelor covoare este atelierul din Mahala.

Prof. Gusti, conducătorul „Institutului Social“ din București și cu mare trecere în lumea bucureșteană, a fost să vadă cum este organizată acea secție în Mahala. Și a rămas surprins de ce văzuse. Cunoștea școala și atelierele de țesut covoare ale generalului Ion Manolescu, care conducea și Casele Naționale din Breaza. Dar acolo era o organizare mai mult comercială. În Mahala era o altă formă, o altă idee. Aici conduceau, aproape peste tot, țărani din sat, ajutați de intelectualii satului, supravegheati și îndrumați de cel ce scrie aici. Ne-a propus ajutoare mari și o încadrare în „Institutul Social Român“. Nu am putut primi nimic, fiindcă i-am spus: „noi suntem ai Societății pentru Cultură din Bucovina“. A fost și președintele „Astrei“ din Transilvania, Prof. Dr. Iuliu Moldovan, în vizită în Mahala, ca și ministrul Învățământului, Prof. I. Petrovici, ministrul Dr. Zăgre, intelectuali din Iași, București și Constanța. Pentru viitor erau luate în vedere și gata de realizare încă alte ateliere: unul de țesut pânză de saci din urzică, un atelier de cojocărie, altul de cizmărie, o moară cu motor etc. Era o placere să urmărești viața plină de voie bună, încredere, și mândrie a oamenilor din sat. În Casa Națională se concentrase parcă toată viața satului. Primăria era aproape uitată. Angajasem și un avocat din Cernăuți, care primea mahalenii, cu diferite necazuri și judecăți. Îi sfătuia, îi îndruma și, la nevoie, le recomanda un avocat român și, în felul acesta, îi ferea de a intra pe mâna unor avocați străini, care îi exploatau, până le luau și sumanul de pe umeri. Aceasta era starea, atmosfera din satul nostru Mahala până la sfârșitul lui iunie 1940.

XIV

A venit, aşa pe neașteptate, acea năprasnică zi de 28 iunie 1940, zi de vineri, când puhoiul roșu, barbar, al rușilor, aliații lui Hitler atunci, „camarazi“ sau „tovarăși“ în metode de invadare și întindere a puterii pe pământ străin, s-a năpusit asupra

Bucovinei de miazănoapte și a Basarabiei. În ziua de 28 iunie 1940, rușii, care în alianță cu Hitler, au împărțit, în septembrie 1939, Polonia, în vara lui 1940 au împărțit, împreună, pământul României. Cum am spus, în iunie, rușii au ocupat, fără drept și cu putere armată, Bucovina de nord și Basarabia. Hitler a silit România și a dat în dar, ca răsplătă pentru alința cu Bulgaria, Cadrilaterul Bulgariei. Asta a fost în iulie 1940, iar, în august 1940, prin dictatul de la Viena, a luat o mare parte din Ardeal și l-a dat ungurilor. Iar Hitler a ocupat, politicește și militar, restul ce-a rămas din pământul României ciuntite groaznic, fiindcă avea neapărată nevoie de benzina, grâu și lemnul României pentru mașina lui de război. Fuga dezordonată a autoritațiilor românești și groaza de năvala bolșevică nu se poate descrie de un simplu muritor.

Scolile, tribunalele, administrația funcționau normal în acea zi de vineri, când rușii ocupaseră gara Moși, la 2 km de Cernăuți. Era ordin să-și facă fiecare datoria, căci altfel vor fi dați în judecată pentru crearea de panică. Unde și de unde era trădarea? Noi bănuim că era de sus de tot. Am văzut elevi de liceu rătăcind năuciți pe străzile orașului, neștiind ce să facă. Am văzut magistrați și profesori fugind nebunește acasă să-și ia familia și să plece repede din oraș. Străzile spre gară aveau un aspect de nedescris. Bărbați, femei, copii umpleau străzile, toți grăbiți spre gară. Mijloacele de transport dispăruseră din oraș. Vedeai femei târâind geamantane și boccele pe jos, alții duceau ce-au putut lua în cărucioare de copii sau tăărăboanțe. Mai mulți români care găseau o căruță veche de vândut, o cumpărau cu bani grei, punea fiecare ce avea în căruțe și luau drumul spre Suceava, trăgând ei căruțele. Multă lume a rămas pe loc, neavând posibilitatea de transport. Iar în timpul acesta de groază pentru români, minoritarii ... Înșirați pe trotuare priveau zâmbind cu satisfacție nenorocirea „bine meritată“, cum spuneau, și așteptau, cu ochii plini de bucurie, sosirea rușilor. Aceasta a fost situația noastră văzută și trăită de mine în Cernăuți, în ziua de 28 iunie 1940.

Satele au rămas pe loc. N-au avut timp să fugă și să se pregătească de fugă. Și prefectul a trimis vorbă că nime nu se mișcă.

XV

La începutul lui iulie 1941 (ziua opta) m-am reîntors în Cernăuți după eliberarea acestor locuri, prin război. Cel dintâi drum l-am făcut în satul meu natal Mahala. Cum am intrat în sat, am rămas adânc impresionat. Satul era parcă gol, fără vîță. Eram obișnuit cu ultițele pline de copii ce se jucau, cu lumea ce venea și pleca, ogrăzile gospodăriilor pline de viață: vite la adăpost, găște, găini, rațe, copii în ogrădă, unde gospodina ținea rânduielile ca un comandant de armată.

Astăzi ultițele goale, în ogrăzile gospodăriilor nici o vîță, nici o mișcare. Zgomotul mașinii stârnea altă dată curiozitatea copiilor și lătratul câinilor. Azi, mașina trece ca printre-un pustiu. Parcă am surprins niște chipuri de oameni speriați, ce observau prin gardul de nuiele ce se petrece în drum. Ajuns la casa surorii mele, găsesc totul pustiu, în ogrădă bălării crescute până la brâu. Ușile casei deschise, în încăperi puține lucruri din cele cunoscute. Intru în grajd, în studolă, în căsuță mică din curte, nime. Cușca câinelui goală. M-am răzămat de un stâlp al casei și priveam golul, neștiind ce s-a întâmplat. După un timp am ridicat capul și-am văzut trei oameni și-o vecină, stând tăcuți lângă mine. De la ei am aflat adevarul aşa în termeni simpli. Satul a fost pustit într-un an de zile de ocupația rusească prin arestări, deportări de

către ruși. Numai în noaptea de *12 spre 13 iunie 1941* au fost prevăzute după listele găsite în primărie deportarea a încă 2 000 de suflete. Le-au luat oamenilor tot ce aveau pe lângă casă ca hrana: vite, porumb, porci, găini, grâu, faină și aşa mai departe. Cine a putut ascunde câte ceva, acela a mai putut avea pentru el și ajuta pe alții cu alimente. Dar am observat că oamenii vorbeau încet cu mine, se uitau din când în când și la dreapta și la stânga și la spate. Fața lor exprima spaimă, neîncredere și frica de a nu fi auziți de alții. Și doar mă cunoșteau și știau că nu trebuie să se ferească de mine. Dar groaza celor văzute și întâmplate sub ochii lor a pus stăpânire pe sufletul lor. Îi chinuia nesiguranță și grija zilei de „mâne“. Mereu mă întrebau: „Da cu noi ce va fi, domnule doctor? Ce să facem și încotro s-o luăm...?“. Pierise dorința și puterea de-a începe munca de la început, de-ași reface cât de puțin gospodăria.

Am trecut pe ulițele satului și-am găsit același dezastru. Case goale, oameni stăpâniți de frică și nesiguranță. Drumul la Mahala l-am făcut des în vara lui 1941. Am căutat să le redau încrederea pierdută, puterea de muncă și de refacere. Autoritățile noastre din Cernăuți nu s-au interesat de nenorocirea satelor românești. Biserica și Mitropolia Bucovinei erau absente. Aveau preocupări mai lucrative. Și oamenii erau străini de loc, necunosători de probleme naționale locale și foarte preocupăți cu împărțirea fabricilor, depozitelor, prăvăliilor, magazinelor rămase de la evrei.

După ce a mai trecut valul de spaimă și groază, am putut sta de vorbă cu oamenii din Mahala și am aflat alte atâtea nenorociri, abătute asupra lor într-un singur an de ocupație bolșevică. Cum au intrat în sat în iunie 1940, s-au instalat cu oamenii lor pregătiți dintre veneticii satului oploși acolo. La două săptămâni, au început arestările și deportările foștilor primari sub români, a cărorva mici funcționari care n-au putut pleca, agenți fiscali, sanitari, ale țăranilor care au activat ca conducători locali ai diferitelor partide politice românești. În ianuarie 1941 au început deportările de săteni, după criteriile lor ascunse: chiaburi, răzbunări personale etc.

În noaptea de *6 spre 7 februarie 1941* (probabil după oarecare consfătuiri), aproape cinci sute de tineri și tinere și mai puțin tineri din Mahala s-au adunat în valea Prutului și-au pornit-o în marș spre frontieră României, cu gândul să treacă în țară liberă. Iarna era grea, omătul acoperise totul și nu prea aveau puncte de orientare. Drumul era greu din pricina omătului, dar oamenii au făcut cei aproape 14 km. Când au crezut că au trecut frontieră, s-au oprit să se odihnească și-au început să vorbească între ei. La un moment dat, au fost prinși din două părți de focuri de mitraliere rusești. Din cei *486 plecați din Mahala* au reușit să fugă peste frontieră, în România, 39 și unul, prefăcându-se mort, a reușit să fugă spre dimineață din câmpul alb de zăpadă, pătat pe o întindere mare de cadavre negre și sânge roșu. Nenorocirea aceasta s-a întâmplat în apropierea satului Lunca de pe malul Prutului și a frontierei vechi cu Bucovina.

Din ancheta făcută în părțile acelea în 1942 am aflat de la oamenii din Lunca, care au săpat gropile comune, că au săpat trei gropi mari, în care au fost aruncate cadavrele celor uciși de focul bolșevicilor. Oamenii aceștia au făcut săpături de explorare pe locurile unde își aduceau aminte că erau cele trei gropi comune. Dar apa Prutului a venit, două primăveri, mare, a mălit locurile, pe care au crescut bălării. Au putut da peste o singură groapă, în care s-au găsit 107 cadavre, în poziții de îmbrățișări și spasme ale groazei și morții. Toate aceste cadavre, multe identificate, puse în sicriu, au fost înmormântate după toate regulile creștinești în tintirimul din Mahala. Ceilalți își dorm somnul veșniciei în valea Prutului. Toți așteaptă ziua învierii și a dreptății.

Satul nostru nu s-a mai putut reface. Oamenii nu aveau tragicere de inimă să-și refacă viața de altădată. Pe ei îi apăsa tot timpul grija și gândurile ce vor face „mâne”? Judecata lor sănătoasă, nenorocirile prin care au trecut numai într-un singur an îi învățase să vadă, să cîntărească altfel întâmplările vieții, vicisitudinile vremii, răutatea și prostia oamenilor. Urmăreau cu mare atenție mersul războiului. Nu o dată m-au întrebăt oamenii din sat: „Da turcii ce fac, domnule doctor? Nu se mișcă?“ Aceste întrebări adesea mi-au dat de gândit. Vazăzică țărănci aceștia simpli așteptau o eventuală mântuire din sud. Urmăream de aproape viața și frământările satului. Îi înțelegeam dar nu-i puteam ajuta. Eram convins, ca și ei, că ziua de mâine nu ne va aduce bine. Ca să le mai ridic moralul și să le dău o preocupare, am intervenit la autoritățile superioare din Cernăuți și am obținut aprobarea clădirii unei Case de ocrotire în Mahala, de-o formă și cuprins nou. Într-un an clădirea mare cu etaj a fost cu toate instalațiile interioare. Ea cuprindea la parter:

1. o terasă mare;
2. o sufragerie mare;
3. o bucătărie;
4. o cameră cu mici paturi;
5. o cameră cu măsuțe mici și scaune mici pentru copii;
6. un cabinet de consultații medicale;
7. o sală de așteptare;
8. o instalație de deparazitare;
9. o baie de aburi, duș și două camere cu cade;
10. un serviciu de radiologie;

la subsol: o mică uzină electrică, o grădiniță;

la etaj: 1. o locuință din 3 camere pentru doctor;

2. o locuință pentru sora de ocrotire;

3. o locuință pentru agentul sanitar. Toate cu două camere, parchet, sobe de teracotă, lumină electrică.

În stare de bună funcționare a fost lăsată această Casă de ocrotire din Mahala, în martie 1944. Era prevăzut ca mamele care mergeau la câmp sau în altă parte la lucru să-și poată lăsa copiii mici la această Casă de ocrotire, unde erau îngrijiți și seara să-i ia acasă. Astăzi, în această clădire, stăpânirea de acolo a adus trei sute de copii arieri și idiotați. Iar în Casa Națională au adus: sfatul popular, sindicatul și în sala mare e cinematograful. Da' oamenii, când trec pe lângă aceste clădiri, își aduc aminte că sunt din vremea românilor și aceasta îi mai întărește sufletește. S-au găsit săteni care, atunci când comuniștii tunau și fulgerau contra „a lu Nandriș“, i-au întrebăt, da' ce rău v-au făcut oamenii aceia? Ce-ați face voi fără Casa Națională și Casa cea cu etaj care s-au făcut prin străduință și munca „a lu Nandriș“.

Era pe la mijlocul lui decembrie 1943. Afără ningea încet cu fulgi mari de vată ce jucau un timp în aer până se așezau pe pământ. Pe străzile din jurul Spitalului Central din Cernăuți era o liniște ce aducea a pustiu. Veștile de pe frontul de răsărit nu erau bune. În aer începea să plutească neliniște și primejdii. Stăteam în biroul meu de la Spitalul Central ce dădea cu ferestrele spre strada Ștefan cel Mare, singura cale pedestră de legătură cu Suceava și București. Administratorul mă anunță că doi oameni din Mahala au sosit și vor să-mi vorbească. I-am poftit înăuntru, biroul era cald și focul duduia în sobă. Erau doi vecni prieteni și colaboratori: Costache Huștiuc și Ionică Doruș. După ce au dat binețele după obiceiul lor țărănesc potolit și cu multă politețe, întrebând de sănătate și de „ce mai faceți“? etc. și eu, la rândul meu, am

răspuns cu aceleași întrebări: și ce-i nou pe la noi în sat, după ritualul lor, am intrat încet, încet în miezul gândurilor și grijilor cu care au pornit de-acasă. Se vedea că au ceva pe suflet și parcă se rușină să-și descarce sufletul de ce-i apăsa. I-am întrebat ce mai fac oamenii în sat, ca să-i ajut să vorbească mai fără ocol. Ei s-au posomorât la față și au tăcut un timp. Apoi, nu fără sfială, cel mai în vîrstă, Costache Huștiuc, a început vorba pe-n cet și cu amărăciune. „Am venit, domnule doctor, la D-ta, trimiși de oamenii din sat, să vă întrebăm ce-i de făcut, să ne sfătuți cum să începem și cum să ne pregătim și încotro s-o luăm, că lucrurile nu merg bine, oamenii îs cu mare frică să nu pătească ca în '40. Am fost zilele acestea la domnul prefect să vedem ce zice și ne-a spus să stea liniștit fiecare pe loc, să nu se gândească nime la plecare, că nu-i voie să facă neliniște, că vor fi pedepsiți. Și vorbele acestea ne-au băgat în sperieti – spunea Costache Huștiuc. Și oamenii parcă și mai tare cuprinși de groază și frică să nu mai deie cu ochii de ruși. Ce să facem și încotro s-o luăm, de «Doamne ferește» se întâmplă ceva...“. „Pentru asta ne-au trimis oamenii din sat să ne dai un sfat, o îndrumare“. Da, știam că situația e grea, că războiul hitlerist arată schimbări mari și nu departe. Cunoșteam dispozițiile guvernului de atunci, de a nu permite plecarea oamenilor, ca astfel: să aibă România un argument în plus la drepturile ei asupra vechiului pământ românesc, de secole. Vorbisem cu prefectul Berechet, un om cumsecade, cu guvernatorul, Generalul Dragalina, un mare și prostuț ambicioș – și am vorbit și cu ministrul Sănătății, prof. dr. Tomescu. Mi-a confirmat ordinul mareașalului Antonescu ca toată lumea să rămână pe loc, din motivele mai sus arătate. Cu ministrul Sănătății am vorbit mai mult și mai multe și l-am rugat, dacă poate, să aducă la cunoștință mareașalului Antonescu doleanțele, dorințele, argumentele românilor bucovineni de pe aceste meleaguri. I-am arătat ministrului Sănătății că numai într-un singur an rușii au deportat din teritoriul ocupat de ei, al Bucovinei de nord, peste 40 000 de suflete. Și nu se știe, câți și când și dacă, se vor întoarce. Noi români am sângerat de-ajuns și nu avem dreptul să lăsăm pe loc români de aici, ca să populeze Siberia și cimitirele ei. Dar toate acestea nu le puteam spune sătenilor mei. Și atunci sfatul nostru a fost ca fiecare mahalean care dorește să părăsească satul la o mare nevoie să se pregătească de pe acum.

În ceasul nenorocirii, să pornească fiecare la drum, cât mai spre apus și să nu aibă nici o grijă de nici o opreliște. Nimeni nu-i va opri să plece spre miazați și apoi de la Ploiești spre apus de soare. Se vor opri unde vor socoti că au mai mare ocrotire, spre Ardeal, Banat, dar nu prin Sinaia. Oamenii au oftat adânc, s-au întunecat la față, au mulțămit pentru sfat și-au spus „aşa vom face“.

În timpul cât am vorbit cu mahalenii mei, am luat în mâna întâmplător o adresă a Diviziei din Cernăuți, care mă anunță că la 20 decembrie va veni la spital o echipă militară, pentru serbarea Crăciunului. Și în spital aveam trei sute de paturi cu răniți de pe front. Dar atunci mi-a venit aşa, deodată, ideea de-a sărbători și noi civilii Crăciunul lui 1943 la acest spital, pe care îl conduceam și avea 810 paturi. Și m-am gândit la mahalenii mei. Le-am arătat dorința mea și i-am întrebat dacă cei din Mahala ar putea veni în ajunul Crăciunului, cu ce cred ei că pot pregăti până atunci. Ei au primit bucurioși această invitare și mi-au spus să n-am grijă, pe înserare vor fi în spital. Am invitat la această serbare a Crăciunului pe mitropolit, pe guvernator, pe comandanțul Diviziei, alți șefi de autorități și intelectuali. S-a pregătit și o mică gustare. Dar nu aveam nimic sigur, afară de cuvântul celor doi mahaleni.

În ziua de 24 decembrie, pe înserate, au sosit la Spitalul Central zece căruțe pline cu oameni de toate vîrstele și cu stele de toate mărimile. Dispozițiile de

pregătire erau date. Caii, căruțele puse la adăpost cald au primit hrană. Oamenii au fost ospătați și cinstiți în sufrageria personalului administrativ. Erau în total 64 de suflete. Pe la opt seara, au început să vină invitații. În sala mare a Spitalului, ostașii mai greu răniți, au fost aduși cu paturile, ceilalți pe scaune, invitații în față. Echipele aveau o ușă separată, pe unde intrau pe un podium, ce ținea loc de scenă. Programul a început:

Colinda copiilor cu stelele lor;

Colinda flăcăilor cu alt rând de stele mai mari;

Colinda bărbaților însurăți, fără stele dar cu două fluiere și colinde bătrânești.

La urmă, Ionică Todiraș, cu nesfârșitul lui șir de urări. Toți au trebuit să repeate programul. Era un spectacol în adevar frumos și făcut din toată inima. Unde mai puie că toți colindătorii erau în străie de sărbătoare, românești. Se făcuse orele două după miezul nopții și oaspeții ca și ostașii din sală și coridoare, ticsite de lume, nu încetau cu cererile lor de repetare. Si mitropolitul, guvernatorul, comandantul Diviziei, ca și o mulțime de oaspeți, i-au încărcat cu daruri pe bunii noștri colindători. Pe urmă, oamenii au fost din nou ospătați și dăruiți cu de toate, din partea Spitalului și, mai ales, copiii. Dimineata, de 25 decembrie, mahalenii au plecat voioși, nedormiți, dar și neobosiți, acasă. Aceasta a fost cea din urmă colindă românească în Cernăuți, 24 decembrie 1943.

Cărți. Reviste

O CARTE CUTREMURĂTOARE: Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina,*

Editura de Vest, Timișoara, 1993

Acum 52 de ani, românii din Bucovina de Nord, Basarabia și ținutul Herței se trezeau, după două zile și două nopți de stupoare și de coșmar, cu tancuri străine uruind pe străzile și ulițele lor. Era ajun de Sânpetru, când trupele invadatoare călcaseră, cu arăganță și brutalitate, pământul țării. Cum s-a ajuns aici se știe. Ce a urmat se știe mai puțin și atâtă doar cât s-a aflat din spuse, șoptite în taină și, deseori, poate, ca o poveste ascultată și uitată repede în văltoarea anilor și a vremurilor ce urmău să vină. Era vorba însă, pentru cei care o spuneau, de o rană ce nu se închise și nu avea să se închidă cu trecerea timpului; ea săngera pe ascuns, căci până și rostirea numelui acelor părți de țară era prohiită. Peste un act istoric barbar trebuia să se aştearnă tăcerea, ca să nu se audă glasul de obidă și neputință al celor plecați și răspândiți prin toate colțurile țării și nici plânsul celor rămași fără sprijin și fără nădejde dincolo.

Iată însă că străbat, după zeci de ani, mărturii scrise, zguduitoare, despre ce s-a petrecut acolo când pământul țării a fost sfârtecat și cotropit iar oamenii lui robiți și scoși cu miile în puterea nopții din casele lor pentru a-și găsi, cei mai mulți dintre ei, sfârșitul în pustietățile și gheturile Siberiei. Una dintre aceste mărturii o găsim în cartea Aniței Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia*. Este evocarea răscolitoare a suferințelor îndurate de o țărancă dintr-un sat de pe malul Prutului, smulsă de-acasă împreună cu soțul și cu trei copii mici și trimisă în nordul Siberiei. Este simbolul tragic al unui destin pe căt de nedrept, pe atât de crud, un destin hărăzit zecilor și sutelor de mii de oameni, bărbați, femei și copii, din părțile de țară rămase înstrăinate până azi.

Există și o altă mărturie, de data aceasta a unui țăran din Tereblecea, bogatul și întinsul sat bucovinean de pe malul drept al Siretului. Din preajma lui se zăresc, în zilele cu soare, turtele vechilor ctitorii din orașelul de dincolo de râu, pe care primii mușatini l-au ales, după Baia, ca cetate de scaun a Moldovei. Autorul cărții se numește Dumitru Nimigeanu, iar titlul ei este *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*. Cartea, scrisă în românește, a apărut la Paris, în 1958, dar ea este, după știința mea, aproape necunoscută la noi*. Prefața e semnată de Grigore Nandriș, unul dintre frații

* Cartea a apărut într-o nouă ediție, sub îngrijirea celui ce semnează aceste pagini, la Timișoara, în Editura de Vest, 1993.

Aniței, fost profesor al Universității din Cernăuți și reputat slavist. În 1940, se afla la Londra, în calitate de profesor invitat al Universității londoneze, unde a și rămas până la sfârșitul vietii, în 1968. Urna cu cenușa cărturarului a fost adusă și înhumată, potrivit dorinței lui, în Bucovina și anume în cimitirul din Rădăuți.

Cartea lui Dumitru Nimigeanu începe cu aceste fraze, care ne introduc dintr-o dată în atmosfera acelor zile de sfârșit de primăvară, zile pe care cei ce le-au trăit nu le vor uita toată viața:

„Peste noapte, satul meu Tereblecea s-a găsit într-o altă lume. Toate s-au schimbat în mai puțin de 24 de ore“. și mai departe: „Credeai că puterile iadului au fost dezlănțuite de stăpânul lor asupra satelor pașnice, ce așteptau rodul trudei lor după muncile de primăvară“.

A fi stăpânit de gândul straniu că te afli, peste noapte, într-o altă lume – sunt cuvinte care definesc, pe cât de lapidar, pe atât de limpede, cădere bruscă și dramatică într-un univers al confuziei, al incertitudinii și al spaimei. Aceste determinări vor deveni foarte curând embleme nefaste ale existenței oamenilor din Bucovina anexată prin silnicie, ca și Basarabia, ca și ținutul Herței, teritoriu ce nu s-aflat niciodată sub stăpânirea unei puteri străine, necum al celei rusești. Urmarea firească și fatală a noii stări de lucruri a fost sentimentul abandonării omului din partea autorităților românești, care se evacuaseră sub presiunea notelor ultimative ale Moscovei din 26 și 27 iunie. Omul se simțea abandonat, lipsit de ocrotire și de apărare pe care îl asiguraseră până atunci legile știute ale statului. Noua autoritate locală, constituită la repezelă din elemente improvizate și dubioase, dar excelând prin servilism față de exponenții forței ocupante, întărea convingerea că se caută în grabă să se suprime normele conviețuirii tradiționale și să se anuleze concepția despre valorile în care oamenii crezuseră, dacă nu în eternitatea, cel puțin în durabilitatea lor. Totul părea să fi fost, până mai ieri, o iluzie ce se destrăma sub ochii lor uimiți și înfricoșați. În locul ei se instaura, dându-se cu insolentă drept realitate, o cârmuire tiranică, slujindu-se de „rămășițele satelor“, după expresia autorului, din răufăcători și străini de lege și de limbă.

Dumitru Nimigeanu este unul dintre țărani români care își dau seama de îndată că în satul lor, ca și în celealte așezări ocupate, și-a făcut loc domnia abuzului, a delației și a minciunii. El are 35 de ani, e căsătorit, are o fetiță de şapte ani, este gospodar fruntaș, posesor al câtorva hectare de pământ, din care o parte situată chiar pe graniță. El se convinge că nici vorbă nu poate fi de „adaptare“ la noua situație, dar nici de protest fățuș împotriva ei. Îi rămâne un singur lucru, care îl susține și cu care se amăgește, căci are nevoie de ceva în care să credă. Or, el se încăpătânează să credă că ceea ce vede că se întâmplă nu poate fi adevărat, pentru că e în afara legii, a dreptei judecății și a omeniei și că, deci, ea, nu are sortă să dăinuiască. E o stare împotriva firii, își zice el, care nu poate fi decât provizorie: trebuie să se revină la normal.

Și, astfel, răvășit de aceste gânduri, trec zile, trec săptămâni și luni. Așteptarea e zadarnică: nu se întrezărește nici o speranță că lucrurile se vor schimba. Lumea, de la orașe, mai ales, care nu reușise să se evacueze la timp, încearcă acum să treacă frontieră clandestin. Tereblecea este unul dintre punctele de scurgere spre România, iar Nimigeanu este una dintre călăuze, acțiune temerară și plină de riscuri. Căci măsurile de supraveghere a graniței, acum sovietice, sunt din ce în ce mai severe, de aceea nu puțini refugiați sunt prinși sau împușcați fără milă. Alții ajung pe mâna unor false călăuze, care îi jefuiesc de bani și de lucruri, apoi îi predau grănicerilor ruși. Sunt

închiși, bătuți și schinguiți, după care, despre mulți dintre ei nu se mai știe nimic, pentru că zeci uitați în coloniile de muncă din Siberia ori putrezesc lepădați în gropi comune.

Dar inevitabilul trebuia să se producă, la un moment dat, pentru Dumitru Nimigeanu. El îi spune, într-o zi, „de la obraz”, soției consăteanului său Vasile Crețu, care își însușise hainele din bagajul unui refugiat: „Ce credeți voi că n-o să crape asta o dată? Dacă rămân rușii aici, norocul vostru, dacă se vor întoarce români, vă vor pocni oasele în lanțuri și veți spune și tată ce ati supt-o”. Dumitru Nimigeanu nu și-a dat seama, fără îndoială, că, rostind aceste vorbe la mânie, și-a semnat el însuși sentința de condamnare. Avea să-o și afle în scurt timp. Vasile Crețu l-a reclamat la N.K.V.D. și l-a avertizat prin altcineva că o să-și sfârșească el, Dumitru, zilele în Siberia, nu altcineva. De atunci era mereu anchetat de N.K.V.D. Anchetatorul avea de fiecare dată aceeași hârtie în față, din care scotea întrebările. Când, peste un an, avea să fie interogat, și nu pentru ultima oară, în trenul de deportare care îl ducea dincolo de Urali, el a avut surpriza să constate că ofițerul urmărea un text, același, scris în rusește, în josul căruia era semnatura lui Vasile Crețu, în românește.

Între timp, cozile de topor se înmulțesc, iar lumea începe să învețe cumplita lectie de a evita să spui oricui ceea ce gândești și de a nu avea încredere în oricine. Școala se umple de portretele lui Lenin și Stalin, de la primărie sosesc mereu porunci despre corvezi noi și despre ce anume trebuie să samene țărani. Ceva apăsător, ca o amenințare surdă, plutește peste sat și peste sufletele oamenilor.

O rază de speranță străbate într-o bună zi, alimentată de un zvon, cum că ar fi pe cale să vină o comisie de repatriere pentru români, aşa cum erau repatriați în Germania nemții din Bucovina și din Basarabia. La auzul acestei vesti, valuri de țărani din satele învecinate se îndreaptă spre Tereblecea, dar sunt opriți de slujbașii călării ai stăpânirii, sunt loviți cu biciul și siliți să se întoarcă acasă.

Acesta a fost un fel de preludiu al dramei ce se va desfășura pe la sfârșitul lui martie, început de aprilie 1941. Atunci, vreo cinci mii de români din comunele județului Storojineț porniseră, în colonați căte patru, cu steaguri tricolore și cruci, spre Adâncata. La întrebarea ce vor, a șefului miliției, ei răspund în cor: „Vrem să mergem în România!” Sunt trimiși acasă, cu promisiunea că a doua zi vor fi ascultați. Ei revin în număr și mai mare. Întrând în Adâncata, strigă „Trăiască regele Mihai!” și intonează imnul regal. Ce a urmat, puțini știau dintre noi și abia în vremea din urmă. Oamenii au fost străpuși cu săbiile, călcăti sub picioarele calilor, zdrobiți cu patul armelor, dar n-au dat înapoi, ci au pornit spre frontieră. Nu departe de graniță, la Fântâna Albă – urmez relatarea autorului cărții – au fost întâmpinați de rafalele mitralierelor. O parte cad, dar ceilalți ies din pădure, în goană, în câmp deschis, unde sunt secerăți de gloante din două părți. Scapă doar câțiva din acel măcel. Ei povestea, ne informează autorul, că cei grav răniți nu erau ridicați pentru a fi duși la spital, ci erau omorâți cu patul puștii. Cei răniți ușor, ca și aceia care fuseseră întorsă din drum, au luat calea Siberiei. În pădurea de la Fântâna Albă și pe câmpia din preajmă, unde râuri de sânge au udat țărâna, zeci oasele celor căzuți, pe care rudele și prietenii au dobândit dreptul anevoie, abia în ultimul timp, de a-i pomeni și de a-i plânge pe un pământ lăsat o jumătate de secol fără cruci.

Un alt val de deportări, la care Dumitru Nimigeanu este martor, are loc în 13 mai 1941. Oamenii bănuiau că se pregătește ceva, căci văzuseră în gară vagoane, asemenea celor din aprilie, prevăzute cu coșuri de aerisire. Acum, povestește autorul, fiecare era cu grija în spate, crezând că-i vine și lui rândul. Procedeau la fel, își

amintește el, ca prima dată: cu cea mai mare atenție se aprobiau de casa unei familii, pe care o înconjurau și în câteva minute o scoteau afară. Erau arestați, ne spune el, toți cei considerați ca fiind suspecti, deoarece încercaseră să se repatrieze sau pentru că erau socotiti, din motive diverse, drept dușmani ai noii stăpâniri.

Trecuseră două luni de la masacrul din pădurea de la Fântâna Albă. La orizont se adunau nori prevestitori de rele. Se arătau semne că ceva are să se întâmple. Dumitru Nimigeanu, prevăzător, își pregătește cu grijă bagajul și... așteaptă. Poate că totuși presimțirile îl înșelau... Nu, nu-l înșelaseră. În noaptea de 12/13 iunie, familia lui, care se ascunsese în podul șurii cu fân a unei rude, este arestată cu brutalitate. Ascuns în altă parte și dându-și seama de ceea ce se întâmplă, după o scurtă ezitare, se predă și el. Sunt urcați, împreună cu alții, în camioane ce așteaptă la poartă. Nimigeanu vrea să-și vadă, pentru ultima dată, vitele, dar nu i se îngăduie. Sunt transportați în grabă la gară și închiși în vagoane, în timp ce satul, încercat în noapte, răsună de bocetul femeilor și de tipetele copiilor. În aceeași noapte, văzduhul întregului teritoriu ocupat a fost sfâșiat de vaietele și plânsul miilor de nefericiți mânăti în surghiun.

Sunt nevoie să trec peste amănuntele din acest episod al cărții, de fapt, un capitol inuman de istorie, pe care n-aș vrea să-l dramatizez sub influența unei lecturi ce nu poate fi decât subiectivă. Căci urmează acum un lung sir de evenimente, greu de imaginat și de acceptat pentru mulți dintre noi, obișnuiați să gândim și să înțelegem lucrurile ca desfășurându-se în limitele normalului. Mii, zeci de mii de oameni, între aceștia femei și copii, au trebuit să plătească – din a cui poruncă și pentru ce? te întrebă fără să poți pune frâu indignării: să plătească pentru o vină imaginată, inventată. Gândul se sperie și se înfoară în fața acestui mod de a concepe existența omului, lăsat pradă barbariei și absurdului, în numele unei ideologii care își zicea nu numai științifică, ci avea cinismul să se recomande ca fiind cea mai avansată din lume...

Deportații sunt lăsați câteva zile fără apă și fără mâncare. (Totuși, vitelor omul nu le refuză acest drept, dar lui i se poate refuza). Sunt transportați prin Ucraina, însoțiti de un peisaj dezolant, dincolo de Urali, în Kazahstan, la nord de Lacul Aral. După câteva săptămâni, sunt debarcați în raionul Novorosisk, oblastul Aktiubinsk. Unele familii sunt despărțite, bărbații fiind trimiși într-o parte, femeile în alta, lăsându-li-se în seamă și copiii. Primarul localității îi adună pe toți cei repartizați acolo, le dă primele instrucțiuni și le repartizează „locuințele”, de fapt niște bordeie destinate să adăpostească mai multe familii. Cum arătau ele, ne spune autorul: „Bordeiul nostru avea trei geamuri, mici cât trei palme și o ușă făcută din trei scânduri, printre care puteai băga degetele, atât de năpăstuite erau“. Cât despre mobilier, dacă acesta este cuvântul propriu, iată ce găsești: „Ca mobilă, aveam o singură scândură pusă pe două pietre care țineau loc de scaune. În mijlocul bordeiului se mai găsea o mobilă de pământ, care fusese odată cupitor, dar care se dărâmase de bâtrânețe“. Sunt avertizați de omul stăpânirii că, dacă vor lucra, vor primi de mâncare, dacă nu, să nu se aștepte la altceva decât la pedeapsă. Si pentru a le săia orice speranță cu care să se amâgească, primarul li se adresează, în cele din urmă, astfel: „Să vă piară gândurile despre Bucovina! Restul vietii voastre aici o să-l petrecedi, iar de nu veți lucra, tot aici o să muriți!“.

Urmează un pasaj pe care doresc să-l transcriu în continuare, întrucât el ilustrează faptul că, nu numai rezistența fizică a omului este uneori limitată, ci, în aceeași măsură, și cea morală, mai ales când se găsește în fața a ceea ce depășește omenescul. „Gândindu-mă la ceea ce am fost și unde am ajuns, meditează țăranul din

Tereblecea în mijlocul acestui decor, mi s-a frânt inima și am început să-mi plâng amarul. M-am aşezat pe scândura din bordei și am plâns ca un copil mic, fără să mă pot opri. Am căzut în genunchi și m-am rugat lui Dumnezeu Sfântul să mă ierte dacă voi fi fost atât de păcătos. Mă gândeam că am muncit o viață întreagă cu sudoarea frunții pentru a-mi face o gospodărie și acum sunt îngropat într-un bordei la mii de kilometri de țară“.

Ce s-a întâmplat în cei șase ani pe care Dumitru Nimigeanu îi petrece împreună cu familia în Kazahstan e greu de rezumat. El lucrează în colhoz, într-o carieră de piatră, e mutat după o vreme la mare distanță de familie, pe care o vede la câteva săptămâni o dată. Soția lucrează și ea, în timp ce fetița rămâne toată ziua în murdăria și promiscuitatea din bordei. E mereu flămândă, căci mâncarea de la „iesle“ – un fel de casă de copii, dacă înțeleg bine – nu-i ajunge să se sature.

Între timp izbucnise războiul, care se prelungește, iar condițiile de viață și de muncă se înăspresc și mai mult. Trec luni, trec ani... Se termină războiul. Dumitru Nimigeanu lucrează, mânăt din urmă, când intr-o parte, când în alta a vastului, frigurosului și ostilului Kazahstan. Întâlneste alți condamnați ca și el: polonezi deportați mai înainte, români din Basarabia și din Transnistria, două fete de lângă Herța, osândite la ani grei fiind că logodnicii lor fugiseră în România. Cunoaște preoți octogenari, uitați acolo de zeci de ani, trăind în colibe precare din mila oamenilor. Lucrează alături de populațiile localnice: kereiți, inguși, ceceni, ca și germani deportați de Stalin din regiunea Orenburg și prizonieri ruși căzuți în mâinile armatei hitleriste și întorși în 1945, dar nu acasă, ci condamnați la muncă pentru crima de a se fi lăsat să cadă în prinsoare.

Mintea noastră refuză să credă că astfel de lucruri sunt cu putință. Refuză și se revoltă. Îl cuprinde revolta și pe D. Nimigeanu, când află că oamenii fuseseră condamnați la 15 și 20 de ani de exil și muncă forțată, deoarece trecuseră granița, după primul război, din Ucraina în Basarabia. Abia după cinci ani, soția unuia dintre aceștia și-a putut vedea bărbatul întemnițat. I-a apărut în față un om în zdrențe, căruia i s-a permis să vorbească doar cinci minute, în rusește, cu soția sa și în prezența gardianului. Ce-i putea spune aceleia de care fusese despărțit abia după câțiva ani de căsnicie? „Eu nu plec încă, i se adresează el, mai am de stat aici 15 ani (...). Tu, dacă vrei, mărtă-te, ori fă ce vrei“. Cititorul este lăsat să ghicească ce se ascunde în spatele acestor cuvinte rostite de un om.

După luni de despărțire, eroul cărții – dar nu numai al cărții – reușește să-și aducă familia în localitatea Kartalî, unde lucrează. Sunt, în sfârșit, împreună, dar foamea îi chinuiește cumplit, mai cu seamă pe fetiță, singura mângâiere a vieții lor, cum se exprimă autorul. La un moment dat ea izbucnește: „La ce m-ati adus pe lume ca să mă chinuiesc?“ Ce să răspunzi la acest reproș? Căci vremurile sunt din ce în ce mai grele. Ca să astâmpere foamea, tatăl vânează noaptea câte un hârciog, un fel de şobolani de câmp, numiți în rusește *suslici*, ne spune autorul. Vânatul e fript și consumat, socotindu-se evenimentul ca o sărbătoare. Alteori sunt siliți să iasă la cărăuș. Când primesc o căldare de cartofi de la o femeie, ca răsplătită, pentru că Nimigeanu săpase groapa soțului ei decedat și ajutase la înmormântare, un sentiment de fericire amară îi cuprinde. De altfel, nici locuitorii din cealaltă parte europeană a țării nu o ducneau prea bine, obligați fiind să dea cote mari dacă aveau o viață sau o pasăre pe lângă casă. Se strecu și uneori câte o notă de umor tragic pe fondul acestei existențe subumane. Un ucrainean povestește că, într-un colhoz din țara lui, oamenii au găsit

la primărie, într-o dimineață, o găină spânzurată, cu un bilet atârnat de gât, pe care scria: „Nu mai pot să fac atâtea ouă câte prevede norma, mai bine îmi iau viață“.

Dumitru Nimigeanu vorbea acum binișor rusește, aşa că putea să se intereseze la cei cu care se întâlnea despre ceea ce se întâmpla în lume. Se informa, și îspitea, stătea cu urechile ciulite. Se vorbea tot mai insistent printre ruși că va izbucni curând un nou război, de astă dată cu americanii. O nouă rază de speranță se naște în sufletul deportatului. Pentru că el nu vrea să se lase înfrânt și să dezarmeze. Este hotărât să reziste, să trăiască, ba chiar să se întoarcă în satul lui – orice ar fi. Intră în corespondență, după ani de zile, cu rudele și prietenii din satul natal, află ce e pe-acolo și dintr-o dată i se înginge în minte gândul că trebuie să fugă din monstruosul imperiu. Un gând nesăbuit, disperat! Să evadezi de la mii de kilometri, departe de casă, fără acte, numai cu legitimația de „deportat“, care te legă de locul osândeui, e nebunie curată! Fie și aşa! O dată hotărârea luată, el se pregătește metodic, își ia toate mijloacele de precauție, se interesează amănunțit de itinerar, vinde bordeiul pe care și-l încopise cu mâna lui, făcându-și astfel rost de ruble și ... Trec peste detalii, care sunt de domeniul romanelor de aventuri, ca și de aici încolo. Voi spune doar că autorul *Însemnărilor* se urcă în seara zilei de 10 februarie 1947 în tren, împreună cu ai lui, ajunge la Moscova, unde face o haltă, își leapădă într-un bazar țoalele peticite de pe el și ale familiei, înnoindu-se vestimentar, ia din nou trenul, riscând la orice pas să fie descoperit și ajunge, prin Lemberg (Lwow) la Cernăuți, iar de aici, prin Valea Cosminului, acasă. Dar să-i dau din nou cuvântul:

„Când am zărit [casa părintească] mi s-a făcut părul măciucă: un schelet și în jurul lui nimic! Nici grajd, nici sură, nici cotet; până și pomii se uscaseră! Apropiindu-mă mai mult, cu toată căleala mea ce-o căpătasem din amarul vieții am început să plâng ca un copil“, își recunoaște el cel de-al doilea moment de slăbiciune care îl încearcă. „În fața acestei privaliști, continuă el, mi se rupea inima și nu mă puteam opri din plâns. Am sărutat pereții casei și ușa odăii în care locuia [un necăjit de basarabean fugit din satul lui din cauza foamei] și am plecat“.

Cititorul poate avea impresia că visul cel rău se sfârșise totuși pentru Nimigeanu și familia lui. Nicidcum. Era începutul unui alt calvar. El se simte un străin în propriul lui sat, fără casă, fără pământ, fără vite. În plus, N.K.V.D.-ul este pe urmele lui. Ce-i rămânea să facă? Nimic altceva decât să fugă în România. Toate preparativele durează mai bine de un an; reușește, în cele din urmă, să treacă frontiera, asociindu-se cu alții consăteni și înfruntând riscuri inimaginabile.

Își lasă familia pentru moment în Bucovina și pleacă mai întâi la Hărman, lângă Brașov, unde avea cunoștințe, și își câștigă existența de pe o zi pe alta. Nu e în siguranță însă nici aici. De aceea se mută în Banat, la Grabaț, unde fuseseră colonizați mai mulți țărani din Tereblecea. Lucrează în sat o vreme ce găsește, își aduce și copilul, dar află că este urmărit și aici ca evadat dintr-un lagăr de muncă sovietic. Singura soluție este să fugă, să fugă din nou, dar unde? Nu rămânea decât Iugoslavia, de care era aproape. Studiază, ca de obicei, pe îndelete terenul, pe o hartă de care își face rost mai întâi, întocmește un planmeticos și, pe la mijlocul lui septembrie 1949, se furăsează, într-o noapte, cu familia, printr-un lan de porumb ce foșnea la fiecare atingere, gata să-i dea în vîleag. Conjectura politică nu era însă deloc favorabilă. Tito rupsese legăturile cu Kominformul, iar Gheorghiu-Dej îl declarase, la noi, trădător și căluș, zugrăvindu-l pe la răspântii cu satârul însângerat în mâna. Semn prevestitor de reale pentru români refugiați...

Mai mult de un an de zile petrece Dumitru Nimigeanu în Iugoslavia, prin închisori, prin lagăre, lucrând în minele de azbest și aşteptând să fie expediat în Apus. Dar omul care pătimise atâtă nu mai era dispus să rabde la infinit până ce se va fi luat de către cei de sus o hotărâre, care întârzia prea mult. El se decide să acționeze, să că se agită, protestează. Se adresează printr-un memoriu guvernului din Belgrad, în care cere să fie trimis în Occident ca refugiat politic. Unui ofițer îi declară scurt: „Noi vrem să plecăm cu orice preț de aici – ori ne duceți ori ne ducem...“.

În sfârșit, se pareă că existau șanse ca cererea să fie soluționată favorabil. I se face lui și celorlalți solicitanți solidari cu el o percheziție severă, cu care ocazie sunt confiscate, spre regretul lui, cărțile de școală românești ale fetiței. După alte câteva zile de confuzie și de emoții, grupul de refugiați din care făcea și el parte a fost lăsat să treacă frontieră spre Triest, în Italia. Era în 29 ianuarie 1950. Respira acum aerul libertății atât de greu cucerite. „După un an și mai bine de sedere în lagărul de refugiați de la Opcina-Triest, își amintește în continuare autorul *Însemnărilor*, mi-a venit și mie rândul să emigrez, părăsind bătrânumul continent. În ziua de 19 martie 1951 m-am îmbarcat în portul Bremerhaven pentru Australia“. Reproduc, în încheiere, fragmente din ultimele două pasaje ale cărții:

„Am pornit pe calea apelor la un drum lung, în care am văzut multe lucruri necunoscute și neînchipuit de frumoase. Mergeam înainte cu trupul, dar sufletul îmi fugea înapoia, cu dorul după Tară, cu gândul la casa părintească, cu amintirile din copilărie și tinerețe, care mă duceau din nou pe câmpiile întinse, (...) prin pădurile (...) și pe la izvoarele (...) Bucovinei noastre sfinte...“

Pe zi ce trecea mă depărtam de acele locuri neuitate, neștiind prin ce lume voi ajunge, când și dacă mă voi mai întoarce vreodată pe ogorul părintesc. Nici nu ajunsesem bine la locul sorocit, și doream să mă întorc, înfiorându-mă de depărtarea la care mă aruncase soarta“.

Și cu aceasta suntem la capătul *Însemnărilor* lăsate de țărani deportat din Tereblecea Bucovinei. Cineva ar fi tentat să-i pună alături pe cei doi autori bucovineni care își povestesc, fără intenția de a face literatură, anii de suferință prin care au trecut. Anița Nandriș-Cudla îi îndură cu o tărie și o demnitate care ne umplu de uimire și de admirare. Ea opune destinului o rezistență pasivă și eroică, totodată, în cei opt-sprezece ani de infern. Credința în Dumnezeu o face să nu se prăbușească și nici măcar să se clătine. Dumitru Nimigeanu cunoaște, ca și țăranca din Mahala, aproape un an de regim bolșevic în satul lui. Trăiește șase ani de deportare, la care se adaugă alti trei și mai bine de hăituire în satul natal, în România din timpul lui Gheorghiu-Dej, iar în cele din urmă, în lagărele, închisorile și pe săntierele din Iugoslavia. Experiența lui se întinde pe un interval de timp mai limitat, dar pe un spațiu imens, saturat de evenimente dramatice de-a dreptul aventuroase, care ni s-ar părea neverosimile, dacă nu am ști unde și când se petrec. Nimigeanu înfruntă istoria și, chiar dacă n-o înfrângе, el nu acceptă să ajungă un sclav supus ei. Soarta – pentru a folosi un eufemism – îl poartă dintr-o țară în alta, aflate însă toate sub semnul aceleiași ideologii, care, cu mici deosebiri, devenise religia omnipotentă și crudă a celor trei state. Abia după zece ani își găsește o precară odihnă în alt continent, înstrăinat de tot ce lăsase în urmă acolo, pe malul drept al Siretului, spre care avea să-l ducă dorul, de-acum înainte, până la sfârșitul vieții.

Vina lui, vina lor, care a fost? Să ne mai întrebăm o dată, căci răspuns până acum n-am primit. Vina Aniței Nandriș a fost aceea că se născuse pe pământ românesc și într-un sat românesc, unde tatăl ei fusese cândva primar și că avea frați „dincolo“,

în Țară. Vina lui Dumitru Nimigeanu era, în parte, aceeași și, pe deasupra, că îndrăznise, să spună ceea ce gândea, și că avea un ogor pe noua graniță cu România, spre care cei ce erau surprinși privind, doar, erau supuși interogatoriilor.

Am spus „vina“ lor ... Vină față de cine? Aici gândurile ni se învălmășesc și se tulbură, iar cuvintele sunt prea puține și prea nevolnice pentru a le cuprinde și a le mărturisi.

Prof. dr. ȘTEFAN MUNTEANU,
Timișoara

P. P. Brîțkii, *Ucraina u drubi svitovii viini (1939-1945)*,

Cernivți, Cernivețkii derjavnii universitet im. Iu.

Fedkovicia, 1995, 114p.

Monografia profesorului universitar, doctor P. Brîțkii, *Ucraina în cel de al doilea război mondial (1939-1945)*, cuprinde un scurt cuvânt introductiv, trei capitoare, concluzii și indice de nume.

În capitolul I, *Ucraina în prima perioadă a celui de al doilea război mondial (septembrie 1939 – iunie 1941)*, autorul prezintă situația pământurilor ucrainene în preajma celui de al doilea război mondial, informații cu privire la constituirea și desființarea Republicii Ucraina Carpatică; o analiză a tratativelor și înțelegerilor germano-sovietice; o descriere referitoare la alipirea Ucrainei de Vest la R.S.S. Ucraineană în urma războiului sovieto-polonez din anul 1939; oglindea evenimentelor care vizează problema Basarabiei și a nordului Bucovinei din iunie 1940; examinează situația social-economică și politică a Ucrainei în anii 1939-1941.

În capitolul II, *Ucraina în timpul Mareului război pentru apărarea Patriei (iunie 1941 – mai 1945)*, istoricul cernăuțean descrie începutul războiului sovieto-german și cauzele eșecurilor suferite de armata roșie; schimbările în economie și în potențialul resurselor economice ale Ucrainei; regimul nazist de ocupație și lupta împotriva ocupanților purtată în spatele frontului; eliberarea Ucrainei de sub ocupația hitleristă și începutul restabilirii economiei naționale (ianuarie 1943 – mai 1945); pierderile umane și materiale suportate de Ucraina în cel de al doilea război mondial.

Capitolul III, *Organizația Naționaliștilor Ucraineni și Armata Răsculaților Ucraineni: istoria și activitatea*, este consacrat prezentării bazelor ideologice ale O.U.N. și a situației acestei formațiuni în anii '30; a activității O.U.N. în anii războiului sovieto-german; a creării A.R.U. și a luptelor purtate de aceasta.

În *Concluzii*, autorul propune ca toți acei care au luat parte la acest război săngeros, indiferent de partea cui au luptat la vremea respectivă, să fie declarati cu statut de participanți la cel de al doilea război mondial cu drepturi egale.

Universitarul cernăuțean a încercat să se debaraseze de unele stereotipuri ale istoriografiei sovietice și să privească cu ochiul criticului tezele istoricilor ucraineni din Occident. P. Brîțkii analizează acordurile sovieto-germane din anul 1939 și protocoalele adiționale secrete, apreciindu-le drept niște înțelegeri monstruoase. El consideră că Ucraina de Vest a fost alipită la U.R.S.S. în urma agresiunii Sovietelor împotriva Poloniei suverane (p. 13-15, 18-19), concomitent cu aceasta sugerează că, „însuși faptul unificării pământurilor ucrainene merită o apreciere pozitivă“ (p. 27).

O atitudine mult mai realistă, în comparație cu predecesorii săi și cu mulți contemporani, are autorul atunci când prezintă conflictul sovieto-român din iunie 1940. Despre acest fapt vorbește de la sine chiar titlul paragrafului consacrat problemei în cauză: „Întoarcerea Basarabiei și transmiterea Bucovinei de Nord“. Totodată,

prof. P. Brîțkii consideră că, în Basarabia și în nordul Bucovinei, guvernul sovietic trebuia să efectueze un plebiscit, în urma căruia U.R.S.S. „ar fi câștigat enorm pe arena internațională și nu ar fi creat situația când alipirea a fost realizată prin forță, fapt pus în discuție de unele cercuri și până astăzi“ (p. 30).

În monografie este reflectată și politica machiavelică promovată de regimul comunist în teritoriile anexate; sunt menționate crimele săvârșite împotriva ucrainenilor, polonezilor, românilor și.a., deportările în masă (în perioada iulie 1940 – iunie 1941 au fost supuse represiunilor politice între 67 și 89,5 mii de persoane), este descris, de asemenea, procesul de „sovietizare“ accelerată etc.

Istoricul P. Brîțkii prezintă într-un mod succint, argumentat, situația economică și militară a Ucrainei în ajunul războiului sovieto-german și ajunge la concluzia că regimul comunist, în frunte cu Stalin și acoliții lui, poartă toată responsabilitatea pentru enormele pierderi și pagube suportate de poporul ucrainean în anii celui de al doilea război mondial (pierderile umane ale Ucrainei se ridică la circa 13 mil. de oameni, p. 72).

În același timp, unele concluzii și afirmații formulate de către universitarul cernăuțean nu corespund realităților istorice sau sunt, cel puțin, discutabile. Astfel, autorul consideră că una dintre cauzele eșecului tratativelor tripartite anglo-franco-sovietice din primăvara anului 1939 a constituit-o îndoiala Angliei și Franței în ceea ce privește capacitatele de luptă ale armatei roșii după „eșecurile rușinoase suferite în războiul finlandez“ (p.12). Războiul sovieto-finlandez s-a desfășurat în perioada noiembrie 1939 – martie 1940, din care cauză nu a putut avea nici o înrâurire asupra procesului de desfășurare a tratativelor. Concomitent, P. Brîțkii susține că, conducearea sovietică „deja din aprilie 1939 nutrea ideea apropierii U.R.S.S. de Germania“ (p. 13). Reorientarea politică externe a guvernului bolșevic s-a produs mai devreme, la sfârșitul lui 1938 – începutul lui 1939, fapt constatat și de autorul studiului (cf. p. 7-8).

Stârnesc nedumeriri afirmațiile istoricului ucrainean cu privire la instaurarea dominației Poloniei asupra Bucovinei, la sfârșitul secolului al XIV-lea, și a Imperiului otoman asupra acestui teritoriu, la începutul veacului al XV-lea (p. 27). Același lucru se poate spune și despre teza de o largă răspândire în ultimul timp: „În anul 1812, prin tratatul de pace de la București, Basarabia a revenit Rusiei, adică cu câteva decenii înainte de constituirea statului România (anul 1859)“ (p. 28).

Simplistă se prezintă și afirmația cercetătorului ucrainean, precum că, drept ripostă la „teroarea autoritaților române“, s-a răsculat populația ucraineană la Hotin, în anul 1919, și la Tatarbunar, în anul 1924 (p. 28). Este deja bine cunoscut rolul pe care l-au jucat comuniștii sovietici în pregătirea și desfășurarea acestor tulburări. Ei doreau răspândirea și declanșarea revoluției socialiste și în România.

Insuficient întemeiate pe realitățile istorice sunt afirmațiile prof. P. Brîțkii referitoare la faptul că, în ajunul războiului, ucrainenii „constituiau cel mai numeros grup etnic“ din Bucovina și că o parte însemnată a ucrainenilor își punea „speranțele și năzuințele în puterea sovietică“ (p. 30). Datele statistice dovedesc că, în perioada interbelică, în Bucovina, ucrainenii reprezentau cea mai numeroasă minoritate etnică, dar nu erau cel mai numeros grup etnic, notație care cuprinde și majoritatea etnică a unui teritoriu. În legătură cu speranțele unei bune părți a ucrainenilor în puterea sovietică, trebuie să precizăm că nu numai ucrainenii, ci și evreii, polonezii, români, nemții și.a. nutreau unele idealuri socialiste care, în ultimă instantă, nu erau legate nemijlocit de „raiul“ stalinist.

O mică precizare necesită și informația cercetătorului cu privire la desființarea, în perioada de până la 1989, în orașul Cernăuți (și nu numai aici – n.n.), a școlilor cu limbile de predare germană, poloneză și idiș (p. 31). În perioada postbelică au fost închise, rusificate sau ucrainizate și unele școli cu limba de predare română sau moldovenească, cum i se zicea la vremea respectivă.

Autorul are curajul să menționeze, în ciuda stereotipului care a prins rădăcini adânci în istoriografia sovietică și ucraineană, cum că bolșevicii au lichidat „societățile național-culturale ucraineană, română, germană, poloneză și evreiască, care activau în mod legal și cu mult succes sub administrația românească. Au fost suspendate toate publicațiile periodice, în special toate gazetele“ (p. 31).

Este greșită informația prof. P. Brîțkii cu privire la constituirea, în perioada celui de al doilea război mondial, a districtului Transnistria care cuprindea, potrivit părerii autorului, regiunile Cernăuți, Ismail, Odesa, raioanele din sudul regiunii Vinița și cele din vestul regiunii Nikolaev (p. 55). Or, Transnistria reprezintă teritoriul dintre Nistru și Bug, iar nordul Bucovinei și Basarabia au fost reincluse în componența regatului român.

În concluzie, putem afirma cu siguranță, că monografia istoricului P. Brîțkii, în pofida neajunsurilor menționate și a unora care au rămas în afara recenziei de față, reprezintă un important pas înainte în căutarea și elucidarea adevărului, pas făcut de istoriografia ucraineană contemporană.

ȘTEFAN PURICI

Tehnoredactare computerizată:
INFO-TEAM Ltd.
tel/fax: 650.6015; fax: 659.4626

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211.8617
Tel/Fax: 615.1527

ISSN 1222-5606